

ہک فقر ہی رب کے رہن شاہت ہو رہے کدے اہل خزنیاں دے

نومبر، دسمبر 1994

مہینہ وار

مال پوکی

لہور

شلوک بابا فرید جی

فریدارتی رت نہ نکلے، جے تن چیرے کوئے
جو تن رتے رب سیوں، تن تن رت نہ ہوئے
ایسہ تن سہورت ہے، رت بن تن نہ ہوئے
جو شوہ رتے اپنے تیت تن لوہ رت نہ ہوئے
بھے پئے تن رکھین ہوئے، لوہ رت وچوں جاء
جیوں بیستروہات سُدھ ہوئے

رتی = بھورا کو۔ رتے = لال، رنگے ہوئے۔ تن = اوہناں۔ رت = اوس۔ لوہ = لالچ۔
بھے = ڈر، خوف۔ رکھین = لسا، ماڑا۔ بیستر = اگ۔ سُدھ = خالص۔

ماں بولی لئی چندہ یاں دان گھلنیاں منی آرڈر، چیک یاں ڈرافٹ ”مہینہ وار ماں بولی لہور“
دے ناں ای ہونے چاہیدے نیں۔۔۔ (ادارہ)

پاکستان وچ:

اک پرچہ ۱۰ روپیئے، ورھے دا چندہ ۱۲۰ روپیئے، چھماہی چندہ ۶۰ روپیئے

پردیس وچ:

ورھے لئی (ہوائی ڈاک راہیں) یو کے تے یورپ ۲۰ پاؤنڈ، امریکہ ۳۰ ڈالر، کینیڈا ۵۰ ڈالر،

ایشیا ۵۰ روپیئے

3 اول حمد خدا دا ورد.....

دوئی نعت.....

میاں محمد بخش

4 پہلی گل

5 نظمیں

نصیر کوی، قسور بٹ، دانش احمد مکرم،

مقبول خاں مقبول، مقصود ثاقب، سلیم شہزاد،

منیر عصری، فائزہ، شارب، ناصر بلوچ،

راجہ صادق اللہ، علی ارشد میر، عابد عمیق،

نجم حسین سید

کہانیاں

13 دوپہراں دا ہک پل

شبنم گل، اکتھا: امتیاز حسین امتیاز

19 بھارت

ظلیل احمد

26 پتلیاں دا ناچ

عذرا وقار

مضمون

31 نجم حسین سیدی نظمیں (5)

عابد عمیق

37 بھگتی ادب دی سار سنجان (5)

پروفیسر کشن سنگھ

42 فرید رنگ (4)

نجم حسین سید

46 نظمیں

نومبر، دسمبر 1994ء

مہینہ وار

ماں بولی

لہور

پیر: 6، پراگ: 11-12

فیننگ ایڈیٹر

منیر الدین

ایڈیٹر

مقصود ثاقب

ایس ایم رضا، ریاض شاہد، بشیر باوا،
ممتاز بلوچ، شاہباز سعید ساجد، سلطان کھاروی

گل بات

49 جاگی پریم کئی (2)
بلیارہ: پروفیسر کے. کے. عزیز

مضمون

66 پروفیسر رکشن سنگھ
رہمت سنگھ سوڈھی

وچار وٹاندر

71 ادب وادیوں جیون

کتاب جھات

87 چپ دی واج
سلیم شہزاد

93 لوک سیانپ
احسان باجو

مکھ چتر: شاہد مرزا

چھواک، ورتاوا: منیر الدین خالد
چھاپہ خانہ: کمبائنڈ پرنٹرز گارڈی ٹرسٹ بلڈنگ، لہور
دفتر: مہینہ وار ماں بولی
سرناواں: فلیٹ نمبر 2، علی آرکیڈ، 14- مون مارکیٹ، گلشن راوی لہور

میاں محمد بخش
(مثنوی نیرنگ عشق وچوں)

اول حمد خدا اور دیکھئے

کراں نامہ شروع اللہ دے ناموں
جے اوس دا یاد بہتر ہر کلاموں
کرے اوس دی محبت ذرے تائیں
کنیں سورج تھیں روشن راہ اوہ سائیں
دلے دا سوز دیوا اوس دے گھر دا
پتنگا پھیر ہے تپنا جگر دا
دوئی نعت رسول مقبول والی

میرا سر سجدہ گر ہے اوس دے در پر
کرے جو ذرے تائیں میرا نور
جناب اوس دی ہے قبلہ جان دل دا
در اوس دا سجدہ گاہ ہے ہر اہل دل دا
گھمائے سبھ بہشت اوس دی گلی توں
گھمائے چرخ خاک اوس دی پھلی توں

پہلی گل

ڈبیاں والی چادر تے ڈبے
ولھیٹ کے نکرے لگے ایں۔
کھمیاں آر ملک جاندے نیں آسے پاسے
لے لام چپ سنجے تے سیانے۔
انج لگدائے اچھے مکان وچ
بیٹھے ایں جیہدا سینٹ کھریا
جاندائے۔ نالے.....

پین دی شاہی مک گئی اے۔

نصیر کوی

اٹی کھوٹا سکھ

فٹ پاتھال تے ہٹیاں چنیاں

گھراں وچوں گزرن سڑکاں

وچ پچھری تکرئی وٹے

منڈی بی میت

عشق دا سودا منگا ہویا

کیہڑا بولی دیوے

ہٹی والا کھٹی جاوے

اٹی کھوٹا سکھ

یوسف کون خریدے

آپ تے بیٹھا اچی تھاویں

کاروبار دا مالک

تھلے بیٹھے سووے کروے

اوس دے خاص دلال

بولی دین دا حق اے اوسنوں

جس دے پلے مال

قسور بٹ

فصوص

ویلے دے دھرو پاروں

آپے آپ توں وانجھے

ہوئے دو وجود

روح دے سمندر وچ

گنڈیاں پا کے بیٹھے

ملینت واز ماں بولی لہور

ہوئے سن

صدیاں اک سے وچ بڑے

ہج نال آن کھلویاں

ہستیاں روئیاں

جھردیاں بھردیاں

آپنی کاوڑ نال

اک بھری واج وچ پھس گنیاں

دانش احمد مکرم

نظم

ورھے دے بوہے تے

نیلا اسمان تھکا ترٹا ہے

چوہی ورھے دے چچے کھاندی جاوے

ورھیاں دیاں قلماں تاں ہن

نیچن ترئے

پر اوہ پھلدی واج حلے وی مینوں

راتیں سددی ہے

جیہڑی ہمیش کھلے ولوں آندی

مسوس ہوندی ہے

میں اج مڑ اوہدے مگر گیا

تے اج وی کوئی میرے مگر ہائی

جیہڑے میں کدے نہ ڈٹھا

جوگی کول وی ایسہ رمز چھن گیاں

پر اوہدے کپڑیاں دی بو بہون نہیں

دیتا

نالے اوس را کو رٹ لائی ہائی:

ہو کا رولدا

دکھ بولدا

ایس چکر دا جواب راتیں سوندیاں

آپوں کڈھ لیا

پھر نتریاں دا تعلق آپے گند نال

ہوندا ہے

تے کیتیاں دا تعلق ای

واجان نال بندا ہے

مونہ بھر کے ہسیاتے پھیر

ہولی ہولی

مڑ کے کدے مینوں

ایسہ پھلدری واج نہیں آئی

مقبول خاں مقبول

جدوں تسی مینوں قتل کرو

جدوں تسی مینوں قتل کرو

تے میریاں اکھاں

سورج دے ساہنے رکھ دینا

تے دل نوں چن دے ساہنے

لو نوں گلاباں دے ویڑھے وچ

وجود دے ٹوٹے

سمندر وچ سٹ دینا

تسی سوں جاؤ گے

پہلی کرن دی رتھ تے سوار

میریاں اکھاں

تہانوں جگان دیاں

رتا گلاب آپنیاں زلفاں تے

سجا کے

چاننیاں راتاں وچ

سمندر دے پن تے آنا

تھاڑے لہو رنگ ہتھاں تے

میری محبت دا فیصلہ ہوئے گا!

مقصود ثاقب

نظم

توڑ اپڑ کے بھواندی اڈی
پر تن جیسی اوکھی کھیڈ نہیں کوئی

واٹاں جیہڑیاں وجود وچ

ساہواں وانگوں رچیاں

ساتھ کدوں نیں دیندیاں

ہونٹھاں اُتے دھوڑ جیسی

آجمدی اے تے من

دھروہ نال کھس کھس

جانداے

آپنے ہوون دی رکیہ

نہ ہوون دی وی

سرت نہیں رہندی

کل دی بوتل وچوں

رہند کھوہند

گانے بدھ بدھ موسم آون
سکے ون پئے آکھن ساکون
رتاں کون پر تیجن ڈیو

منیر عصری

سوچ دی ہر جتنا

ظلم دا رنگ سنہری کدی نہ ہوندا
اساناں دی چٹھ دتیاں وی
ریت نہ ہوندی ساوی۔

جد تک من وے وچوں نہ کوئی
رک دا ہلا پھٹے

پھویا پھویا ونڈے
کیسری خشبوئی۔

جد تک ماوے دے ملہڑ چوں

سوچ دی کلی نہ اگے
اکھ بزار نہ لٹے

ظلم دا رنگ در اچھا رہندا

باز دے پنچے ہو چھے

اساناں دی چٹھ دتیاں وی

رچھ نہ بندے ساؤ....

عمیسی دے جمن توں پہلاں

ساڈی سرت دا پھل کھڑیا سی

کھے کھے شعر دے بوٹے،

شگٹاں بھری ہوا۔

سازاں، سانگاں، چتراں ات کھلاری

مساں ڈھائی تن گھٹ ای ہویا

و پیلے گلاس وچ

کچھ نپل تر دے پئے سن

رئیر ولانڈیاں اکھیاں

رپیڑ لکانڈیاں بلھیاں

تریل تے پھل چروکے

دوسرے ہوئے نیں

رات سمندر دی چپ تھو کڑی

شب شب وچ

چن گھورے اندروں

اک مٹی ونا کاغذ

ہتھ آگ

چپ نوں پڑی وچ بندیاں

اندر لے میرے کن وچ آکھیا:

”تاراں نال

لمکدی گیٹ دی خبر ہوئی آ؟“

سلیم شہزاد

دو نظماں

(1)

”اکھاں کر سندھوری“ کڑیے

ویلے ہتھ پرنا

بہ ساون دی بیڑی چناں

ساڈے گھرنوں آ

(2)

میں سوچ لیا ہے میں کرنا ہے
 (گڈھاں ای گڈھاں
 مکروٹیاں ای مکروٹیاں
 مٹھے وچ، انگلاں وچ)
 کائی وی تے خش نہیں
 میں شید خش ہو بہواں
 ایہہ کر کے
 ایہا گل ہے جہدے نال
 میری خش ہے
 میری امید۔

گل وڈی پر اسرار ہے، وڈی عجیب
 ہا، پر تھوڑی کوڑی وی
 میں کیتا ہائی، ہن نہیں کیتا
 بھگتتا پنیدا ہے
 کدی کیتے نوں کدی نہ کیتے نوں
 اج کیتا تیتھوں بھسی
 کل نہ کیتا گل پوسی
 ایہہ اکو ای بیڑی ہے
 اسی سارے اتھے
 سٹے پئے ایں
 تھوڑے اوٹھے
 تے کیتھے وی نہیں

شارب
 کافی

دیوتیاں دی لیہہ توں سٹ کے
 بوہے بوہے جاورتائی
 رنگاں دی وڈیائی
 سانجھ دے وال لمیرے ہوئے
 موہ دے نین گلابی
 سوجھ دی اکھ شرابی
 عیسیٰ دے جمن توں پہلاں....
 کئی سجاکھے لنگھے
 جیہناں گھلیں اکھیں تکیا

فائزہ

ہک قاتل تے قتل ہوون
 آلے
 وچکار گل بات

ساہ میرا وی مکا ہے
 ساہ تیرا وی سکا ہے
 کھیڈ ای اجیسی ہے
 ہا! اسی جانو ایں تے نہیں وی۔
 ہا! پیڑ ساڈی سا بھسی ہے
 پر پیڑ کدی سا بھسی نہیں ہوندی
 ککڑاں توں اڈیا نہیں جاندا
 ساڈے کولوں ساڈے بال کولے بستر
 نہیں لہہ سکدے
 اوہناں نوں الاٹیاں منجیاں
 بہوں رہن

اوکھڑے پنڈھ پئے ہن پیر
 اساں ہاں آپنے آپ دے دشمن
 ساتھوں کیہہ اگڑیناں ایں ویر
 اوکھڑے پنڈھ پئے ہن پیر
 پچھلی رات چڑھدی مستی
 سرتے آندی شکر دوپہر
 اوکھڑے پنڈھ پئے ہن پیر
 عشق کمایا گھراوہلے، پر دھمی کہانی، شہر
 و شہر
 اوکھڑے پنڈھ پئے ہن پیر

راجہ صادق اللہ

نظم

کوئی آپ چڑھاوے چلیاں
 کجھ ہورا جیہیاں
 چڑھ سٹھنے دی پاکی
 مڑ توڑ نہ گیناں
 جو یلیا سوہان دا
 اندراں دی سبھ جاندا
 کوئی بال مھلیکھے بولدا
 سانوں اوہلا کوئی نہ!
 بھار ترکڑی تول دا
 اساں مال غنیمت مالکاں
 اوہیاں دا مل اوہا
 کوئی اکو پار الاردا

مائے نی ساڈے اکھیں وسدا ساؤن
 اندر گرجے باہر برے
 چکن دوے نہ دھون
 مائے نی ساڈی اکھیں وسدا ساؤن
 ڈولی دے وچ کوک ککارا
 ویزھے رنگے گاؤن
 مائے نی ساڈی اکھیں وسدا ساؤن
 نہ گھر میں ہاں، نہ گھرتوں ہیں
 اندر بولے کون
 مائے نی ساڈی اکھیں وسدا ساؤن

موسیٰ گھر فرعون دے پلایا

ساڈے گھر فرعون

مائے نی ساڈی اکھیں وسدا ساؤن

ناصر بلوچ

اوکھڑے پنڈھ پئے ہن پیر
 جگ دی اوکھڑا لوں ودھ کے
 آپنا ڈر پیا ساڈے ویر
 اوکھڑے پنڈھ پئے ہن پیر
 کس جنت دے سٹھنے ویہندیاں
 دوزخ دی ونج کیتی سیر
 اوکھڑے پنڈھ پئے ہن پیر
 اوڑک اک دینہ پھلکا پوسی
 ہوئی دا ان چکھیا زہر
 مہینہ وار ماں بولی لہور

نت کھنباں وچ پئی ڈولدی
 کوئی وری ہمک اڈان دی
 سانول تیرے ناؤں دی
 کوئی یکو رنگ اڈیک دا
 کجھ ہو نہ ہونیاں
 رلیاں نال مسافراں
 مڑاوبھڑ مونیان

علی ارشد میر
 نظم

تکے نہیں
 تساں جج چنگریڑے ہتھ
 پہاڑ برور چھنڈ کئے
 ہتھ باروے
 ہتھ جس ریکرت
 جس ریکرت جس میر
 تکے نہیں

تساں جن گھڈیوک سوران
 پھسی جلی اپ ہڈیا سے
 اتر پہاڑوں آئے
 چٹھے کلر رہن
 ہاتھ کھڑی لہرائے
 نی گنگا باہنیے
 تکے نہیں —
 تساں گھٹے ترورے

جے اندر مت گون
 پئے گھر آپے مسکن
 کدے نہ لڑے پون
 نی گنگا باہنیے
 تک سیدن سید
 من پئے چڑھدے۔ رلف رلف
 جاوے دھون

نی گنگا باہنیے
 تکے نہیں

تساں بھرے ہتھ چراغ بئے
 رب یلیا راہ وچ آء کوئی ساگر
 جن گئی نار کامنی
 کانبا ونڈ گئی واء
 نی گنگا باہنیے
 تکے نہیں

تساں سکے ٹھورے
 نہ کوئی کانگ بلا
 نرت نٹ نیل چڑھی اسمان تے
 اتے کئی کئی دریا
 نہیں تکے
 تکے نہیں

تساں چھپڑاں وچ دودھ ترورے
 چھنے آب بھرے سانجھرے
 کھل سے تے اُپروں ننگھ گئی لو
 ”وے میں رج نہ گلاں کیتیاں“
 ویرھے آن کھلو

بہوں پہلوں ہووے
 سچی کھل دا
 مٹھی مٹھی رہیل طراں دا
 ساڈے لیکھے۔ اینویں ہوسی
 کون بھنوالی مارتے۔
 رچکھوں ونج سگدا ہے

ایڈے رچکھوں
 آگوں ڈیکھو
 ایں جھیرٹے دی ڈھاندی من توں
 آگوں ڈیکھو

نجم حسین سید
 بیت الخلاء

بوہے اگے پل گولی پیا کھیڈے نکا
 میں وڑیاں تے ہسائے
 ”اب جو کوئی بھی
 لکھنے والا لکھے گا
 وہ آپنی ماں بھین کا
 سوچ کر ہی لکھے گا۔“
 اندر کافی سارا کٹ کے
 اُپر لکھیا ہوئے۔
 تے پٹھاں:
 ”آپنے کئے پر پانی پھیر کر
 جائیں شکریہ۔ انتظامیہ۔“
 باہر آیاں تے

1- برور = اوتار دیوتا 2- جس = سخاوت
 سوہا 3- میر = حصہ، بخرہ 4 = جن گڈی
 عوک سوران = ضلع چکوال دے قدیمی ٹبر
 5- پھسی جلی آپ = سپ دیاں رتھماں
 6- ہڈیارے = پہاڑی جنور 7- کلر = کلر
 8- کمار = سیدن = چوآء دے اک سید فقیر
 9- نار کامٹی = رتھو جی نے پاربتی جہلم چ
 بدلی 10- زت نٹ = ناچ، راس ڈرامہ
 11- سانجھرے = سوختے، سوختے 12-
 ہاتھ = بدل، من، روٹ۔ لوک کہانیاں چ
 گنگا چوآء سیدن شاہ تائیں آئی 13- کٹی =
 رہینہ دی نکلی بوند، چھٹ۔

عابد عمیق
 لور

ہک ان ڈٹھے ڈ۔ نہہ دی
 سونہ پاوون دا کوئی
 خواب تاں نہیں ایہہ
 گذرا ہویا سوہنا ویلا۔ ولٹاون دا
 خواب تاں نہیں ایہہ
 جیہڑا ساڈے پو ڈاڈے دے
 پو ڈاڈے توں
 پہلوں ہووے
 ہو سگدا ہے۔ ایں توں وی

میں گریاں تے اوہ
 مگروں بولیائے:
 ”آویں پھیرتوں۔“
 جھٹ ٹھہر کے اک لت تے
 نیچ کو کیاے:
 ”مفتوں سے ہشیار رہیں“
 مفتوں سے ہشیار رہیں“
 اندر جانڈیاں بوہے توں
 میں پڑھیا کیوں نہیں۔
 میں جاتا سی گولی چٹ کے
 ہسپائے نکا۔
 خبرے رنج ای ہووے۔

گولی چھڈ کے آہندائے نکا:
 ”انگل اک رپیہ۔“
 ”کاہدا اوئے۔“
 ”اک رپیہ چھوٹے داتے
 دو رپیہ وڈے دے۔“
 بوہے متھے لکھے ول
 انگل کر کے ترجمہ کردائے۔
 سرکاری تھاں اے بیٹا۔
 ”ہن نہیں سرکاری
 تین مہینے ہوئے نیں
 ٹھیکہ ہو گیا اے۔“
 موتر دا وی ٹھیکہ ہوندائے؟
 ہور ایسہ گھرباجی دائے
 جیرا مری بہہ کے وگ جائے۔

نویں علماں نوں ماں بولی وچ اتار کے پڑھا کے پرچار کے ای اسیں سائنسی دوڑ
 وچ دوجیاں قوماں دے ساویں ہو سکدے آں۔

دوپہراں دا ہک پل

ڈانگ ٹیبل اتے ون پونے کھانے پئے ہن۔ جمشید نے بریانی پلیٹ وچ پاکے روٹی
رہر ڈٹھا۔ اوہ بیٹے بلونوں پیا لیاں وچ سویٹ ڈش پاکے دیندی پئی ہائی۔ اوہدیاں کھلاں
تے خوشیاں دا گلابی او جل جھمکدا پیا ہا۔ وڈیاں تے جادو بھریاں اکھیں وچ حیاتی دی بھرپور
لشک ہائی۔ پرنیوے دے دہویں ورھے وی اوہ پھلاں آر دیندی ہائی۔ اوہدے کول دنیا
دی ہر نعمت ہائی۔ شاندار بنگلہ۔ پورچ وچ کھلوتیاں قیمتی کاراں، ہک توں ہک انملا بانا،
حیاتی دیاں ایہناں آسانشاں ای اوہدے مکھڑے نوں گلاب جیسی تازگی وان کردتی ہائی۔
دونویں جاتک ٹیبل توں اٹھی کے اپنے بیڈ روم ول ٹر گئے۔

”وت تیں کیہ سوچیا؟“ جمشید پچھیا۔

”کس بارے!“

”STATES سیٹل ہون دے بارے۔ اج کل توں مٹھن کیوں لگی ایس؟“

”راتیں کیتیاں ہوئیاں گلاں کدائیں خواہاں دیاں گلیاں وچ ای رہ ویندیاں ہن۔“

”اے وی خواب مٹیندی ایس؟“ جمشید دے لہجے وچ شرارت دی سیاپ کر کے اوہ

مسکرا پئی۔

خواہاں دا اکھیں نال انجے ای سانگا اے جیویں پھلاں دا واشنا نال۔ خواب تاں

انسان نوں Motivate کریندے ہن۔ تاہیں تاں مینوں خواہاں دی ایڈی ترکھی تعبیر لہ

گئی اے تیرے روپ اچ۔

ایہہ اکھیندیاں اوہدیاں اکھیں نوں گیناں۔ کوڑ مریندیاں اوہدے لہجہ ذرا تھڑکیا پر اوہ

پھیتی نارمل ہو گئی۔ زندگی وچ ظاہر نظر ن آلیاں حقیقتاں پچھے کوئی ہور ای سبب لکھا

ہوندا ہے۔ انسان رنگ وچھنا Colour Blind ہو ویندا اے۔ سچ دیاں رنگاں دی سنجان

نہیں کر سگدا۔ روٹی دے خواہاں دی تعبیر جمشید نہیں، پر اوہدی دولت دے بے تحاشا

اے ہن۔ سچ تاں ایہہ ہائی جے اوہنے جمشید دے بینک بیلنس نال محبت کیتی ہائی۔

جمشید نے اوہنوں ہک پارٹی وچ ڈٹھا ہا۔ چیترو دی گلابی شام نوں چاننے تے رنگاں نال
 لدے ہوئے وڈے ہال وچ اوہ اپنی ذات دے و لگن وچوں نکل کے کداؤں و نجاب گئی۔
 ہک اجیسی دنیا وچ جتھے اپنے وجود وچ کے دو جھے دا وجود ساہ لین لگدا اے۔
 اوہ ہال وچ جمشید موجود ہائی۔ اوہنوں انج لگا جیویں ویلا اپنے ساہ ڈک کے کھلو
 رہیا اے۔ اوہدے ذہن وچ ایسہ مصرعے دھالاں پاؤن لگے۔

Sweet Helen make me Immortal with a kiss

Her lips suck forth my soul:

See where flies

Come, Helen, come give me my soul again

Her will a dawell, for heaven is in these lips

جمشید نے بنا دیر کیتیاں رشتہ گھل دتا۔
 اوہنکے ہونڈیاں دی اپنے پتیر نال منگی ہوئی ہائی۔ اوہناں دی چنگی بھلی
 Understanding وی ہائی۔ پر جویں ای جمشید دھروں اشارہ ہویا تے روہی دی ضد اگے
 بھ کھ نیواں ہو گیا۔ لوکاں ایہنوں محبت دی فتح جانیا پر اصل وچ ایسہ سدھراں دی فتح
 ہائی۔

پر نیوے دیاں کھہ سالوں تائیں اور جمشید دی محبت وچ رُجھی رہی۔ جداں محبت
 آسودگی تے خوشی ہونڈی اے تاں ویلا اڈاریاں مارن لگدا اے۔ جو کوئی جتنا انجان اے
 اتنا ای خوش تے مطمئن اے۔ جویں ای منظر بدلیا اوہ اکلاپے دے امبراں تھلے
 آئی!۔۔۔۔

جمشید دیاں کاروباری رُجھاں ودھن لگیاں۔ ایہناں رُجھاں وچ اوہنے اپنے آپ
 نوں وی وسار دتا۔ روہی نوں انج لگدا ہا جویں دیساڑا چانن میلا ملوٹا تے راتاں دی خوشبو
 پارا پارا ہو گئی ہووے۔ جسمانی لوڑاں دی تکمیل نے روح دی تس نوں چوکھیرا کر دتا۔
 نماشاں ویلے جداں اوہ شہ سج تیار ہونڈی تاں اوس ویلے کوئی وی اوہنوں سلاہن والا نہ
 ہوندا۔

تعریف، عورت دی سبھ توں وڈی کمزوری ہونڈی اے۔ تعریف دی آکسیجن نہ
 ہووے تاں اکثر عورتاں دا ساہ ای گھٹیا ویندا اے۔ تعریف دا ہتھیار پھڑکے ای مرد محبت

دافاخ اکھواندا اے تے عورت دی اتا تے خوداری نال کھینڈا اے۔
 سنگھار شیشے وچ اوہ آپنا ہیکل وجود تک کے ترہک پوندی ہائی۔ سارا حسن اکلا پے
 دے سیک وچ موم وانگر پکھرن لگدا۔ حسن دی مونجھ نوں مہربان محبتاں دے کرڑے
 و لگن دی لوڑ ہائی۔ اوہ رفاقت جس وچ کسے کوڑتے کے مصلحت دار لانا نہ ہووے۔ پر کوئی
 وی تاں اوہدے اکلا پیاں دا سانجھ وال نہ ہا۔

اوہنوں کدیں کدیں انج لگدا جیویں اوہ کوئی پارس دی گیٹی ہووے جیڈے نال
 کھین والی ہر شے سونا بن ویندی اے۔ ہن اوہ ایس سونے دے مقبرے وچوں باہر نکلن
 وسطے کوئی رستہ لبہ رہی ہائی۔ ہک دیھاڑے خوشیاں دی Waiting List اچھے لمحے نے
 No Vacancy دا بورڈ ہٹا دتا۔

اوہ احتشام ہا جییں اوہنوں حیاتی دی بند کوٹھڑی وچوں کڈھ کے جذبیاں دی خوشبو نال
 مکدیاں ہو اوں تے نور بھریاں فضاواں وچ آن بہایا ہا۔ اوہ جمشید دا گوڑھا بلی ہا۔ جیہڑا
 نواں نواں ولایتوں پر تیا ہا۔

”تساں ایڈے چپ چپ کیوں ہو؟“
 ”بس انجے ای“ اوہدی مسکان وچ گندلاں دے پھلاں ورگی اداسی ہائی۔
 ”انج لگدا اے جیویں تہانوں کسے دی تا نگہ اے۔“
 ”تساں ایہہ کیوں آکھ سکدے او۔“
 ”تھاڑی چپ نے کئے واری میرے نال گلاں کیتیاں نیں۔“
 ”جی.....!“

پہنیاں دی ریشمی جھالراتے حیرتاں دے ٹڈانے (جگنو) چمکن لگے۔
 ”کوئی ان کہیا ڈکھ“ ان کیتیاں گلاں خاموشی وچ اظہار دا راہ لبہ ای یسندیاں نیں۔
 جداں چپ نوں زبان ملدی اے تداں کوئی بھیت بھیت نہیں رہندا۔“
 احتشام نے اوہنوں قائل کر لیا تے بند کتاب دے ورقے کھلن لگے۔ ”مینوں
 ہمیش ایہا محسوسدا اے جیویں مینوں کسے دی اڈیک اے۔ جدوں وی کوئی سدھر سرے
 چڑھدی۔ کسے خواب دی تعبیر ملدی تاں انج لگدا جویں انتظار دا سفر اخیر ہو گیا ہووے، پر
 کجھ دیھاڑیاں مگروں وت اکھیاں وچ اڈیک دے پر چھاویں ڈبنے تے ترنے شروع ہو
 جاندے۔ اللہ جانے! اڈیک دے پندھ دا کوئی اخیر نہیں ہوندا۔“

”در اصل انسان نوں اوہناں دیناں دی اڈیک ہوندی اے کہ جدوں کوئی آوے تے اوہنوں Discover کرے۔“ احتشام دی ایہ گل سُن کے اوہدے اندروں سُولاں پُنگن لگیاں۔ تاں اوہنوں رنج لگا جویں اوہ حیاتی دے کیتے ہوئے غلط فیصلیاں دے بے ترتیب رستیاں تے کھلوتی Right Man ہووے۔
 اوہنے رُوپی دی روحانی بیماری دی گولہ کر لئی۔

اڈبیلی ہا، محبوب ہا یا مسیحا..... رُوپی نوں اک بے سرنائیں رشتے دا کوئی وی بچ نہ

لدھا۔

اوہ اوہدیاں نکڑیاں نکڑیاں خوشیاں دا ڈھیر خیال رکھیندا ہا۔ ایہہ نکڑیاں خوشیاں ای تاں انسان نوں متحرک رکھیندیاں ہن آبشاراں جیسی اک سار تا جیہا کومل لہجہ۔
 جسم تے جان دے عذاباں تے پیار دے پھاء رکھن والے کومل شہدے تے ایہناں سبھ عنایتاں دے پرتاوے وچ رُوپی دیاں اکھیں وچ سپردگی دی کیفیت تر آوندی۔ جذبیاں دے روم اُتے رگاں رباب بن ویندیاں تے اوہدیاں بُلھاں اُتے جھبے ورگیاں مسکراہٹاں کھل ویندیاں۔

جمشید جداں وی کسے لے Businss Tour تے ویندا۔ اڈازادی نال احتشام نال

ملدی رہندی۔

”توں چائتا ایس۔“

”نہیں میں انھیرے دا امٹ حصہ آں، اتھریاں واڈاں وچ پیا بے یقینی دا دیوا آں۔“

اوہ ہوون تے نہ ہوون دے رلے ملے مایوس لہجے وچ اکھیندی۔

”جاناں۔ خوشبو ہوا وچ کھنڈ پوے تاں وی خوشبو ای رہی، جیہنوں ساہواں وچ

سانبھیا وچ سکدا اے۔“

اوہ یاداں وچوں نکلتا نہ چاہندیاں ہویاں وی حال دے جیوندے لمبیاں وچ پرت

آئی۔

”میں کیڈا خوش نصیب آں، بے تیں جیسی مخلص Life Partner لہمی اے۔ وچ

رُوپی! بے توں نہ ملیں ہا تاں حیاتی کیڈی ادھوری رہوے ہا۔“

پتہ نہیں کیوں گوڑا لیندیاں جمشید نوں پہلی واری عجب طرحاں دی وحشت ہوئی۔

رُوپی تاں اوس کان نری Show piece ہائی۔ جییں اوہدے گھر دی سجاوٹ وچ شاندار

وادھا کر دتا ہا۔

غرض دیٰ مُنیاد تے اُسارے ہوئے سانگے کدی وی توڑ نہیں چڑھدے۔ جمشید دیٰ
اِکے ویلے کئی عورتاں نال دوستی ہائی۔ محبت دی کتاب وچوں ہر واری ہک نواں سرتاواں
ڈھوڈیندیاں جمشید اندروں سگواں روایتی مرد ہا پر اوہنوں یقین ہا جے روپی دی محبت صرف
اوسے کان اے۔ اوہدے توں علاوہ کوئی وی روپی دی محبت دا مرکز نہیں بن سگدا۔
پر کدیں کدیں اوہ روپی نوں اپنی محبت دی سچائی دا یقین دویندیاں اندروں اپنا اصل
روپ تک کے پچی پے ویندا۔ ”ایس جرم وچ میں لگاتاں شامل نہیں۔ حیاتی دی عمارت
ای دھوکھے تے بے وفائی دیاں مُنیاداں تے کھلوتی اے۔ کوئی وی کسے نال مخلص نہیں۔“
اندر دا الا خود غرضی دے الاپ وچ کھراپ ویندا ہا۔

ابا گمت فون دی ٹلی کھڑکی۔ فون رسیو کر کے اوہڑ اپنی جاہ تے بہہ رہیا۔
”کیندا فون ہائی!“

”بھرا فاروق دی فوتگی ہو گئی اے“ جمشید نے نارمل انداز وچ آکھیا۔
”اچھا!! روپی نے اوہنوں حران ہو کے ڈٹھا ”دو ترے دیہاڑے پہلاں تاں اوہ بالکل
ٹھیک ٹھاک ہن۔ مینوں یقین نہیں آرہیا۔“ فاروق روپی دا وڈا بھرا ہا۔
”موت اٹل اے“ ایس کولوں کوئی وی پریرے نہیں ونج سگدا۔ ”روپی دا چہرہ پڑ
سکون ہا۔

”وت کیہ خیال اے، چلیے“

دُور ڈریڈے دے رشتہ دار جلدی تاں نہیں اپڑ سکدے، اسیں نماشاں ویلے ای
ٹراں گے۔

”جیویں تہاڈی مرضی۔“

چپ دے ہک نکے جیسے وقفے پچھوں اوس جمشید کولوں وت چُچھیا۔ ”سال دے
پھیکڑ تائیں سانوں امریکہ شفٹ ہو ونجنا چاہیدا اے۔ کیہ خیال اے تہاڈا؟“
”ہور نہیں تاں کیہ..... اوہ کیہ رکھیا اے اتھے؟ نہ حیاتی نہ رونق نہ ای کائی
رُجھ۔ بالاں دا مستقبل سنور ویسی تے نالے میں وی ”پیوٹیشن“ دا کورس کریساں۔ اُنج وی
امریکا میرے خواہاں دی دھرتی اے۔“

”روپی ڈارلنگ! توں کیڈی چنگلی ایں۔ مینوں تیری ایسے ادا ای تاں موہیا اے جے

تیں کول میری راء دا کیڈا احترام اے۔“

”جتنے محبت ہووے اتھے Under Standing آپ ای ہو ویندی اے۔“

روبی کھل کے آکھیا تے پالے وچ سویٹ ڈش پاون لگی۔

ڈاننگ ٹیبل دیاں دوہاں گٹھاں تے پک دوئے دے آہٹے ساہٹے بیٹھے ہوئے دو

انساں دے وجود اچ ساہ لیندا کوڑ پک دوئے دیاں اکھیاں وچ اکھیاں پا کے وڈے زور نال

ہیا۔

سانوں آپنے طور تے بالائ نال ماں بولی بولنی چاہیدی اے تے ماں بولی پڑھن
لکھن دا اول وی دسنا چاہیدا اے۔

بجھارت

میں جدوں وی نسیم باجی ول جاواں 'امی نوں بھاڑ پے جاندی اے۔ میرے پچھے ای دھریکے آوندے نیں: "نی شہنازے! ہن اتھے ای بہہ رہویں گی۔"

"نی شہنازے! ٹاکی نہیں مارنی فرش اُتے۔"

"چل نی شہنازے! تیرا پو سدا ای۔"

پتہ نہیں امی میرے اتھے آؤن نال کیوں رکھدے نیں۔ جد کہ ایسی کوئی گل وی نہیں۔

"اوہ ہے ناساہٹے گھر۔۔۔ پنکی دا اے۔۔۔۔۔ چنگے لوک نیں۔۔۔۔۔ میں تے اتھے ایہناں نال ای ویہار رکھاں گی۔۔۔۔۔" میری بڈھی نے دسیا۔

"کیہڑا اوہ نیلے گیٹ والا۔۔۔۔۔"

"آہو۔۔۔ دو بھیناں نیں۔ تے شہناز، اینا چٹا رنگ اے اوہدا۔ کیہ دساں۔"

"کیہڑی جینے کل سلام کیتا سی۔۔۔۔۔"

"نہیں۔ اوہ تے پنکی وے۔"

"شمیم ورگا گورا اے۔"

"نہیں۔ اُس توں وی ودھ۔"

میری بڈھی لئی شہناز دا رنگ بڑی وڈی گل سی۔

"ایہہ شہناز اے۔" میری بڈھی نے پچھان کرائی۔

میں موٹر سیکل تے ای بیٹھا رہیا۔

"نواں مکان مبارک ہووے۔" میں اوہدے ول دیکھی گیا۔ دیکھنا ای سی۔ ہلکا جیہا

بھارا سریر۔ انگ انگ نال بولدا: "مٹھیائی کدوں کھواؤ گے۔ ایویں جیسی نہیں کھائی۔

دسی گھیو دی کھائی اے۔"

"ایویں جیسی کھوا کے تہاڈا رنگ تے خراب نہیں کرنا تا۔"

میری بڈھی وی تے اوہ وی۔۔۔۔۔ دوویں ہس چنیاں۔ پر اوہدیاں اکھاں وی

ہسٹیاں سن۔

”یار! اتھے اک گڑی اے۔ اینا چٹا رنگ۔“

”ہیں۔۔۔۔“

”جے ہیرے وچ کپڑے لاہوے، تے چانن ہو جاوے۔“

”اچھا۔۔۔“ اک سگلی دی اکھاں وچ چانن ہو گیا۔

”گھر آوندی اے“

”ہاں۔۔“

”تیری گل ہوندی اے اوہدے نال۔۔“

”ہاں۔ کجھ نہ کجھ۔“

”تیری بڈھی کجھ نہیں آہندی۔“

”نہیں ایسی گل ای کوئی نہیں۔“

”باہی! پہلے ٹھنڈا پانی پیاؤ۔“

”اے پانی دا گلاس تے پھڑنا۔ میرے ہتھ آٹے وچ نیں۔“ میری بڈھی نے آواز

ماری۔

میں پانی دا گلاس لے کے بچن دے بوہے تے آن کھلوتا۔ اوہنے سلوٹ مار سلام

کیتا، تے گلاس میرے ہتھوں پھڑلایا۔

ہور ٹھیک او تیس۔“

اوہ پانی پیوندی رہی۔

”بلکل۔۔۔ بس گرمی بڑی ہو گئی اے۔ اے دیکھو نا!“

خالی گلاس بیٹھاں رکھ کے اوہنے پوری بانہ کھول لئی۔

”ہاں۔ گرمی تے بڑی اے۔“

میری بڈھی وچ بول پئی۔

”کل اوہدی ماں آئی سی۔ شہنازی۔“

”فیر۔۔“

”اوہدا ویاہ کرنا چاہوندے نیں“

میں کجھ چوکنا ہویا۔ پر اخبار وچ رُجھیا رہیا۔

”کر دین۔۔۔“

”اوہ راضی نہیں ہوندی۔۔۔“

”تو۔۔۔ اوہدے راضی ہوں دی کیٹری گل اے۔ ماں پو جتھے وی کر دین۔۔۔“

گڑی دا کیہ اے۔۔۔“

”اوہدی ماں دسدی سی۔ جدوں دی ویاہون والی ہوئی اے۔ بڑے رشتے آوندے

نیں۔ من دی ای نہیں۔“

”کتے کرنا چاہوندی ہووے گی۔ اوہنوں کچھ لین“

”اوہ تے ایہدے تے وی راضی نہیں۔ اوہ کر دی ای نہیں۔“

”بدو بدی کر دین۔ کیٹرانس جاوے گی۔“

”ماں پو ڈروے نہیں۔ مگر کے خرابی نہ ہو جاوے“

”فیر کیہ چاہندی اے اوہ؟“

(میں آپ سوچی پے گیا ساں)

”اوہدی ماں آکھدی سی دھیے توں سمجھا۔“

”سمجھاؤ فیر۔۔۔“

”بابی گھر نہیں“

میں چپ کھلوتا رہیا

”نہیں ہے گے۔ ہے نا؟“

”ہاں۔ بزار گئے نہیں۔۔۔“

”فیر کیہ ہو یا“ اوہ اندر لنگھ آئی۔ میں گلاس وچ پانی پاؤن لگا تے اوہ بولی: ”نہیں

نہیں ایہدی لوڑ نہیں“

”تو۔۔۔ پانی دا کیہ اے۔“

میں گلاس اوہدے ول ودھایا۔

اوپنے دو گھٹ بھر کے گلاس فرج اُتے دھرتا۔

”بابی نے سیا سی صوفہ و پچنا اے۔۔۔ میں کیسا دیکھ آواں۔“

”ہاں۔ اوہر بیٹھک وچ اے۔“

اسیں بیٹھک وچ آگئے۔

”کیڑا۔ ایسہ؟“

”ہاں۔۔ ایہو۔ پورا سیٹ۔“

اوہ صوفے تے ڈھو لاکے بہ گئی۔

”میں کپڑا لیا کے صاف کرناں۔ مٹی بڑی پی اے۔“

میں کپڑا لے کے آیتے اوہدیاں اکھاں بند سن۔۔ تے شلوار گوڈیاں تیکر چکی ہوئی۔

”پکھاتے چلایا ای نہیں میں۔“

”نہیں۔ ہن میں جاواں۔۔۔۔“ اوہ اچن چیت اٹھ کھلوتی۔

”فیر آواں گی“

”شہتاز!۔۔۔۔“

”جی۔۔۔۔ باجی۔“

”اک گل چچھاں۔۔۔۔“

”تے چکھن دی کیسہ لوڑاے“ اوہ ہس پئی۔

”تیری عمر کئی ہو گئی اے؟۔۔۔“

”اچھا۔۔۔ میں سمجھ گئی آں۔ تیس انج سمجھ لوو۔ بس ویا ہون والی ہو گئی اے۔“

”تے فیر کیوں نہیں ہوندا ویاہ تیرا۔ جوان وی ایس پڑھی وی تے۔۔۔۔“

”۔۔۔۔ ہو جاوے گا وقت آون تے ہووے گا نا“

”تے ہور کدوں آوے گا وقت؟۔۔۔۔“

”جدوں میں سمجھاں گی۔۔۔۔ ہن میں ویا ہون والی ہو گئی آں۔۔۔۔“

”تے کدوں ہوویں گی توں ویا ہون والی۔۔۔۔؟۔۔۔۔“

”جدوں میں سمجھاں گی۔۔۔۔“

”تے کدوں سمجھیں گی۔۔۔۔؟“

”ایسہ تے مینوں وی نہیں پتہ۔۔۔۔“

اوہدا ہاسا کھلایا۔۔۔۔ تے فیر سلائی مشین چلن لگی۔

”یار! توں وی ماٹھا ایس۔“

”نہیں۔۔۔۔ ایسہ گل نہیں۔“

”ہور کیہڑی گل اے؟۔۔۔“
 ”اوہ شادی نہیں کردی کتھے۔۔۔“
 ”ہن تیرے نال تے کرن توں رہی۔۔۔“
 ”نہیں۔۔۔ اوہدے گھر والے تے جتھے اوہ چاہوے، اوتھے وی کرن تے راضی
 نہیں۔۔۔“

”فیر۔ کیہ وجہ اے؟۔۔۔“
 ”ایہو ای تے گل اے۔۔۔ مینوں وی سمجھ نہیں پیندی۔۔۔“
 ”تیس ایس ویلے رکھوں۔۔۔؟“
 ”اوہنے فرشی سلام کیتا: ”میں آپنی بھین ول گئی ساں۔۔۔ سمن آباد۔۔۔“
 ”اسیں نال نال ٹرن لگے۔
 ”اج تے بارش ہو ای گئی اے۔۔۔“
 ”ایسے لئی میں ایس ویلے آگئی آں۔ نہیں تے شامیں آتا سی۔ میرے کولوں دھپ
 تے برداشت ای نہیں ہوندی۔“

”کرنی تے پیندی اے نا۔ کد تیک پچیا جا سکدا اے۔۔۔“
 ”اچھا جی۔۔۔“ اوہ سمجھ گئی سی۔
 ”تیس بڑی شے او۔۔۔“

”میں شے وے کوئی نہیں۔۔۔“ اوہ ہس پئی
 ”اچھا۔۔۔ خدا حافظ۔۔۔“

”اوہدا خدا حافظ وی جی آیاں ورگا سی۔
 ”فیر۔ کدوں ہو رہی اے اوہدی شادی۔۔۔؟“
 ”کیہدی؟“

”شہناز وی“

”تہانوں کیہ!۔۔۔؟“

”میری بڈھی میرے ایس سوال دا برا منا گئی۔

”میرا مطلب اے۔ توں سمجھاتا سی نا اوہنوں۔ سمجھان دا کوئی نتیجہ نکلیا۔۔۔“

”جے نکلیا، تے تہاڈے ساہنے آجاوے گا۔۔۔“

”ہوں۔۔۔ امہ وی ٹھیک اے۔“
میں گل مکاون وی کہتی۔

”مینوں پتہ سی باجی گھر نہیں۔۔۔“
اوہ سدھی اندر لنگھ آئی۔ میں کچھ بھوتلا جیہا ہو کے اوہدے ول تکی گیا۔
اوہ بیٹھک وچ صوفے تے بہہ گئی۔
”تیس وی بیٹھو نا۔“

میں بیٹھاں قالین تے بیٹھ گیا۔
اوہ اٹھ کے میرے نیڑے آگئی: ”تھاڈا میرا اک راز اے۔“
میں چپ رہیا۔
”تیس چچھٹا چاہندے سونا۔۔۔ میں ویاہ کیوں نہیں کر دی۔ ہن وقت آگیا اے۔“
میرے ویاہ دا

”تے فیر۔۔۔؟“

”اوہنے ای مینوں ہوش دوایا۔ میرے چ جان پائی“
”اوہ کیوں؟“
مینوں تے ہن وی یقین نہیں آوندا۔۔۔ امہ سب کچھ ہویا کیوں؟“
”جیویں ہوندا اے۔“

”انج وی ہوندا اے بھلا۔۔۔!؟“
”انج ای تے ہوندا اے“ میرا سگی ہس پیا۔
”جد کہ ایسی کوئی گل وی نہیں سی۔“
”اوہ تیری سہیلی نہیں آئی۔ بڑے دن ہو گئے نیں۔“
میں ڈردیاں ڈردیاں آپی بڈھی نوں چچھیا۔
”جناب، ہن اوہ نہیں آوے گی۔۔۔“
اک واری تے میں اندروں ہل گیا۔
”کیوں۔۔۔؟“

”اوہدا ویاہ ہو رہیا اے۔۔۔“
”اچھا۔۔۔ من گئی اے!۔۔۔“

”ہاں۔۔۔ مٹا ای سی۔۔۔“
”ایہدا مطلب اے، تیری گل سمجھ آگئی اوہنوں؟“
”میری۔۔۔؟“

میری بڈھی خبرے کیہ کہنا چاہندی سی: ”میرا تے خیال اے، تئیں سمجھایا اے
کجھ۔۔۔؟۔۔۔“

”میں کیہ سمجھاتا سی۔ مینوں تے آپ سمجھ نہیں آئی اوہدی۔“
”نو۔۔۔۔ ایہدے وچ سمجھن والی کیہڑے گل اے۔ ساریاں کڑیاں انج ای
کردیاں نیں۔ نہیں کرنا ویاہ۔۔۔ نہیں کرنا۔۔۔“
”فیر۔۔۔؟“

”فیر کیہ۔ کریندیاں نیں۔ کرنا بے ہو یا۔“
”پر اوہنے انج نہیں کیتا۔“

”کیہ مطلب اے تہاڈا۔۔۔؟“ میری بڈھی کوڑو کھاؤن لگی ”فیر کیہ کیتا اے
اوہنے۔“

”میرا مطلب اے، پہلے نہیں کردی سی، فیر کر لیا۔۔۔ پتہ نہیں کیوں؟“
ای جی وی میرے پچھے لگے آوندے نیں۔ کجھ کہووتے کہندے نیں: ”نہیں،
دھیٹے!۔۔۔ ایہہ گل نہیں۔۔۔ توں سمجھدی کیوں نہیں۔۔۔ اسیں تیرا ای بھلا چاہونے
آں۔۔۔“

ہر ویلے ایہو رکل رکل رہندی اے۔ کتھے گئی ساں میں۔ باجی ول ای جاوندی آں
تا۔۔۔

ایہدے وچ کیہڑی بُرائی اے۔۔۔
ٹھیک اے۔۔۔ نہیں جاواں گی ہُن!۔۔۔

پتلیاں دا ناچ

پتلیاں چھڑا بت ای بت ہوندیاں نہیں۔ نہ آواز نکلی اے نہ ہتھ پیر ہلدے نہیں۔
 تماشہ وکھان والا اوہناں دی تھاں گل بات کرا اے۔ تے اجیسی آواز کڈھا اے جیویں
 طوطا بندیاں دی نقل لا رہیا ہووے۔ مڑا وہ آپ تماشہ وکھن والیاں نوں مطلب
 سمجھاؤندا اے۔ مہن وزیر صاحب ایسہ کہہ رہے نہیں۔ بادشاہ سلامت ایسہ فرما رہے
 نہیں۔ پاٹے خان ایسہ کہہ رہیا اے۔ نالے نال اوہناں دیاں ڈوریاں وی ہلائی جاندا
 اے جیہدے نال پتلیاں رُردیاں پھردیاں نظر آوندیاں نہیں۔ پتلیاں دا اصل وجود کوئی
 نہیں ہوندا۔ اوہ کسے ہور دی نقل ہوندیاں نہیں۔ کسے ہور دی کتھا سناندیاں نہیں۔ آپنی
 نہیں۔ آپنی گل کرن لئی اوہناں وچ ساہ ست ای نہیں ہوندا۔ اوہناں دی ڈور کسے ہور
 دے ہتھ ہوندی اے۔ آپنے آپ اوہ وچاریاں کیسہ کرن تے کیسہ بولن۔ اوہناں نوں
 جیویں چاہو ورت لوو۔ جیہدے نال چاہو لڑا دیوو۔ جو مرضی گل اوہناں دے مومنہ وچ پا
 دیوتے کراؤو۔

گل اوہناں کیسہ کرنی ہوندی اے۔ بس رکی جیسی گل۔ گنری کل دی کوئی جھاکی۔
 کل دی گل کرن نال تے فیر بت ای بت رہ جانا ہويا۔ کل دی مورت۔ جیہڑی کل اج
 تے بھلک نال جڑی نہ ہووے اوہ موت دی تصویر اے۔ موت دی کہانی کرن لئی تماشہ
 کرن والے نوں کنا کشت کرنا پیندا اے۔ دو منجیاں کھلار کے اوہناں دے اگے اک
 محراباں والا پردہ ٹنگدا اے۔ وچکار تھاں چھڈ کے پچھے اک ہور پردہ جیہدے پچھے اوہ کھلو
 کے واری واری پتلیاں نوں ڈوراں دے نال چلاندا اے۔ اوہ محراباں وچ کھلو کے گل
 بات کردیاں تے پچھے جا کھلوندیاں نہیں۔ بس اپنی اپنی گل لئی ایڈا کھلارا۔ دو منجیاں وچکار
 موت دا ناچ۔ پتلیاں وچاریاں نوں خبر ای نہیں پئی ایس جہان توں باہر تے دنیا ای بدل
 گئی اے۔ پتلیاں نوں کیسہ پتہ ہونا اے۔ تماشہ وکھان والے نوں وی پتہ نہیں پئی بادشاہ
 وزیر تے پاٹے خان سبھ کل دا حصہ سن۔ اج اوہناں نوں کوئی نہیں جاندا۔ ہاں کجھ پاتر
 نہیں جیہڑے کل دی بھلک دی گل کر رہے سن۔ جیہناں دا کل بے مطلب نہیں

رہندا۔ جیہڑے اج کل تے بھلک نوں اک مالا بنا چھڈدے سن۔ جیہڑے وکھرے،
 نوٹھکے تے ویلے دا حُسن تے ست ہوندے نیں۔ کوئی تماشہ وکھان والا اوہناں دی گل وی
 چھیڑے۔

پتلیاں دی گل توں مینوں آپنا بال پن چیتے آگیا۔ سیال دیاں لمیاں راتاں تے
 اوڑے دیاں دوپہراں میں تے میری بھین لمیاں پے کے گلاں کردیاں لنگھائیاں۔ اوس
 اچن چیت مینوں آکھنا۔

”چل میں نیکی بنی آں توں بدی۔“

تے اساں آفا حشر دے ڈرامے وچوں ٹوٹے بولنے شروع کر دینے۔ ایسہ مک جانے
 تے مڑ اساں شکوہ جواب شکوہ دے بھاگ (حصے) بولنے شروع کر دینے۔ میری بھین پہلوں
 وی آپ ”نیکی“ بنا کرنا تے مینوں ”بدی“ دا بھاگ بولنا پینا۔ تے پچھوں وی اوس آپوں
 ”خدا“ بن جانا۔ کیوں جے اوہنوں کجمن و جن دا شوق سی تے میں ہمیش دی دیو۔ جیہڑا
 انگ اوس آکھنا میں اوہولے لینا۔ رنج ہولی ہولی میرے لئی اوہ وڈیائی تے نیکی دی علامت
 بندی گئی۔ میرے توں اچی۔۔۔ خیر گل رکھوں کتھے رُگنی۔

اج میں سویرے جد دفتر جاں لئی و یگن شاپ تے پہنچی تے و یگن دی اگلی زنانہ سیٹ
 تے جا بیٹھی۔ کلینر نے میرے نال دو ہور سواریاں بٹھال دتیاں حالان جے تھان صرف اک
 ہور دی سی۔ میں سنگڑ کے بہہ گئی جیویں بلی اپنی کھل وچ ٹھپ ٹھپا کے بہہ جاندی
 اے۔ جو ہونا سی اوہا مینوں اگے ای پتہ سی۔ ڈرائیور دا ہتھ ہر داری گینر بدلن لگیاں
 میری لت نال گھسا سی۔ چار پنچ داری رنج ہویاں۔ اپنے چر نوں میرا شاپ آگیا تے میں
 لہہ گئی۔ کمرے وچ پہنچ کے میں زور زور دی گھنٹی ماری۔ چپڑا سی نہ آیا۔ جھٹ کو چر
 پچھوں آیا تے میرے پھگن تے کہن لگا۔

”میں چاء پی رہیا ساں۔“

گل ایسہ پئی جد تیکر میں اوہنوں ایسہ یقین دوائی رکھاں پئی اصل وچ افسراوہ اے
 تے میں ماتحت۔ اوہ میری ہر گل تے جی جی کری جاندا اے۔ پر جس دیھاڑے میری کے
 گل یاں حرکت توں اوہنوں اپنی افسری خطرے وچ نظر آوے اوہ وگڑ جاندا اے تے
 رُک کن لگ پیندا اے۔

کمرے آگوں لنگھدے شیخ صاحب میرے ول آگئے تے میں چاء دی بنی بٹائی پیالی

اوہناں اگے رکھ چھڈی۔

”چاء پیو۔ میں اہجے مٹھا نہیں پایا۔“

شیخ صاحب ریٹائرڈ سن تے ساڈے کول کنٹریکٹ تے کم کردے نیں۔ اوہناں نوں

آیاں اہجے مسماں مہینہ ای ہویا ہونا اے۔

”میں سنیا اے تیس جوانی وچ سیاست وچ حصہ لیندے رہے او۔“

میں تے گل ای کہیتی پر اوہ تے چھڑ چھڑا کے گل دے مغرپے گئے۔

”اساں آپنی جوانی گال چھڈی۔ پر اہجے سانوں کوئی نہیں جائدا۔ ساڈی زندگی دا بس

اکو مشن سی۔ مسلماناں دی خدمت۔“ اوہناں چاء دا گھٹ بھریا۔

”مڑتساں چوٹاں وچ ووٹ وی پایا ہونا اے۔“ میں پچھیا۔

”جی اکلا میں چھ واری ووٹ پا کے آیاں“ اوہ بولے۔

”تساں چھ واری۔ تہانوں پتہ نہیں سی کہ تیس واہا کر رہے او۔ بیلٹ بکس نال۔

پرچی نال۔ چوٹاں نال۔ بندیاں نال۔ جمہوریت نال۔ اک بندے دا تے اک ای ووٹ

ہوندا اے۔“ میں آکھیا۔

کہن لگے ”چنگا کم کرن لئی کئی واری بھیڑا کم جائز ہوندا اے۔ جیویں خدا دا حکم قائم

کرن لئی دوجے نوں قتل کرنا جائز اے۔ جیویں بیوی خدا دے حکم تے نہ چلے تے اوہنوں

مار گٹ جائز اے۔ فیروی نہ منے تے اوہنوں طلاق دے دینی چاہیدی اے“

اوہ بولے۔ ”جیویں آپنی گل منان لئی دوجے بندے دے سمو لچا پن تے حملہ جائز

اے۔“

میں بولی ”پچھلے دنوں اک عورت دی کتھا اخباراں وچ پڑھی سی۔ خاوند اوہدی نکلی

بھین دا رشتہ اپنے بھر جائی منگدا سی۔ انکار اُتے اوس بجلی دا راتاء تاء کے بیوی دا جسم

ساڑ چھڈیا جیہدے نال بچے دانی سنے اوہدے تن اندر لے اعضاء سڑ گئے۔ میرے لوں

کنڈے کھلو گئے۔“

شیخ صاحب کبھ کہہ رہے سن۔ میں سنن دی کوشش کہیتی۔

”جیویں جھوٹھ نوں ختم کرن لئی ہر حربہ جائز اے“ اوہ کہہ رہے سن۔

میں گل بات دی ڈوری او تھوں ای جوڑ لئی۔

”جیویں پہلے جھوٹھ نوں ختم کرن لئی دوجا جھوٹھ جائز اے۔ جدیج دی راکھی جھوٹھ

کرے۔ جد بندے دی آزادی دی راہی گُوڑ کرے۔ تے جد اک انسان اپنی راء نوں
 آپوں چوک وچ بولی لا کے نیلام کرے تے چوٹاں نوں سبھ دی راء جانق دا وسیلہ سمجھن دی
 تھاں اپنی مرضی منوان دا وسیلہ بنا لیا جاوے۔ مڑ سمجھو اسیں انسان دی من مرضی دی
 بے حرمتی کر رہے آں۔“

”بی بی توں بیلٹ بکس دی بے حرمتی دی گل پئی کرنی ایں تے روز جیہڑی انساناں
 دی بے حرمتی ہوندی اے۔ عورت دی، نکلیاں، نکلیاں بچیاں دی بے حرمتی ہوندی
 اے۔“ شیخ صاحب گھڑی مڑی اپنے بناوٹی دنداں نوں انگلاں نال دب رہے سن۔

”اصل وچ گل ایسہ وے کہ پرچی دی بے حرمتی تے عورت دی بے حرمتی دوویں
 اکو گل اے۔ دوواں دے کچھے اکو جذبہ اے۔ زور اوری دا جذبہ۔“ میں برتھلے سٹ کے
 اپنے آپ نال گل کیتی۔

میںوں نہیں پتہ لگا شیخ صاحب کدوں اٹھ کے ٹر گئے۔ میں تے اپنے خیالاں دے
 تانے بانے لے کے بیٹھی ساں تے سوچ رہی ساں۔ اسیں دو بے بندے تے قابو پان لئی
 دو بے نوں بھن تروڑ کے، کمزور کر کے، گاہل مندا کر کے، اگلے پچھلے پن کے، بے حرمتی
 کر کے، مان تران تروڑ کے، بے ایس کھیڈ وچ جت وی جائے۔ تے بیلٹ بکس بھن
 کے، جھوٹھیاں پرچیاں رلا کے کامیاب ہو وی جائے تے اندروں تے اسیں ہارے ہوئے
 ہونے آں۔ ساڈا ہاریا اندر، ساڈا ناکام آیا، سانوں چین نہیں لین دیندا۔ مڑ اسیں اپنے
 ایس آپے نوں، اپنے اندر نوں، اپنے اصلے نوں مار مگانے آں۔ دوجیاں نوں مکاندیاں
 مکاندیاں اپنے آپ نوں ای مار مگانے آں۔ اندروں روح مرجاندی اے۔ زرا بت ای
 بت رہ جاندا اے۔ مڑ اسیں ایسے نقل نوں اصل سمجھنے آں تے ایسہ بھل جانے آں کہ
 ایسہ تے نقل اے۔ ظالماں دی، ڈاڈھیاں دی، ڈاڈھیاں دی نقل وچ ڈاڈھے ودھدے
 جاندے نیں۔ اسان پتلیاں بن وینے آں۔ ہورناں دی نقل۔ ڈاڈھیاں دی نقل۔
 جیہناں دی آواز اپنی اے نہ حرکت اپنی۔ نہ ٹور اپنی نہ زور اپنا۔ طوطیاں ورگیاں
 رٹیاں، بندے دی نقل کردیاں آوازاں۔ جیویں کمپیوٹر بولے۔ پتلیاں، نقلوں، جیویں
 چالی بھریا کھڈوٹا۔ اکبر بادشاہ دی نقل، پائے خان، کوئی نیک، کوئی بد، کوئی ڈاڈھا، کوئی ماڑا۔
 تماشہ وکھان والا پردے، پچھوں وارو وار ڈوراں ہلاندا تے طوطے ورگی آواز کڈھدا اے۔
 اوہ چپ کر دا اے تے پردے دے نال بیٹھی اوہدی رن ڈھولکی دجان تے گیت گان لگ

پیندی اے۔ اک نویں پتلی چھم چھم کردی ساہنے آندی اے پچھوں گھنگھرو وجدے نیں۔
گوہر جان کلکتے والی۔ مجرا پیش ہو رہیا اے۔ پتلی تماشہ جاری رہندا اے۔۔۔۔۔

کہانی کار ججن دھیان کرن

تیس پنجاب دے جس علاقے وچ او ماں بولی جیہڑے رنگ جیہڑے انگ دی روزانہ
ورتدے او۔ او سے رنگ انگ وچ کہانیاں لکھ کے سانوں چھیتی توں چھیتی گھلو۔ اسیں
کتاب جوڑنی چاہوندے آں۔

ایڈیٹر ماں بولی

نجم حسین سید دی نظماں (5)

(لڑی جوڑن لئی پچھلے پراگے دیکھو)

اتھاں توڑیں اسماں ڈٹھا ہے جو نظم دے پہلے حصے دے اکوں ول ترائے حصے
ہن۔ قلعہ، قلعیوں باہرتے پھیکڑی حصہ شہروں باہر۔ شہروں باہر دے حصے وچ
ایویں لگدا ہے جو اتھاں اوہ لوگ راہندے ہن جنہاں کوں اسماں باہر سٹ گھتا ہے۔
ایہناں لوگاں دا قلعہ، شہر دے لوگاں نال کوئی انسانی سانگا نہیں۔ ایسے تاں جیویں
باہر لے ہوون۔ ایہناں نال ہر سلوک کیتا ونج گیندا ہے۔

نظم دے پہلے حصے وچ ٹمس دا کوئی ذکر نہیں۔ نظم دا ایسہ حصہ، اُس جیون دا
نقشہ ڈکھیندا ہے جتھاں ٹمس جیسے بندے دی لوڑ ہووے۔ پر ایسہ لوڑ لوگاں کوں حالی
تیکر اس پاہروں نظر نہیں پئی آندی جو لوک اپنی اپنی ہووئی وچ بدھے پئے ہن۔ سکھے
ہو جی جھپڑ وچ ہن۔ لوگاں کوں نہ تاں اس جھپڑ دی سار ہے نہ اس کوں تروڑن
دی۔

نظم دا ایسہ حصہ ہک جھپڑ ہک پکڑ دا زور پیا ڈکھیندا ہے۔ اس زور کوں تروڑن
کیتے ذری سوچو، کیسہ جیسے کم دی، کیسہ جیسی تے کیسہ جسے بندیاں دی لوڑ ہے؟ اس
لوڑ بارے ذری وت سوچو۔ تے اکوں ڈوجھے حصے وچ ٹمس کوں ملتان شہر دی سڑکاں
تے ڈیکھو۔ نظم دا ڈوجھا حصہ پڑھن توں پہلوں اسماں ذری ول ہک پھیری سوچیندے
ہے جو نظم دے پہلے حصے ساڈے اندر کیسہ جسے کم دی کیسہ جسے بندے دی کیسہ
جیہاں بندیاں دی لوڑ ابھاری ہے؟ نظم دے پہلے حصے وچ جھپڑ دا انھا زور ہے۔ کیا
اس انھے زور کوں انھے واہ تروڑن دی لوڑ ہے؟ کیا اس انھے زور کوں سار سرت
نال، جھپڑ وچ جتھے لوگاں دی سار سرت دے زور نال تروڑن دی لوڑ ہے۔ اتھاں
ہک ہی گالہ دی سوچن دی لوڑ ہے۔ اچھا تاں ڈسو بھلا کیہڑی؟ ایہو گالہ جو جھپڑ
دے انھے زور کوں تروڑن کیتے جے لوکائی نال جڑی سار سرت دا زور اکوں آوے
تاں اتھاں انھے زور والے کیا کرین؟ کیا انھے زور والے کہیں انسانی رکھ رکھاؤ؟

اصول قانون نال وار کر سن یا اپنی عادت مطابق آپنے انھے زور دی سٹ مر سن؟
ایہو جیہے انھے زور نال ٹکرا وچ ساکوں کیہو جیہی سار سرت تے، کیہو جیہی اٹکل
ورتن دی لوڑ ہے؟ جو ساڈا زور کرڑا بے شک ہووے پر انھا بالکل نہ ہووے۔

نظم دے ڈوجھے حصے وچ ٹمس آگیا ہے۔ کتھوں آیا ہے؟ راج قلعے وچوں ہاتھی
گھوڑے بیٹھا ہویا۔ مہنگی پوشاک پاتے سرتے مٹھل دی تاج ورگی ٹوپیا یا پٹکا ٹھمکائی۔
نہیں اینویں نہیں تے وت کہیں کھو بے کھتری دی دکان توں اٹھتے آئے ڈب کھڑے
ولیس وچ۔ نہیں ایسہ وی نہیں۔ ہووے نہ ہووے ٹمس ضرور کہیں مدرسہ کہیں
سیت وچوں سرتے وڈا پگڑ پاتے، چٹے براق کپڑیاں نال سہج علم دے رعب نال
ٹردا ہویا آیا ہے۔ نہیں ایسہ وی نہیں۔ بیا کیہڑا ولیس ہے، کیہڑا سوہنا سہرا۔ یقین
ڈیوان والا ٹھگی ولیس ہوسی جیہڑا ٹمس پایا ہوسی؟ کیہڑا ولیس ہوسی؟ کیہڑے دوہردا
کیہڑی ٹھگی دا؟ ساکوں اندروں پتہ ہے اینویں نہ ہوسی۔ ٹھگی ولیس بھاویں جیہو جیہا
ہووے اس کوں ٹھمکاتے جھپڑ دا زور تروڑن اجائی کم ہے۔ ایسہ تاں جھپڑ دا زور
ودھاون ہے۔ ٹمس ایسہ نہ کرسی۔ حالی تائیں سوال اپنی جاتے ہے؟ ٹمس کتھوں
آیا ہوسی؟ کیہڑے ولیس وچ آیا ہوسی؟

شہروں باہر بد رو کوں اسان بھل گئے ہے۔ پنجویں بو ہے توں باہر بے وس زنانیاں
دی پاتھیاں اسان بھل گئے ہے۔ گارگند نال تارو تار بد رو وچ مردہ تاریاں مریندے
جاتکاں کوں اسان بھل گئے ہے۔ شہروں باہر وی تاں لوک پے وسدے ہن۔ کیوں
ساڈی انہاں تے تک نہیں پوندی؟ ٹمس شہروں باہر بد رو والے حصے دے پاسوں،
پنجویں بو ہے دے اگوں کھڑوتا ہے۔ ہر طراں دے ٹھگی ولیس کوں پاسے شی، ٹمس ننگ
دھڑنگ پنجویں بو ہے دے باہر کھڑوتا ہے۔

پر جے اسان اج سوچوں ٹمس کتھوں آسی؟ ملک دھروہ دی انھی جھپڑ وچ ہے
ٹمس کتھوں آسی کہیں باہر دے ملک دی وڈی یونیورسٹی دا پڑھا ہویا۔ آپنے کہیں ملک
دی ہائیکورٹ بار وچوں؟ ملک دی فوج دے سبھ توں وڈے جرنیل دی وردی دے
تمغے ٹھمکائے۔ جے ٹمس موٹر جیپ تے چڑھیا اینویں آسی تاں ڈسواوہ ٹمس ہوسی؟
ایہا جیہا ٹمس کیا لوگاں دی سار سرت نال جڑیا ہوسی؟ اسان آہدے ہے نہیں۔ ایہو
جیہا ٹمس تاں جتھوں آیا ہوسی اندروں انہاں دا ہوسی۔ بھاویں ایہا جیہا ٹمس جووی

آہدا ہووے اوہ ساڈا ٹس نہ ہوسی۔ ساڈا آپنا ٹس نہ ہوسی۔ بے شک ساڈا بہوں
کرڈا ویری بھاویں نہ ہووے پر ساڈا غیر ضروری ہوسی۔

نظم دے ڈوجھے حصے وچ ساکوں آپنا ٹس پیا نظر آندا ہے۔ جیہڑا راج قلعے دے
اندر کوں وی جائدا ہے۔ بزار دیاں کیتیاں کرنیاں کوں وی تے میت مدرسے وچ
جیہڑا علم دا باندر نچدا راہندا ہے اسدی راج قلعے تے بزار دے انھے زور دی
ڈگڈگی، ڈمروتے ناچ کوں جائدا ہے جو لوگاں وچ سوڑتوں نکلن دی رسک ہے تے آپنی
ہڈورتی دی پیڑ ہے جس دی سار سرت کوں بہوں دیر دب وچ رکھن دا انھا زور
تروڑن دی لوڑ ہے۔ ایسہ لوڑ بندیاں اندر رکھائیں نہ رکھائیں لکی ہوئی ہے۔ جے
ایسہ لوڑ باہر آونجے تاں انہاں دی سار سرت دا زور بن ویسی۔ ٹس اینویں سکھنا
نہیں آیا۔ مہن کجھ تھیسسی؟

ٹس کیا کیتا ہوسی؟ ہووے نہ ہووے ٹس ہک پارٹی بنائی ہوسی۔ اس پارٹی دا
وسیب بارے نتارا ڈسا ہوسی۔ پارٹی دے کم تے انگ دا ہک نقشہ بنایا ہوسی۔ راج
قلعے تے بزار نال ٹکرا کرن کیتے ٹس کیا کجھ کیتا ہوسی۔ راج قلعے تے بزار کوں
مکاون کیتے، انہاں نال آپنا ویر کڈھن کیتے کیا کیتا ہوسی؟ ہووے نہ ہووے فوج وی
اکٹھی کیتی ہوسی یا ایہو جسے کم کیتے ہوسن جیہناں دا کھڑکا ڈکا ہووے۔ ٹس ایسہ سبھ
کجھ نہ کیتا۔ اوہ راج قلعے بزار وچ رہون والیاں کوں وی آپنے جیہاں بدروتے
رہون والیاں جیہاں انسان سمجھدا ہئی۔ بھاویں راج قلعے تے بزار والے ٹس کوں تے
بدروتے رہون والیاں کوں آپنے جیہاں انسان نہ سمجھندے ہن۔ ٹس سبھ کوں ہکو
جیہاں انسان سمجھدا ہئی۔ ٹس کوں کہیں نال نہ ویر نہ ہئی۔ ٹس تاں ایہو آہدا ہئی آو
رل مل رہون دے طریقے لمہوں۔ رل مل رہون وچ سوہنپ ہے۔ وکھرپ تے
وجوگ مکاووں جو رل مل رہون دا سوہنپ ودھیرا تھیوے۔ رل مل رہون دا ہنر،
رل مل رہون دا کسب نویں سرتوں سکھوں۔ جو رل مل رہون دا ہنر ای، انساناں دا
سبھ توں وڈا ہنر ہے۔ آو رل مل ایسہ ہنر سکھوں تے اس ہنر کوں وسیب و ہار وچ
ورتوں۔ اس پاہروں ٹس نہ پارٹی بنائی نہ فوج اکٹھی کیتی، کیتوس، تے بس ایہو جو
لوگاں کوں کھڑا کیتس کس پاہروں؟ مہننے وات کرن کیتے۔ نہیں۔ نویں سیان کیتے،
رل مل رہون دی نویں سیان کیتے۔ انساناں دی کار ہکو جسے انساناں دی کار رل مل

رہون دی سیان ڈیون کیتے۔ ٹس سڑک سڑک بھنوالی مریندا رہیا۔ تے امہ سیان
ڈیندا رہیا۔

ملتان شہر دی وار تے ہک پھیری دل نظر بھنواو۔ اس نظم دے چار حصے ہن پہلے
حصے وچ ملتان شہر دا نقشہ ہے۔ راج قلعہ، راج قلعے تون باہر، منڈی بازار تے دل
شہروں باہر۔ امہ اونویں تاں بہوں سدھا ساواں نقشہ نظر پوندا ہے پر انج نہیں۔
امہ نرا زمین دی ونڈ دا نقشہ نہیں۔ لوگاں دے اندر دا ہک ڈوجھے نال نکراتے
سانجھ دا بہوں اولڑا نقشہ ہے۔ امہ جیون دا اوہ نقشہ ہے جتھاں جیون دا رس ڈرا کلا
خواب بن گیا ہے تے لوگاں دے اندر باہر و اور جھولے دی کار بھنوالی پیا مریندا ہے۔
نظم دے اگوں ڈوجھے حصے وچ اساں ڈھیدے سے جو درھیاں ہنڈھی جیون دی دب
وچوں ٹس دی بانی دی جیون جھم شروع تھیون لگ پئی۔

ورھیاں توں ورتی جیون دی سوڑ، نال ہک ایہو جیہا اکاء پیدا تھیون لگ پیا۔
نہیں۔ جیون دی سوڑ، جیون دا اکاء تاں لوگاں وچ ہی پر اسدی سیان نہ ہی۔ ہن
اسدی سیان پیدا تھیون لگ پئی۔ ساکوں تاں پتہ ہے جو ہڈورتی دی پیڑ بہوں پھیری
بہوں پھیری کتھاں بعض ویلے نت اساں پئے مھکندے سے پر ساکوں اسدی سیان
نہیں ہوندی۔ اساں بس پیڑ نال مھنگدے سے تے، اس دے اگوں بیٹے جیہے رہندے
سے۔ جڈن ساکوں اسدی سیان تھیون لگ پوندی ہے اساں کجھ اندروں گھڑے وی
تھیون لگ پوندے سے آخر تھیندا کیا ہے ہن جیون دی کھیڈ وچ زرا ڈرا کلا خواب
نہیں ہوندا، کھیڈ ذری بدل ویندی ہے۔ بھاویں گھیرو ڈا ہودے یا نہ ہودے۔ جیون
جھمردی کھیڈ ساڈے اندر باہر پڑناون شروع کر ڈیندی ہے۔ پر جڈن ڈرا کلا خواب
جیون جھمردے نکرا وچ آندا ہے۔ تاں امہ کھیڈ زری مٹھی مٹھی ٹور نہیں ٹردی،
کھیڈ ترکھی تھی ویندی ہے۔ نظم دے ترتیبھے تے چوتھے حصے وچ اساں ڈھیدے سے
جو کیوں ڈرا کلا خواب تے جیون جھمردی کھیڈ ترکھی تھیندی گئی۔

ٹس دی بانی دی جھم لوگاں توں نہ وا بھھی ہی نہ وانڈھی۔ امہ تاں رل رل
جیون دی کھیڈ ہے۔ ٹس دی بانی جتھاں راج قلعے کھوجی کھتیاں واسطے وڑکا ہی،
تکویں میل خاص کرائیں بدروا تے رہون والیاں کیتے جیون دی نویں سیان ہی۔ ہن
ملتان دا نقشہ و ت ہک پھیری نظم وچ نظر آون لگ پوندا ہے۔ آج آج میل کیوں

جیون پئے گز ریندے ہن۔ انہاں دی اندروں کیہڑی سکاں ہن کیہڑے خواب ہن۔
 ایسہ وی نظر آندا ہے جو انج انج میل دالوک جو کجھ آپنی حیاتی وچ کھٹ کمانہ سکے اوہ
 کیوں اپنے خاب، آپنی اولاد کوں خاص راہ ڈکھاتے پورا کرن دے آہروچ ہن۔
 کیوں انج انج میل دے لوگ، جیون دے پہلوں دے نقشے نال اندروں ٹھہر گئے
 ہن۔ اس نقشے کوں بدلے بغیر اگوں ودھن دی اٹھلاں پئے لمہیندے ہن جیوں سوال
 جیون دی چون دا نہیں۔ سوکھے تھیون دا نہیں۔ ورھیاں توں ورتے وبار مطابق
 اگوں ودھن دا ہووے۔ اتھاں ٹس دی بائی کیا کیتا ہوسی؟ کیا ٹس دی بائی لوگاں
 دے ایہناں خواہاں کوں کنڈتے تھا پڑا مارا ہوسی؟ ایہوتاں راج قلعے دے رہن
 والے پے کریندے ہن راج قلعے والے تاں ہر بندے دے اندر ایہناں سوال بن
 ونجن دا خواب پئے ڈیندے ہن۔ جو تاں جے راج قلعے دی کاربن ویسوتاں چنگے
 رہو۔ راج قلعے دی کار اپنے اندر عیب ثواب پیدا کروا کے راج قلعے والی کاربن
 ونجو، ایسہ تہاڈی پھیکڑی منزل ہے۔ اس منزل تائیں اپڑو۔ بھاویں تاں شاعر ہو
 گائیک ہو۔ کھوجی ہو کھتری ہو۔ بھاویں شردے اندر رہندے ہو یا شہروں باہر۔
 خواب تہاڈے اندر ہووے راج قلعے دا خواب۔ بھاویں تہاڈے بال بدرودے
 گارگند وچ مردہ تاریاں ترن، خواب ایہناں وچ وی راج قلعے تائیں آپرن دا
 ہووے۔ ہن تاں ڈسو جو راج قلعے دی اس کرنی وچ لوگاں دی مت رکھتاں سوکھی
 رہی ہوسی؟ راج قلعے تاں گھر گھر وچ ہی۔ نظم وچ اتھاں ملتان شردے کجھ چون، پر
 ون سونے گھراں دا نقشہ نظر آندا ہے۔ انہاں وچ ہک گالہ سا بھھی ہے ہر گھر راج دی
 ڈتی و پیل وچ اگوں پیا ودھدا ہے۔ ساکوں پتہ ہے جو راج قلعے جیون دی ایل نہیں
 ڈیندا، راج قلعے اپنے ودھدا واسطے لوگاں کوں ایل دا چلیکھا پیا ڈیندا ہے۔ ہر پاسے
 ہکو سوال چلیکھا ہے۔ اس پاہروں اس چلیکھے دی سیان اوکھی ہے۔ پر اسان ڈھیدے
 سے جو اس چلیکھے دی سیان کجھ نیگراں کوں آگئی۔ ایسہ کون ہن؟ کیہڑے گھراں
 وچوں آئے ہن؟ جوتی کون ہے جنڈل جنڈل، راول مان جھمرہ تے ستی کون ہن؟ کیہو
 جیہے گھراں دے بال ہن۔ گھر والیاں دے انہاں بارے کیا خواب ہن۔ ایسہ جیون
 دی نویں سیان نال کیا کرن دی ایل وچ ہن۔ نظم دے ایں حصے وچ اسان ڈھیدے
 سے جو ورھیاں توں ورتی، حیاتی ہو طریقے نال ہو جاتے کھڑوتی ہے، خاندان، پو

ڈاڈے تون اگوں ٹردے پئے ہن۔ نہیں۔ ڈاڈے پوترے کو چھے حیاتی پئے
 گزریندے ہن۔ جیویں سینگے ہوون۔ اگا کوئی فرق نہیں۔ شمس دی بانی نال فرق پیدا
 تھیون لگ پیا۔ پو، پٹروچ جیون دی سیان دا فرق نظر آون لگ پیا۔ جوتی، جمل جندل
 راول مان جھمرہ تے ستی، آٹے ماپو، پو ڈاڈے جھے نہیں۔ انہاں دے اندر جیون دی
 نویں نروئی تے بھری سیان ہے۔ ایہو ڈراکے خواب دے نکر اوچ ہے۔ ایہہ
 ورھیاں ورتی کھیڈ نہیں۔ ہک جاتے کھڑوتی جیون دی کھیڈ نہیں۔ ایہہ نویں کھیڈ
 ہے۔ ایہہ جیون دی نویں الیل ہے۔

مہینہ وار ماں بولی اشتہاراں تون بنا آپی مدد آپ دے اصول موجب چھپن والا
 اوہی رسالہ اے۔ ایہنوں تہاڈے عملی ساتھ سنگ دی گھٹی لوڑ ہے۔ تیس
 آپنیاں لکھتاں تے ودھ تون ودھ خریداراں نال ایہدیاں جڑھاں نوں نگڑیاں
 تے ڈونگھیاں کر سکدے او۔

بھگتی ادب دی سار سُنجان (5)

مایا دی طرز زندگی دی پکڑ

حاکم جماتاں نے 'مایا دی طرز زندگی نے'، محنتی میل نوں، 'ملکھینے نوں' لوکاں نوں اپنے نظریے تے آہنی کلچر دیاں ذہنی زنجیراں پا کے چنگیاں بھلیاں بندیاں توں، اوہناں نوں ہر پاسے توں بھجڑے بنا کے، ناقص کر کے، 'مُول روپ وچ بھینڈاں بکریاں دے اجڑ بنا تو ریا ہوندا اے۔ ایس طرز زندگی دے برخلاف انقلاب تاں آوٹا اے، 'ملکھینے دی' لوکاں دی طاقت دا لیاندا۔ لوکاں دی بند خلاص، 'اوہناں دی آزادی' اوہناں دی آہنی کھٹی دا مسئلہ اے۔ آزادی چیز ای ایسی اے جو کسے نوں کوئی دے سکدا ای نہیں۔ ایسہ دتی جا سکدی ای نہیں۔ ہیشاں لئی ای جاندی اے۔ ایسہ رہندی وی کسے دی رکھائی نہیں۔ جو جیوندے ای مرے ہوئے ہون اوہناں نال ایسہ اکھ نہیں ملاوندی۔ ماتا دے مالان نوں ایسہ اپنے لاگے نہیں لگن دیندی۔ بچھکھگ نوں ایسہ پلا نہیں پھڑاوندی۔ آزادی سنگ کردی اے صرف سورمیاں دا، 'مرد میداناں دا' زندگی دے ہیرواں دا، جو ایس دی قیمت تارن نوں ہر ویلے تیار بر تیار ہون، 'جیہناں لئی زندگی دا ارتھ ای آزادی ہووے،' جیہناں لئی ایس توں پنا جیونا حرام ہووے۔ لوکاں نوں تاں مل صرف اوہ کجھ ای سکدا اے جس نوں لین جوگے اوہ آپ ہون۔ آزادی دے ہیستڑے والیاں نوں 'مفت' ملا کجھ مل سکدا ای نہیں۔ چناچر 'ملکھینیا مایا دی طرز زندگی دے نظریے تے اوہدی کلچر دیاں پائیاں ذہنی زنجیراں نوں نہ توڑے' ذہنی طور تے اپنے آپ نوں رہا نہیں کر لیندا، اوہ آہنی بند خلاص دے راہے پے کس طرحاں سکدا اے؟ سو مسئلہ اے 'ملکھینے دی' لوکاں دی کایاں پٹی دا، 'بھجڑے ہویاں دے مرد میدان' بن دا، 'گدڑاں توں شیر بن دا۔'

جس بھجڑے پن وچ مایا دی طرز زندگی دے نظریے تے اوس دی کلچر نے لوکاں نوں پایا ہوندا اے اوس وچوں اوہناں نوں کڈھ کون سکدا اے؟ صاف ای آزادی دے ہیستڑے دا وچاردھاری کلچرل محاز، آزادی دے ہیستڑے دا نظریہ، 'اوس دا سچ' مہینہ دار ماں بولی لہور

اوس دی کلچر۔ طرز زندگی مایا دی ہووے جاں ایہدا وچاردھاری کلچرل محاذ چنگیاں
 بھلیاں بندیاں نوں ہیجڑے ناقص بنا تورا اے۔ آزادی دے ہیستریے دا ایہہ ای محاذ
 مردے ہویاں نوں مڑ مرد میدان، سورے تے زندگی دے ہیرو بناوندا اے۔ پاسا
 بھاون متنی دا ہووے بھاونیں جمع دا، دوہیں پاسے ای بندے دیاں آساں اصلی بندیاں
 نیں وچاردھاری کلچرل محاذ دیاں بنائیاں، ایہدے راہیں۔ دوجے لفظاں وچ بندہ جو وی
 بندا اے بتایا بندا اے اپنی سرت دا، اپنی کلچر دا۔ راہ بھاونیں انقلاب دا ہووے
 بھاونیں اگٹ انقلاب دا، بھاونیں آزادی دا، بھاونیں گلامی دا، پہل قدمی وچاردھاری
 کلچرل محاذ دے ہتھے ہوندى اے۔ سو آزادی دے ہیستریے لئی پہلی سیج ہوندى اے
 اپنا نظریہ پیش کرنا تے اوہدے لئی وچاردھاری کلچرل جماتی گھول، کلچرل انقلاب تے
 اوہدا نتیجہ، لوکاں دے مناں وچوں مایا دے نظریے تے اوہدی کلچر نوں بھانج، اوہناں
 دی بے دخلی۔

آزادی دے ہیستریے دا نظریہ پیش کیتیاں بنا، اوہنوں تراش کے صاف طور تے
 ملکہیے دے مناں وچ وسایاں بنا اوہنوں اوہدا سچ ویرز کرایاں بنا سٹے کلا ادب دے،
 دوجے لفظاں وچ لوکاں دے نظریے تے اوہناں دی کلچر دی کلیاں پلٹی بنا، اوہناں دی
 وچاردھاری کلچرل طور تے نویں سریوں سر جتا بنا، آزاد بندے دی سر جتا بنا، کل دی
 آزادی لئی، مایا دی طرز زندگی دے برخلاف نہ انقلاب ای آوندا اے تے نہ کل دی
 آزادی والے سماج دی قائمی لئی راہ ای کھلدا اے۔ آزادی دے نظریے، اوہدی کلچر
 دی پکی اخلاقی چٹھی توں بنا، لام بند ہو کے، آزادی لئی لگاتار لڑیا جا ای نہیں سکدا۔

وچاردھاری کلچرل محاذ دے وچاردھاری کلچرل جماتی گھول دی اہمیت ایہہ ہے کہ
 اخیر تک ہر سیج تے جت ایس محاذ دی پیدا کیتی طاقت تے منحصر ہوندى اے۔ سیج
 بھاونیں کوئی ہووے، انقلاب توں پہلاں دی، جاں اوس توں پچھوں دی، ورودھیاں
 وچوں جیہڑا جماتی ہیستری ایس محاذ تے جت گیا، اوہ بازی لے گیا۔ جیہڑا جماتی ہیستری
 اپنا نظریہ، اپنی کلچر لوکاں دے مناں وچ وسایا گیا، اوہناں نوں آپنے نظریے دے لڑا
 گیا، اپنی کلچر وچ ڈھال گیا، اوہ سماج تے قابض ہو گیا۔ جیہڑا ایس محاذ تے ہار گیا، اوہ
 گیا۔ لوکاں دی رہائی دے راہ وچ ڈک مار کے بیٹھے ہمیشاں مادی حالات ای نہیں
 ہوندے۔ بہت وار حاکم جماتاں دا نظریہ، تے اوہناں دے کلچر ای لوکاں نوں ذہنی طور

تے جکڑ کے بیٹھے ہوئے ہوندے نیں۔ مافق حالات دے سانگے وچ، آزادی دے
 ہسٹریے دا جو وی ہوندا اے، کیتا کرایا تاں ہوندا اے۔ ^{ملکھنے دی} محنتی لوکاں
 دی طاقت دا۔ جتا چر آزادی دا ہسٹری اپنا نظریہ سرج کے، کلچرل انقلاب وڈ کے، آپنی
 کلچر نہیں اُساردا، آپنے نظریے تے آپنی کلچرناں قابض دے نظریے تے اوہدی کلچر
 نوں بھانج نہیں دیندا، لوکاں دے مناں وچوں اوہناں دیاں جڑھاں اکھیڑ کے اوہناں دا
 لمیا میٹ کر کے، ^{ملکھنے دے} دلاں دماغاں نوں، اوہناں دے جکڑ توں رہا کروا کے، آپنے
 نظریے دے لڑا کے، آپنے نظریے نوں مہان مادی طاقت نہیں بناوندا، آپنی کلچر وچ
 ڈھال کے ^{ملکھنے دی} طاقت دا طوفان کھڑا نہیں کردا، اوہدے ہڑھ نوں آپنے حق وچ
 نہیں بھگتاوندا، اوہ سیاسی فوجی محاذ تے قابض حاکم جمات نوں بھانج کس طرحاں دے
 سکدا اے؟ اوہناں دی سٹیٹ نوں ڈھا کے آپنی سٹیٹ کس طرحاں کھلی کر سکدا
 اے؟ تے جتا چر اوہ سارے اُسارتے، وچاردھاری کلچرل محاذ تے، تے سیاسی محاذ تے
 قابض نہیں ہوندا اوہ قابض سماجی رشتیاں نوں ختم کر کے، بندے دی آزادی
 سرجدے سماجی رشتے اُسارن دے راہ پے کس طرحاں سکدا اے؟ ساری گل دا ممول
 اے کہ ^{ملکھنے دی} وچاردھاری، کلچرل ہسٹری کیسی اے؟ کیہ اوہدا نظریہ، اوہدی کلچر
 آزادی دے ہسٹریے دی ہے؟

اکانومزم مارکسواد نہیں

نظریے دا نکتہ سمجھنا لازمی اے۔ زبانی جمع خرچ وچ تاں نظریے دی مہارنی ہر
 کوئی بولدا اے۔ پر لگدا ایہہ ہے کہ ایس نکتے دے اصلے تک، باطن تک گھٹ ای
 جایا جا رہیا اے۔ جدوں اکانومزم ای مارکسواد بن تے، اوہوں ایس مسئلے دی سمجھ دا
 سوال ای پیدا نہیں ہوندا۔ ایہہ کہنا شاید زیادتی نہیں کہ اکھوتی مارکسوادی دائرے وچ
 مادی حالات پیداوار یاں طاقتاں دی اُسری ٹیکنالوجی، تے بندے دے آپس وچ رشتے
 نوں صحیح نہیں سمجھیا گیا۔ اکانومزم دے ہڑھ ہیٹھ، سماجی و-ین وچ، مادی حالات دے
 رول نوں اصلی نالوں بہت زیادہ طویل دتا گیا اے، دتا جا رہیا اے۔ ٹپلے توں بچن
 واسطے سماجی و-ین بابت کجھ تھہ ہمیشاں اکھاں اگے رہنے چاہیدے نیں۔ بندے دی
 زندگی وچ بنیادی طور تے دو ای دھراں نیں۔ بندہ آپ تے قدرت دی کجھ

وچوں، اوس دے آپٹے ہتھاں دی پیدا کیتی پیداوار، مادی، اوہدی زندگی دے ویلے۔ سماجی وین منحصرا ای اے، ایہناں دوہاں دھراں دے، ورودھیاں دی ایکتا دے رشتے تے۔ ایہناں دوہاں دھراں دے، آپس وچ، اک دوجے دے ورودھی دو ای رشتے ممکن نہیں۔ ایہہ رشتے منحصر نہیں کہ ایہناں دوہاں دھراں وچوں سماج وچ چڑمت تے سرداری کس دی اے تے ادھینگی کس دی؟ ایہناں دوہاں رشتیاں وچوں اک رشتے دے سرتے بندے کل، آزاد نہیں تے دوجے دے ادھین گلام۔

سماجی وین چونکہ ایہناں دوہاں ورودھیاں دی ایکتا دے رشتے تے منحصرا ایہیں لئی اوہدا اصلا اوہدی تور ڈائیلیکٹک اے۔ اوہدی ڈائیلیکٹک دیاں جزاں نہیں، اک بندے دی ___ کل دی آزادی دی ___ تے دوجی اوہدی گلامی دی۔ سماجی وین دی ہوند ای چونکہ ایہناں دوہاں دھراں دے ورودھیاں دی ایکتا تے رشتے تے زبھر اے، ایہیں لئی اوس وچوں سماج وچوں اک جاں دوجی جز دے، بندے دی آزادی دی، جاں گلامی دی جز دے، بالکل الوپ ہون دا سوال ای نہیں۔ سوال صرف ہے دوہاں جزاں وچوں اک جاں دوجی دے پرہل ہون دا، دوجی تے بھارو ہون دا ہے۔ ایہیں بنیادی تھہ دا ارتھہ کیہ اے؟ ایہدا اک ارتھہ ایہہ ہے کہ ایہہ نظریہ بالکل غلط اے، سدھا اکانومزم ہے کہ بندے دی آزادی لئی تاںگھہ صرف اودوں ای پیدا ہو سکدی سی، تے تواریخی طور تے پیدا اودوں ای ہوئی اے، آزادی دا ہیسترم اودوں ای وجود وچ آ سکدا سی تے تواریخی طور تے اودوں ای وجود وچ آیا اے، جدوں آئے صنعتی انقلاب نے کل دی آزادی والے نظام (ویہار) دی، طرز زندگی دی قائمی لئی، اوہدے پیدا ہون لئی مادی آس پیدا کردتی۔ تے ایہیں مادی آس دے پیدا ہون توں پہلاں بندے دی آہنی آزادی لئی تاںگھہ جاں اوہدے دل دماغ وچ آہنی آزادی دا تصور نہ ای پیدا ہو سکدا سی تے نہ ای کیہدھرے ہویا اے۔ نہ ای سماج وچ آزادی دی ہیسترم ہوند وچ آ سکدا سی تے نہ ای کیہدھرے آیا اے۔

دوجے لفظاں وچ چنا چہ بندے دی آزادی دی کھٹی، اوہدی قائمی لئی مادی آس پیدا نہیں ہو جاندی، اونا چہ بندے دے من وچ آزادی دی تاںگھہ، آزادی دا تصور پیدا ای نہیں ہو سکدا۔ اونا چہ سماج وچ آزادی دا ہیسترم وجود وچ آ ای نہیں سکدا۔ ایہیں نکتے بابت اصلی ایہہ ہے کہ بندے وچ آہنی آزادی لئی تاںگھہ دا، آزادی دا ادھار اوہ

ای ہے جس نے اوہنوں پشو دی نسل توں بندہ ' بندے دی نسل بنایا اے۔ اوہدی سماجیت۔ اوہدا آہی زندگی دے ویلے آپ پیدا کرن دا راہ ' اوہدا کم ' اوہدے کم دی سماجیت۔ سماجی و -ہن ڈا نیلیکیٹیک اے۔ آزادی اوہدی ڈا نیلیکیٹیک یاں بنیادی جزاں سماجی و -ہن دا سدوی انگ نیں۔ بندہ سرجنا ای ہے سماجی و -ہن دی ' اوہدی ڈا نیلیکیٹیک دی۔ اوہدی ڈا نیلیکیٹیک دا ای اہمہ ہے انسانی سروپ۔ بندے دی ستر دیاں ڈا نیلیکیٹیک دیاں مڈھلیاں جزاں اوہ ای نیں جو سماجی و -ہن دی ڈا نیلیکیٹیک دیاں۔ اہمہ ڈا نیلیکیٹیک تے ایس ڈا نیلیکیٹیک دیاں مڈھلیاں جزاں بندے دی ستر دا سدوی انگ نیں۔

آپنے پکے پیڑھے لفظاں نوں کھنجن نہ دیو۔ ایہناں دی تھاں اوپرے لفظاں دی ورتوں کوئی اگے ودھارے دا نشان نیں ' ایہدے توں ساڈی متھاجی دی دس ضرور پیندی اے۔

فرید رنگ (4)

رتی رت نہ نکلے جے تن چیرے کوئے

جو تن رتے رب سیوں رتن تن رت نہ ہوئے

لفظ رت وانگ لفظ تن وی دوہڑے دے ٹورے نال رنگ وٹائی آوندا اے۔ ”تن

چیرے کوئے“ وچ تن چھڑا سر پیر ای جا پدا اے۔ جو ”تن رتے رب سیوں“ وچ تن پوری

ہستی سہی ہوندی اے۔ ”تن تن رت نہ ہوئے“ مڑ پہلے تن ول جھاتا اے۔ اتھے تن مڑ

چھڑا سریر تھی گیا اے۔ پر نال ای سہی ہوندا اے ہی پہلے تن ول جھاتا ایس پاروں ہے

جو بندے دی ہستی سریروں باہری جیا جون نال جڑت جوڑ کے آئی اے تے ہن سریر ایس

نویں ہستی دانواں روپ ہے۔ جا پدا اے من تن دا پرانا و تکر فرید نیڑ چھڈیا اے۔

اک ہو پڑ مت کڈ کے وچ آن کھلوتی اے۔ کیوں جی۔ ایسہ دوہڑا کیہدا اے۔

فرید ایسہ تن بھونکنا نت دیکھئے کون

کنیں بجے دے رہا کتی وگے پون۔

پھے اونہ آپے ای۔ ایسہ دوہڑا تے ہے ای تن من دی سد یویں نکھیر سمجھاون واسطے۔

اسیں :- اوہ کیویں؟

پڑ مت :- کیویں کیہ۔ دوہڑا مونہوں پیا بولدا اے۔ تن بھونکنا اے۔ بھونکنا کون

ہوندا اے۔ کتا، جناور، ایسے دا دوجا نال نفس اے۔ ایسہ بندے دا سریر اے اوہی

جماندرو ان گھرت ہستی۔ مھکھاں بھری۔ ایسہ جماندرو مھکھاں روح نوں نہیں سکھاوندیاں

ہتھوں دکھاوندیاں نیں۔ روح نت دے دکھوں اک تھک گئی اے، تن دیاں جناور

مھکھاں کولوں دکھ ہوون لوڑیندی اے۔

اسیں :- ذرا کاہلی کیتی جے ”تن بھونکنا“ من کے سدا ای نال دے آلے وچ ہتھ

ماریا جے تے او تھوں روز دے وعظ پرچار دے ورتائے مسالے دی چونڈھی کڈھ کے

دوہڑے تے چا دھوڑی جے۔ تے سکھالے ہو گئے او۔ آہو سکھالے۔ ایسہ اک رنگ دی

آہلس اے۔ آہلس دا نفس نال کوئی جوڑ ہے کہ کوئی نہ۔

پر اسیں وی آہلس دا جواب آہلس نال ای پئے دینے آں۔ خبرے ہر کوئی دوجے
نوں چپ کر اون کیتے نال دے آ لے وچ ای ہتھ مریندا اے۔

دوجے نوں چپ کرائیاں اوہدی پڑھت تے چپ نہیں کریندی۔ پڑھتاں کلمے دو کلمے
جی دی کاڈھ نہیں ہوندیاں۔ پڑھتاں دا سوما وسیب دی وار اے۔ پڑھتاں دی ون سون نال
ای وسیب دی وار وی سنجان تھیندی اے۔ سو پڑھتاں دا اصل کم اگدو جی نوں چپ
کر اون نہیں۔ اصل کم ہے پڑھتاں لئی وسیب دی وار سمجھن دا ڈھو ہٹاؤن۔ سو اُپروں
اگدو جی نال بھڑدیاں پڑھتاں وچوں رل کے ساڈے کم آوندیاں ہن۔ اک ہور کم بھڑدیاں
پڑھتاں دا ایہہ اگدو جی دی کان وی کڈھ سکدیاں نیں۔ اسیں پڑھتاں دا لاء نکرا کر کے
اک نویں پڑھت وی آسار سکتنے آں۔ کیونجو پڑھتاں وسیب دی وار وچوں جم کے مڑ آپ
وسیب وار دے پڑ وچ نتر کھلوندیاں نیں۔

سو سانوں آہنی آہلس دے آکھے لگ کے کسے پڑھت ولوں کنیں بچے نہیں دیونے
چاہیدے۔ پڑھت نوں پچھنا چاہیدا اے جو اوہ لکھت دی ستر نال کیوں نہی۔ ایس
پڑھت نے سانوں ایہہ نہیں دیا جو دوہڑے وچ تن دا کتا فرید نوں کیوں بھو نکدا اے۔
نراتن نوں گال مندا کڈھن لئی تے دوہڑا لکھن دی لوڑ نہیں ہونی چاہیدی۔

دوہڑے وچ بھونکے کتے دا کم کیہ اے۔ ایہہ سمجھان لئی پہلوں ویکھے جو ساڈی رتیل
وچ بھونکے کتے دا کم کیہ اے۔ کتا بھو نکدا اے کسے اوپرے نوں۔ اپنے اوپرے دی
اوندوں سنجان ہوندی اے۔ اوپرے کولوں تراہ کے اوہ بھو نکدا اے تے اوپرے نوں
تراہوندا اے۔ راکھویں کتے بھونک کے مالکان نوں اوپرے کنوں ساودان کریندے ہن۔
ایہہ وی سنیا ہوسی تاں بی واء وگے تے کتے بھو سکدے نیں۔ واء نوں بھو سکدے
نیں۔ خبرے واء وی کتیاں کتے کائی اوپری آونی اے۔ کوئی اڈٹھا خطرہ۔ واء وچ بلاواں
دی آکھدے نیں ہوندیاں نیں۔ جیہڑیاں انجھول ای آن پھیریندیاں نیں۔ کتا اوہ ویکھدا
اے جو بندہ نہیں ویکھدا۔ کتے دا کم دوہرا اے بندے نوں چوکس وی کریندا اے تے بلا
نوں تراہوندا وی اے۔

دوہڑے وچ اک کھیڈ پئی کھیڈ تندی اے۔ کتا اک پاترا اے اوس کھیڈ دا۔ دو جا
پاترا اے فرید آپ۔ (تے فرید نال اوہدے سنیر ہن۔ اسیں وی ہاں) اک رنگ کھیڈ دا
ایہہ ہے جو فرید کے پندھ پیا اے۔ کتے پجناس۔ کسے وستی۔ جد اوہ وسوں نیڑے ڈھکن

لگدا اے تاں کتا اوہنوں آگوں بھونک ترا ہوندا اے۔ کتا اوہدا آپنے اندر ای اے اوہدا
 آپنا آپ۔ وستی نیڑے ڈھکن لگیاں آپنے اندروں ای وستی والاں دا کتا اٹھ بھونکيا
 اے۔ پاندھی نوں ڈریندا اے پاندھی نوں چور بنیندا اے۔ پاندھی کنیں بچے دیندا
 اے۔ ہن اوہنوں کتے دی واج نہیں سٹیندی۔ واء دی واج سٹیندی اے۔ (کنیں بچے
 دے کے واء دی واج سٹنو۔ عجب واج ہوندی اے۔ جیویں پھی وچوں سمندر دی واج۔
 جیویں کھوکھلے رکھ وچوں آوندی رت دی واج)۔

دوجا رنگ کھیڈ دا اسمہ وی ہو سکدا اے جو فرید پاندھی نہیں وستی وال اے۔
 جیڑے ویلے واء وگدی اے اپنے آپ وچوں کتا اٹھ واء نوں بھونکدا اے۔ اپنے
 ولوں فرید نوں اڈھیاں بلائیں کنوں بچاؤن دا آہر پیا کریندا اے۔ جتنی واء ترکھی تھیندی
 اے کتا وی اتنا ای اچیرا بھونکدا اے۔ فرید کنیں بچے دیوندا اے۔ ہن واء ہتھوں ترکھی
 تھیوے گتے دی بھونک نہیں پئی سٹیندی۔

کتا اسان آپ ای پالیا اے۔ وستی وال جو ہوئے۔ پاندھی وی تے وستی وال وی۔
 وستی وال ہاں سوڈر ہے اوپر یاں دا باہروں آونیاں پاندھیاں دا وستی دے اندر جوڑی اپنی
 ہستی دے کھنجن دا۔ تے جے آپ ای پاندھی ہوڑے آں تاں ڈر وی اپنے آپ کولوں
 ای اے سو ترا ہن ولاون وی اپنے آپ نوں ای اے۔ خبرے ڈر پندھ پون دا نہیں واء
 دا اے۔ پر واء وی تے پندھ ای کریندی اے۔ واء دا ڈر وی تاں نویں رنگ دا ای ڈر
 اے نہ۔ واء رت پر تاوندی اے۔ ایسے لئی ویلے نوں ویلے دے وڈے رنگ نوں واء
 ای آکھدے نیں۔ ("اجکل تے جی واء ای ہور ہو گئی اے") واء وچ بلائیں وی ہوندیاں
 نیں۔ مٹھکے دیاں بلائیں۔

کتا اسان آپ پالیا اے یاں آکھو ساڈے وسیبے سانوں کتا وی بٹایا اے۔ ڈرنا
 ڈراونا۔ وسیبے سانوں دوجیاں کنوں اوہڑ کر کے دوہجے کنوں بچن دی دوہجے ولوں چوکنیاں
 رہن دی کیمھ پائی اے۔ وسیبے سانوں دوجیاں کنوں اوپر یاں کیویں کریندا اے۔ ایس
 وسیبے دی ستر ای اوپر دا مڈھ مول اے۔ وسن دے آہر جڑت منگدے نیں۔ جڑت
 وچوں اپنات جمنی چاہیدی اے پر وسیبے دی ستر جڑت وچوں اوپر آگا دھردی اے۔ اوپر
 وچوں آگدے نیں ڈر کھارتے ویر۔ جڑت اجڑت ای نہیں ہو ویندی کجڑت بن نکدی
 اے۔ سانجھیاں سواہریاں آہراں پچھے وی ٹورا ویر کھار دا ای ٹردا اے۔

پر نوں پنڈھ پون دی، نویاں وائیں مانن دی سدھرو دی ایس وسیب وچوں ای جھدی
 اے۔ ایس سدھردے جھدیاں سار ای ساڈا راکھواں گتا سانوں دکھاون لگ پوندا اے۔
 جے اسان اوہدی من کے پنڈھ دی سدھر چھوڑ دیوئے تاں نوں پون نہیں وگدی۔ گتا
 دی چپ کر ویندا اے۔ سو کتا نال ای رہنا اے ساڈے۔ ایس سانوں رت رت بھونک
 دکھاوتی اے۔ پر اسی ایہنوں جاننے ہاں۔ جانپئے کیوں نہ ساڈا آپنا جو ہویا۔ اسیں آپ
 جو ایسہ ہوئے۔ اسی ایہنوں اصلوں مکا نہیں سکدے۔ باہر وگا نہیں سکدے۔ اسیں
 جیہڑے ویلے پنڈھ پونتا اے جدوں واء وگئی اے اہنے مٹے نے اٹھ بھونکنا اے۔ پر
 ایہنوں جانن نال ای اسیں ایہدے کنوں دکھرے وی تھیونے ہاں۔ اسیں جاننے آں
 سانوں ہن ایہدی بھونک دی لوڑ نہیں۔ جیہڑی گلوں ایسہ ڈریندا اے۔ اوہ ساڈی لوڑ
 اے سانوں سکھاوندی اے۔ سو گتے دی بھونک ہن سانوں ساودان نہیں کریندی سگوں
 اکیندی ڈکھیندی اے۔ سو کنیں بچے دیوندے ہاں۔ واء دی سمندر ورگی واج شدے
 ہاں۔ آونی رت دی واج۔ سانجھ سریلی سبھ واجاں نال رل بنی۔ سبھ واجاں توں دکھری۔
 اک تریجا رنگ وی کھیڈا بندا اے۔ ”رہاں“ دے اک ہو ر معنے کیتیاں۔ کے
 کم وچ رٹل لا کے ہار جاون نوں وی ”رہن“ آکھدے نیں۔ (”میں اڈیکاں کر رہی کدیں
 آکر پھیرا۔“) رہاں = رہا ہاں۔ میں کنیں بچے دے دے کے اک تھک بیٹھا ہاں پر تن دی
 بھونک نہیں مگدی۔ تے اتوں پون کتنی پئی وگدی اے۔ پون وگن نال بھونک ودھیرے
 اچی پئی ہوندی اے بچے کیہ کرن۔ بھونک تے اندروں پئی اٹھدی اے۔ ایسہ پواڑا میں
 کد تائیں جراں۔ جاپدا اے گل کرن والا کسے وڈیرے مڈھلے فیصلے تے چج گیا اے۔
 جیجاں نال تن دا ایسہ آپ سیریا روگ نہیں مکتا۔ تن دی کایا وٹاونی پوسی۔ آپ پالے
 آپ رسکھائے رگھائے گتے نوں بندے جون جماوتی پوسی۔ پر کتا تے اندر بہا لیا اے وسیب
 دی سترنے۔ آپ دھراپی ویہار نے۔ وسیب دی ستر نوں ہووے۔ آپ دھراپی مٹکے۔
 اوپر مٹکے۔ بندے نوں آپنے اندر تے اندروں باہر کتا بن کھلوون دی لوڑ نہ رہوے۔

ایس۔ ایم رضا
نظم

عشق کتابوں دو اکھر ہے
پڑھ جانے تے چنگا سی
ایس انھیرے جگ وچ
چانن کر جانے تے چنگا سی
دل دے اندر سچ دے لمبو
بلدے مجھدے رہندے نیں
منہ وچوں جے کلمہ حق وی
کڈھ جانے تے چنگا سی
ملاواں نے ویس دے اندر
زہر دے کڈے نیجے نیں
دانشور جے جمل دا پردہ
لاہ جانے تے چنگا سی
لوکاں دی بھلیائی نوں
آؤ آپنا مذہب بنا لئیے
ایہو سوچ کے رب سچے نوں
پا جانے تے چنگا سی
پنجابی نوں آہنی اسی
کدوں پچھان بناواں گے
پڑھ پنجابی عالم جے
اکھوا جانے تے چنگا سی

محمد ریاض شاہد

دل برہا برہا آکھے

نومبر دسمبر 1994ء

اکھاں توں اوہلے ہو کے
ساڈے من اندر جھا کے
دل برہا برہا آکھے

نہ سون کدے دیندے نیں
جد چلدے درد پٹا کے
دل برہا برہا آکھے
میں ہور کے لئی جیواں
اوہ سار نہ ساڈی راکھے
دل برہا برہا آکھے

درداں دا میلہ بھریا
ہجراں دے لگدے پھا کے
دل برہا برہا آکھے
آجاتیوں اکھاں تگن
مڑ ہونا بیٹھاں خاکے
دل برہا برہا آکھے

بشیر باوا

شکاری

سپل موناں دھون چھٹیری
چھدرے چھدرے جنڈے
رج نکماں آ لکھ مارا
دوویں ہتھ سوٹڈے
لنگا لوہلا پھٹکی جوگا
اکھیں نیلک نیچے

بخت میرے نے مار نشانے
جیون دے دن مٹھدے

رُل جائے جے
لکھ تہاڑے
بل جائے جے

ممتاز بلوچ
کتا

روٹی دے پک ٹکڑے خاطر
پونچھ ہلاندا آوے
چٹ کے پیر
غلامی آلا پٹا گل وچ پاوے
ہڈی دے لالچ نے ایہدی
سُدھ بڈھ انج دی ماری
آپنی قوم دا ویری بن کے
ہرنوں بھونگی جاوے

سلطان کھاروی

غزل

جو پٹے نون کھمڑا چاکے
پیا اچان نواوے
اوس کنگ دے بوٹے پیریں
میٹاں وچھدا جاوے
پنڈا پنڈا اساڈا نہیں کہ
رٹڑ کے اندر سہیے
ککھی واس ٹرن گے

جدن سدے رزق بلاوے
وڑ گئی اے جن دے
راہیاں نال ایسہ ازلی سکی
رل کے سنگ بچالاں
دھرتی اسل وٹے کھاوے
توں تے دنیا چاری وی نہیں
یار تسلی دتی
سفنے دے وچ آوندے رہے
امیداں نون پرتاوے
سکے ٹکڑا سٹن لگا ایس
گتے کاواں اگے
ویکھیں بکدھرے کیری کوئی

شاہباز سعید ساجد

چتاوئی

ڈانواں ڈول حیاتی
دنیا تیکن 'عمردی گھائی'
نیندر چورتے ویلا قاضی
پیراں ہار کھلون والیو
جاگدے رہنا
تھک نہ بہنا
ڈگ نہ پینا
سوں نہ جانا

نیندر چورتے ویلا قاضی
مہینہ دار ماں بولی لہور

ایسے گلوں میں سلطان آں
 نہیں تے کش نہیں پلے
 نفرت بھریا شہر میرے تے
 پیار دی تہمت لاوے

پروٹیسس جا کر لاوے
 سکی موت نہ ماتر ہوندی
 لے جائے نہیں تے خورے
 ساہ دے ریڈے سگھی چند
 ایسہ کار کے کیسہ آوے

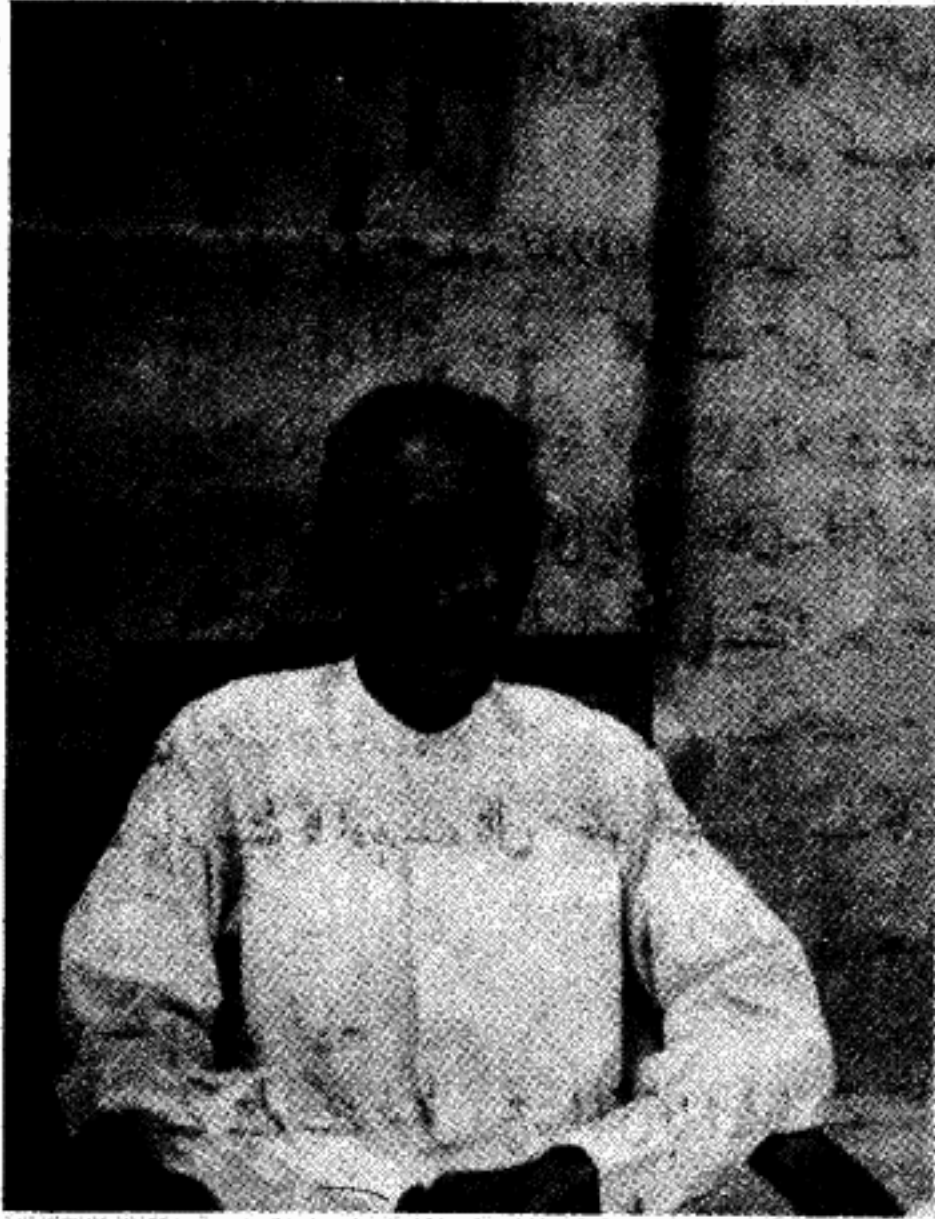
بُھل لیکھا

- پروفیسر کے کے عزیز دی گل بات ”جاگی پریم کٹی“ دی پہلی لڑی وچ کجھ بُھلاں رہ گئیاں نیں۔ پڑھا کاں نوں بیٹھ دتے ویروے موجب سودھ کرن دی عرضوی اے۔
- _____ شیخ عبدالعزیز نے اسلامیہ کالج وچ 1920ء دے زمانے پڑھایا _____
- 1921ء وچ نیں۔
- _____ شیخ عبدالعزیز دے بھرا داناں عبدالحمید سی، عبدالمجید نیں۔
- _____ 1924ء وچ شیخ عبدالعزیز جیہڑی کوٹھی وچ رہے اوہ کوٹھی لارنس روڈ تے سی وارث روڈ تے نیں۔

بلیارہ: پروفیسر کے کے عزیز
چھیارہ: مہرث

جاگی پریم کئی (2)

(پہلی لڑی پڑھن لئی جولائی اگست پراگا دیکھو)

○ ___ دیکھو جی، ابا جی ساڈے نے اسلامیہ کالج دی نوکری چھڈ کے جیہڑا
لیکھن پڑھن دا فیصلہ کیتا سی اوہدا تعلق سی ساڈے دادا جی دی وفات نال
___ اوہ اپنی ساری جائیدات چھڈ گئے سن، جیہڑی میرے ابا جی سوچیا پئی
دوواں بھراواں وچ ونڈی جان پچھوں سوکھا گزارا چلدا رہوے گا۔ پر جائیدات
دا مسئلہ ہوندا اے پئی اوہدے وچ کجھ پیندا وی رہوے جے پاؤ وچ کجھ وی نہ
تے مثل بیٹی ہوئی اے پئی گھر بہہ کے کھا دھیاں تے کھوہ وی دھلے ہو جاندا
نیں۔ سو جائیدات تے ہوندا اے پئی کوئی آمدنی وی ہووے جے زرا خرچہ ای

خرچہ ہووے۔۔۔ بھیناں دی ویاہنیاں سن۔ دس مرچیاں وچوں پنج جیہڑے
 اباجی دے سن پہلے تے اوہ گئے۔ اوہناں نوں گھر بیٹھ کے کھاوہا۔ اوہناں دے
 پیسے دی اگے کیدھروں ہور پیسے لئی ورتوں نہیں کیتی۔ اوس توں بعد قطب
 روڈ والی کوٹھی وپچی سی۔ مینوں مہن تیکر یاد اے ایسہ کوٹھی اباجی نے ساڈی
 ماں دے ناں کیتی ہوئی سی۔ جدوں ایہنوں وچن لگے تاں اماں میری نے بتھیرا
 آکھیا پئی ایہنوں رہن دیو نہ وپچو، اگوں بالاں دے کم آجاوے گی۔ اوہناں کوئی
 گل نہیں سنی تے کوٹھی وچ دی۔ زمین سی ساڈی اتھے دو چار کنال اوہ وپچی۔
 1937 وچ اوہناں دیکھ لیا پئی اسیں مہن لہور وچ نہیں رہ سکدے ایس لئی
 وٹالے چلے۔ اوتھے ساڈی آپی حویلی اے۔ 1937 وچ اسیں وٹالے چلے گئے۔
 اتھے میں ایسہ وی دس دیاں پئی اباجی میرے سمجھدے سن کہ ہندوستان دا
 ایجوکیشن سٹم ایٹا کو خراب اے کہ میں اپنے پترنوں (میں اکو ای بچیا ہویا ساں
 چھیاں وچوں) سکولے نہیں پڑھوانا۔ میں گھرای پڑھا ساں۔ اباجی نوں اوہناں
 دے دوستاں نے سمجھایا کہ منڈے نوں سکولے پاؤ نہیں تے ایہدا نفسیاتی مسئلہ
 بن جائے گا۔ سکول وچ ایسہ ہور ناں ہانیاں ناں رلے ملے گا۔

اک دوجے ناں سانجھ پیار بٹے گا اوہدے ناں مسئلہ ٹھیک رہوے گا۔ اباجی نوں
 اوہناں دی ایسہ گل سمجھ آگئی۔ سو میں 1937 وچ دساں سالاں دی عمرے
 وٹالے دے ہائی سکولے داخل ہویا۔

37 وچ اسیں وٹالے چلے گئے حویلی وچ۔ اباجی دا ہیردا تے مغل ہسٹری دا
 کم چلدا رہیا۔ گھر وچ ساڈے مایاں شائیاں تے ہور نوکر چاکر ہے سن۔ واہوا
 ٹھاٹھ ناں رہندے ساں اسیں۔ مینوں کدیں ایسہ محسوس نہیں سی ہویا کہ اباجی
 دی مالی حال ٹھیک نہیں رہی یاں خراب ہوندی پئی سی۔ بھیناں ساڈیاں دے
 ویاہ وی بڑے سوہنے ڈھنگ ناں ہوئے۔

1942 وچ میں میٹرک پاس کیتی۔ ماں میری کہن لگے میرا تے راکو پتر اے۔
 میں ایہنوں ہوشل نہیں گھلٹا لہور۔ ایس لئی اسیں لہور ای چلیے۔ انج 43 وچ
 اسیں لہور آگئے۔ 43 توں سنتالی (پارٹیشن) تک اسیں لہور رہے آں پر
 مہاجراں وانگ۔ اسیں سمجھدے ساں کہ اسیں عارضی طور تے لہور آگئے

آں۔ اتھے مکان کرائے تے لیا۔ کچھ سامان وٹالیوں لیاندا کچھ ایتھوں خریدیا
اوہ وچ پایا۔ دو ہفتیاں دیاں کرسمس دیاں چٹھیاں وچ اسیں وٹالے چلے جانڈے
ساں۔ گرمیاں دیاں لمیاں چٹھیاں وی اسیں وٹالے گزاروے ساں۔ ماں میری
ایتھوں میری تے میرے توں وڈی اک بھین دے ویاہ لئی جو کچھ خریدی سی اوہ
چٹھیاں وچ وٹالے جانا تے اوتھے رکھ آونا۔۔۔۔۔ ایسہ سوچ کے پئی ساڈا اصل
گھرتے اوتھے اے۔ اسیں اتھے تے ایویں عارضی طور رہ رہے آں۔ نتیجہ
ایسہ نکلیا کہ سنتالی دی ونڈ ہوئی تاں اسیں سبھ کچھ گوا دتا۔ اسیں اوس ویلے
لہور ساں۔ حویلی توں علاوہ اردگرد پنج ست مکان سن اوہناں دا کرایہ آوندا سی
دکاناں سن، اک مربعہ زمین سی وٹالے توں تھوڑا جیہا باہر اوتھوں کنگ رسد
آوندی سی تے سبھ توں وڈی گل کہ حویلی بھری ہوئی سی۔ ساڈا ایسہ سبھ کچھ
گواچ گیا۔ اباجی ساڈے ایس حد تک درویش سن کہ ساڈے کچھ رشتہ داراں
نے جیہڑے لہور وچ چنگیاں پوزیشناں تے سن، اباجی نوں کہن لگے کہ شیخ
صاحب، فیروز پور روڈ تے کوٹھی خالی اے۔۔۔۔۔ چابی میں لیا دیناں تے میں
ڈے وار آں تہانوں کوئی کچھ نہیں آکھے گا، تیس اوس کوٹھی وچ جا کے اباد
ہوو۔ ساری دنیا ایسہ کم کر رہی اے۔ لنڈے بچے جیہڑے اوتھے کچھ نہیں چھڈ
کے آئے اوہ وی کوٹھیاں کھول کے بہہ گئے نیں۔ ہولی ہولی سال دو سال وچ
آپے تہاڈے ناں الاٹ ہو جاوے گی۔ تیس اڈیکو کچھ نہ۔ اباجی نے کہیا، نہیں
ایسہ کم نہیں میں کرناں۔ تے اوہناں نے نہیں کیتا۔ سانوں کچھ وی
نہیں لہا۔ لیہن توں مراد اے کہ سنہ 1955 کہ 1954 وچ جدوں گورنمنٹ نے
ویکھیا کہ سبھ کچھ الاٹ ہو چکیا اے لوکاں نوں۔۔۔۔۔ اوہناں فیصلہ کیتا کہ
جیہناں دے کیساں دا اہجے تیکر کچھ نہیں بٹیا اوہناں نوں جائیدات دی تھاں
کاپیاں دتیاں جان۔ اوہ کاپیاں ہونڈیاں سن شھ ہزار دی کاپی رتیبہ ہزار دی کاپی
چالیس ہزار دی کاپی۔ سو گورنمنٹ نے کہیا پئی تیس اوہ کاپی لے لوو تے پراپٹی
دی جدوں بولی ہووے گی تیس بولی وچ حصہ لوو تے نقد پیسے دی تھاں تیس
ایسہ کاپی دے دیو۔ سانوں اوہ کاپیاں ملیاں پر اوہناں کاپیاں نوں لے کے اباجی
کتھے جا سکدے سن بولی لگی ہوئی وچ بولی دین۔ پھیر ایسہ وی سی پئی اوس

زمانے وچ لوک اوہ کاپیاں اگے لیجاندے ہوندے سن، امپورٹ لائسنس وانگر
 — پئی شیخ صاحب تماڈے کول اک لکھ دی کاپی اے پنجہ ہزار نقد لووتے
 کاپی سانوں دے دیوے۔ بہر حال سنتالی توں بعد اسیں جدوں لہور آباد ہوئے آں
 ساڈی مالی حالت کوئی اچھی نہیں سی۔ اوس توں پہلے اباجی نے 43-44 وچ پارٹ
 ٹائم لیکچر دے طور تے پڑھانا شروع کر دتا سی، ہسٹری ڈپارٹمنٹ پنجاب یونیورسٹی
 تے فائن آرٹس ڈپارٹمنٹ وچ جیڑا کڑیاں واسطے کھلا سی اباجی نے آرٹ وچ
 کافی پڑھیا سی۔ یورپین، اسلامک آرٹ دوواں وچ۔ کجھ اوہناں نوں فرینچ جرمن
 اپنی کوچنگی آوندی سی کہ اوہناں اتھے شاماں نوں ایہناں زبانان دیاں کلاساں
 پڑھانیاں چھوہ دیتیاں۔ پنج روپے کہ دس روپے نی لیکچر ملدا سی رانج ساریاں
 تھاواں تے پڑھا کے اوہناں نوں ڈھائی تن سو روپیہ مہینہ بن جاندا سی تے گھر
 اوہ سارا وقت ہیرتے مغل، ہسٹری اُتے لاوندے اوہدے بعد اک ہور ڈز ساڈے
 تے پئی مالی اوہ اہمہ سی کہ اباجی نے جدوں آپنیاں مغل، ہسٹری تے کتاباں مکمل
 کیتیاں تے کوئی پبلشر تیار نہیں سی چھاپن واسطے۔ اوس بندہ خدا نے آپنیاں
 ساریاں کتاباں سوائے آخری دے آپ چھاپیاں آپ و پچیاں۔ چھپ کے کتاب
 1200 کاپی ساڈے گھر آجاندی سی۔ گھر وچ مینوں یاد اے اک تخت پوش وچھیا
 ہوندا سی اوہدے اُتے اسیں اوہ رکھ دیندے ساں۔ اُتوں میری ماں چادر اں پا
 رہی اے کہ رمٹی نہ پوے۔ اباجی بیٹھ کے دفتر اں سکولاں کالجیاں وچ چھٹیاں پا
 رہے نہیں لکھ کے۔ او تھوں پھیر خط آونے اوہ پھیر وی پئی بٹا کے، پیکٹ بٹا کے
 گھلنے تے وی پئی دے پیسے آونے۔ ایس طرحاں مطلب اے کہ کتاباں و پچیاں
 اوہناں نے۔ فاتلی جناب ہیر تیار ہو گئی 58-59 وچ۔ ہُن مسئلہ سی کہ کون
 چھاپے گا۔ ہُن میں اک گل کہن لگاں جیڑی شاید تہانوں وی جیڑی لگے شاید
 تماڈے بھانیاں نوں وی جیڑی لگے۔ ہیر چھواون دے سلسلے وچ اباجی پھس گئے
 ڈاکٹر باقر کول۔ ڈاکٹر باقر اوہ بندہ اے جیڑا 36-35-1934 وچ اباجی دا اک قسم
 دا شاگرد رہیا سی، ہسٹری وچ۔ اوہ اباجی دی بڑی عزت کردا سی۔ اباجی نوں کجھ
 اوہدے تے اعتبار وی سی۔ اوہدے بعد اوہ پرنسپل ہو گیا اور یٹل کالج دا۔
 اوہدے بعد پنجابی اکیڈمی کھول لئی _____ اباجی نوں بلایا اوہنے۔ او، کمال

اے جی تیس میرے استاد وی۔ مینوں بڑا دلی احترام وی اے جی تماڈا۔ تماڈی ہیرتے میں ای چھاپاں گا۔ اوہ ہیر دا نسخہ لے گیا۔ اوہنے اوہ چھاپی۔ 1960 وچ۔ اوس ہیر وچ عجیب چیز اے کہ ڈاکٹر فقیر دا پیش لفظ اے ڈاکٹر باقر دا پیش لفظ اے۔ اباجی دا پیش لفظ کوئی نہیں۔ مینوں یاد اے کہ اباجی نے پندراں ویمہ صفحے لکھے سن۔ وارث شاہ، ہیرتے عظمت اُتے ایزاے پوسٹ دے۔ اوہ وی موجود نہیں تے ایہدے علاوہ جس ویلے ہیر چھپ کے آئی میں تے پاکستان وچ نہیں ساں ولایت وچ ساں اودوں۔ چھپ کے آئی اے تے اوہدے وچ بے شمار غلطیاں سن، ہن ایہو جیہا متن جیہرہ بندے نے تیرہ ہیسٹیرہ سال لا کے تیار کیتا ہووے اوہدے وچ اینیاں غلطیاں ہون رس پر تنگ دیاں اباجی بڑے ناخوش سن۔ اباجی نے باقر نوں کہیا کہ نویں ایڈیشن چھاپٹی پندی اے، تصحیح دے نال، باقر صاحب آگوں یہ تے وہ۔ سستی کر رہے سن، سلوک وی اوہناں دا اباجی نال ٹھیک نہیں سی۔ بس ہیر چھپ گئی اے ٹھیک اے۔ میں نال بناوٹا سی اوہ بن گیا اے۔ اباجی نوں خاصی تکلیف ای سی ذہنی۔ ایس گل تے۔ اتھے اک تھوڑی جیسی پرابلم اے کہ جیہڑی ہیر 1960 وچ چھپی۔ اوہدی کاپی تے میرے کول موجود اے۔ مگر میرے کول اباجی دا اک خط وی پیا اے 1965 دا یا 66 دا، اوہدے وچ اوہناں لکھیا اے کہ بڑیاں مشکلاں نال میں ڈاکٹر باقر نوں ایس گل تے راضی کیتا اے کہ اوہ تصحیح شدہ دوسری ایڈیشن چھاپے۔ اور اللہ دا شکر اے کہ اوہ چھپ رہی اے۔ بس۔ اوہ ایڈیشن مینوں نہیں لکھی۔ دوسری ایڈیشن تصحیح شدہ۔ میں بڑے دوستاں نوں کہیا ولایت وچ کہیا کہ پتہ کرو ایہدھر کہیا اوہدھر کہیا سو اوہ پتہ نہیں لگا مینوں۔ اک تے اوہ جناب تلاش کرو اگر دوجی ایڈیشن مل جائے اصل کم تے اوہناں دا اوہ وے۔

□ _____ چھپی سی؟

○ _____ ایسہ وی نہیں کہہ سکدا میں ہو سکدا اے ڈاکٹر باقر نے کہہ دتا ہووے چھپ رہی اے تے یاں اوہ چھپی نہیں یاں اباجی دا انتقال ہو گیا 1970 وچ اودوں تک چھپ کے تیار نہیں سی ہوئی۔ اباجی بڑے ضعیف ہو گئے

سن۔ ممکن اے اوہدیاں کجھ ریشٹاں ای ہنیاں ہون گودام وچ۔ اوہ باہر نکلی کہ
 نہیں۔ مینوں کوئی علم نہیں۔ میں اک زمانے وچ ڈاکٹر باقر نون چھٹی لکھی سی پر
 اوہناں کوئی تسلی بخش جواب نہ دتا۔ ہن میں کوشش کر رہیاں کہ اباجی دی ہیر
 تے تاریخ دیاں کتاباں ہندوستان تے پاکستان وچ چھپن۔ کجھ پبلشراں نال گل
 کیتی اے کجھ نے چھاپن دی خواہش وی کیتی اے۔ تہاڈے رسالے دے پڑھن
 والیاں نون جے پتہ ہووے کہ ہیر دی دوجی ایڈیشن چھپی اے تاں اوہ مینوں
 اطلاع کرن پتہ کر کے پورا۔ تاں جو پتہ لگ سکے اوہدے چھپن دایاں نہ چھپن
 دا۔ باقی اباجی دی رائے اپنے ہیر دے کم دے متعلق ایہہ سی۔ میرے کول
 اوہناں دے ہتھ دی لکھی ہوئی سند موجود اے۔ میں جدوں خرطوم ساں پڑھا
 رہیا۔ اوہوں مینوں خیال آیا مینوں اپنی زندگی دے سوانح لکھنے چاہیدے نیں۔
 میں اپنے سال باہر رہیاں۔ اتھے رہندا تے چھدا رہندا۔ ایہہ ساڈی پچھلی کون
 سی۔ ایہہ نانا کون سی میں اباجی نون خط لکھی تے اپنا ارادہ لکھیا۔ اپنے خاندان
 دی تاریخ تے اپنی سوانح لکھن دا۔ میں اوہناں نون کہیا کہ اوہ مینوں جنی
 جانکاری اے آپ لکھ کے یاں لکھوا کے گھل دیں تاں اوہناں کمزوری تے
 ضعیفی ہوندیاں مینوں کوئی بائی صفحے آپ لکھ کے گھلے۔ اردو وچ۔ اوہناں
 صفحاں وچ اوہناں دا لکھیا اک فقرہ مینوں یاد اے تہانوں میں مٹا دیناں کہ ”
 جہاں میرا ذکر آئے یہ ضرور لکھنا کہ میری رائے میں میری مغل ہسٹری پر تمام
 کتابیں اور تحقیق کے مقابلے میں ہیر پر میرا کام بہت زیادہ اعلیٰ ہے۔“ باقی
 اتھے خاص طور تے پاکستان ہن توں بعد علم نال محب مفقود اے۔ عالماں دی
 عزت کوئی نہیں۔ اباجی نے آپٹیاں ہسٹری دیاں کتاباں چھپوان لئی کیہہ کجھ نہ
 کیتا۔ پنجاب یونیورسٹی نون لکھیا اتھے ریسرچ دے جیہڑے موٹے موٹے
 انسٹی ٹیوشن سن اوہناں نون لکھیا۔ انجمن حمایت اسلام نون لکھیا۔ کہ ایہہ
 کتاباں میں لکھیاں نیں ایہناں نون چھپواؤ، چھپواون لئی میری مدد کرو۔ قطعاً کے
 پاسیوں کوئی وعدہ یاں اشارہ وی نہ ملیا۔ صورتحال ایہہ ہو چکی سی کہ ساری
 جائیدات وکن تے وٹالے دی جائیداد کھن گروں اباجی نون اباجی دے چاچے
 دا بیٹا سپورٹ کروا سی۔ اوہناں دی ہسٹری وی مزیدار اے تہانوں میں تھوڑی

جینی سنا دیاں۔ دادا جی جدوں کابل گئے نئیں۔ سال دو سال بعد امیر نے دادا جی نوں بلایا تے چچھیا کہ ڈاکٹر غلام نبی توں بڑا اچھا ڈاکٹر ایس مینوں تیرے تے پورا اعتماد اے پر گل ایسہ ہے کہ میرا حرم بڑا وڈا اے۔ پندراں سولہ بیویاں نئیں۔ دھیاں نوٹھواں، کوئی پنجیہ تریسہ عورتاں سن ساونے کیسا مینوں کوئی ڈاکٹر دے جیہڑا اوہناں نوں ویکھدا چاکھدا رہوے۔ بندہ شریف ہوتا چاہیدائے۔ دادے ساڈے نے کیا جے ایسہ گل اے تے پھیر گارنٹی تے میں آپنے چھوٹے بھرا دی دے سکناں۔ ڈاکٹر غلام محمد دی۔ جیہڑا ساڈے پردادے دی سبھ توں چھوٹی اولاد سی۔ اوہنوں تقریباً ساڈے دادے نے پالیا۔ اوہ پڑھا نہیں سی اوہنوں ماریا گنیا اوہدے منت ترے کیتے اوہنوں آپے ای لے کے بہہ جاا۔ اوہنوں قاعدہ پڑھایا۔ ایتھوں تیکر کہ اوہنوں ڈاکٹری پڑھائی۔ ڈاکٹری پاس کرن توں بعد اوہ کیسڈھرے ملازم سن۔ سو 1906-7 وچ ڈاکٹر غلام محمد صاحب کابل چلے گئے۔ ایسہ اوہتے ساڈے دادے دے واپس آون تک رہے نئیں۔ حرم دے ڈاکٹر۔ بڑے اچھے تعلقات سن شاہی خاندان نال۔ اپنے اچھے کہ جس ویلے ڈاکٹر غلام محمد پنشن لے کے واپس آئے ایسہ گل اے 1920-21 دی۔ اوہناں نے پشاور آکے اک دکان کھولی بڑی وڈی۔ میڈیسنز دی۔ غالباً پشاور وچ پہلی ایڈی وڈی دکان سی۔ جس ویلے باتشاہ امان اللہ نوں افغانستان وچوں چھٹی ہوئی۔ تے بچہ سقہ بیٹھا اے۔ جنرل نادر خاں پیرس وچ سی ایسہ اتھے آیا۔ اہنے پروگرام بنایا افغانستان نوں دوبارہ فتح کرن دا۔ اوہدے کول پیسے ہے نہیں سی۔ چندہ اکٹھا کیتا پیسے اکٹھے کیتے ایسہ گیا پشاور ڈاکٹر غلام محمد کول تے کہن لگا غلام محمد توں افغانستان دا نمک کھا دھا اے تیری وفاداری بڑی مسلم اے۔ ایس ویلے ساڈے تخت اُتے بڑا بھیڑا ویلا اے۔ توں ساڈی کیسہ مدد کر سکنا میں ایس اپیل دا ڈاکٹر غلام محمد تے بڑا اثر ہویا۔ ڈاکٹر صاحب نے کیا تھی بالکل ٹھیک کہندے او۔ ساڈا تے گوشت پوست تھادی فیملی دا بنیا ہویا اے۔ دکان میری وچ ایس ویلے اپنے لکھ دا سامان پیا ہویا اے ایسہ تھی ٹرک وچ رکھ کے لے جاؤ۔ تھی لڑائی لڑنی اے۔ دوایاں پٹیاں تے ٹیکے ایسہ تھادے کم آون گے۔ بنک وچ میرا اپنا پیسہ اے۔ ایہدے وچوں اپنا لیجاؤ اپنا رہن دیو تاکہ میں آپنے بچے پال سکوں۔

اوہ کہن لگا امہ ویکھ لے جے مینوں تخت نہ ملیا میں ہار گیا تے امہ سبھ کجھ
 ڈب جانا ای۔ اوہ کہن لگے ٹھیک اے۔ تماڈا اینا کجھ جانا اے تے میرا جے
 امہ تھوڑا جیہاڑ گیا تے پھیر کیہڑی گل اے۔ ڈاکٹر غلام محمد نے اپنا سبھ کجھ
 جنرل نادر نون دے دتا۔ نادر خاں گیا۔ افغانستان فتح ہو گیا۔ نادر خاں نادر شاہ ہو
 کے تخت تے بہ گیا۔ اودوں بعد اوہنے ڈاکٹر غلام محمد دی پنشن مقرر کیتی دس
 سالوں واسطے 1930 وچ۔ اوہ پنشن ڈاکٹر غلام محمد دے بچیاں نون رملدی رہی
 اے۔ جد تک بادشاہت رہی۔ اوہ بند ہوئی جد اوہ تھے ریوولوشن ہوئی اے۔ ڈاکٹر
 غلام محمد دے وڈے بیٹے اللہ بخشے اوہناں نون عبد الحکیم۔ حکیم جان اوہناں نون
 کہندے سن۔ اباجی دے نال اوہناں دی صرف کزن شپ نہیں سی سگوں
 یاری سی عمر وچ چوکھا فرق ہون دے باوجود۔ حکیم جان کنگ امان اللہ نال
 کھیڈے ہوئے نیں بچپن وچ۔ اباجی دے آپے چھوٹے بھرا نال اوہ تعلقات
 نہیں سن جیہڑے ایس بندے نال سن۔ اباجی دے اخیر لے دس باروں سالوں
 وچ جدوں اباجی کول پیسہ ختم ہو گیا تے اوہ اپنے ضعیف ہو گئے سن کہ لیکچرز وی
 نہیں سن دے سکدے اودوں اوہناں نون چاچا جی حکیم صاحب نے سپورٹ
 کیتا۔ چاچا حکیم دا انتقال ہو گیا 1963 وچ تے اوہناں دا وڈا بیٹا اباجی نون
 اوسے طراں پیسے پنچاوندہ رہیا ہر مہینے دی ٹھیک پہلی تاریخ نون _____ سو
 امہ لوک نیں جیہناں میرے پوتے احسان کیتا۔ میں چاہونتاں کہ امہ گل
 وی ریکارڈ ہو جاوے۔ جس ویلے اوہناں تے مصیبت آئی اوکھا ویلا آیا اوس
 ویلے خاندان دی ایس برانچ نے اوہناں دی مدد کیتی۔

امہ تہانوں میں دس چکاں وقت دی پابندی تے آپے کم دے نال لگن
 جنون دی حد تک۔ کہ امہ کم میں کر رہیاں تے امہ میں کرنا اے، پیسے لئی
 نہیں کر رہیا۔ کسے عمدے لئی نہیں کر رہیا۔ ترقی لئی نہیں کر رہیا، میں کسے
 نون خوش کرن لئی نہیں کر رہیا۔ بس اک فرض اک مشن سمجھ کے کر رہیاں۔
 اہدے لئی اوہناں نے تکلیفاں وی سہیاں۔ غربت وی سہی۔ اوہناں نے ان
 ریگیشن وی سہی۔ مگر اوہ سمجھدے سن کہ علم دی خاطر امہ کم کیتا جان والا
 اے۔

ذاتی کردار دی اک ادھ گل دا میرے خیال وچ ذکر کرنا ضروری اے۔ ہر پتر اپنے پو نوں سمجھدائے کہ بڑا وڈا آدمی سی۔ میں تعریف اگر اباجی دی کراں تے سمجھیا جائے گا کہ پتر اپنے پو دی تعریف کر رہیا اے۔ میں زندگی دے وچ دے دنیا دے وچ کوئی شخص اینا قناعت پسند نہیں ویکھیا جتا ساڈا پو سی۔ سبھ کجھ گوا دتا جائیدات وک گئی، وٹالہ کھس گیا۔ لوکاں دیاں ویلیوز بدل گئیاں۔ اوہناں دی کسے مدد نہیں کیتی اوہناں دے لکھائی پڑھائی دے کم دے وچ بڑے بڑے دوست نیں جیہناں دے بارے اوہناں دا خیال سی کہ ضرور میری مدد کرن گے اوہناں نے وی نہیں کیتی۔ چوہدری محمد علی پرائم منسٹری پاکستان دا اباجی دا شاگرد سی، اباجی نوں ملن آوندا سی ساڈے گھر مگر نو پہلپ۔

ماں ساڈی دا انتقال ہو گیا 1948 وچ۔ پارٹیشن توں کوئی سال بعد _____ میں 14 اگست 1947 توں لے کے اباجی دے انتقال تک اپنے پو دے مونہوں اک دفعہ وی شکایت نہیں سنی۔ جس بندے نے اپنی مار کھاوھی ہووے کدی تے بولدا اے کہ بیٹا ساڈا اینا کجھ سی جیہڑا چلا گیا۔ (بیگم صاحبہ: کتاباں دی ایڈی وڈی لائبریری سی جیہڑی اوہدھر رہ گئی۔) ہاں پنجہ ہزار کتاباں دی لائبریری جیہڑی ساڈے پو تے داوے دوواں نے مل کے اکٹھی کیتی۔ زیادہ اباجی نے اکٹھی کیتی۔ اوہدے وچ مسودے، مینو سکرپٹ فارسی دے پرانے اوہ سن۔ اوس بندے دے مونہوں میں کدی نہیں سنیا ساڈا سبھ کجھ اوتھے رہ گیا کیہہ کریئے کدی وی نہیں کہ مونہوں نہیں بولیا تے اندروں سڑوے کڑ حدے سن۔ نہیں قطعاً نہیں کیوں جے اوہ اندروں سڑوے کڑ حدے ہوندے کم نہیں سن کر سکدے۔ اوہ چھڈ کے بہہ جانڈے۔ ٹھیک اے اللہ نے دتا سی اللہ نے لے لیا میرا تے ایہہ مشن اے میں پورا کرنا اے۔ بیوی مر گئی اک میری بھین سی اوہدی شادی کجھ زیادہ کامیاب نہ ہوئی۔ اوہدا خاصا دکھ سی۔ ماں ساڈی میری اوس دکھ نال پارٹیشن ہو گئی۔ سبھ کجھ چلا گیا۔ کدی اللہ میاں اگے شکوہ نہیں کیتا۔ اپنے اتلے ساہ تیکر اوہ انج بالکل شانت سن۔ اوہناں دا ایہہ سبھا ساڈے رہتل کلچر دا حصہ سی تسی کہہ لوو۔ پر میں ایہہ سمجھتا آں کہ تھوڑا جیہا اگر زیادہ نہیں تے اوہناں دے کیریکٹرا تے ایس سائڈ دا اثر پنجابی صوفی پوسٹری

دا سی کہ جس بندے نے تیرہ ہیتیں سال ایس طرحاں پڑھی ہووے ہیر جیویں
انگریز بائبل پڑھدے نیں۔ اوہ ظاہر اے پھیر تصوف دا اثر تے اوہدے اُتے
ہوتا سی۔ اوہ آپ تے نہیں سی کہندے پر میں ایس ویلے کہناں کہ ساڈی
شاعری وی جیہڑی صوفی ریت اے اوہناں دی ہستی دے اندر سموئی گئی سی۔ کہ
اللہ نال لوء لاؤ، اللہ نوں راضی کرو تے لالچ واسطے کوئی کم نہیں کرنا۔ کوئی وی
کم۔ بس صبر اور شکر۔ میرا خیال اے کہ اوہناں نے پنجابی ادب توں جیہڑی چیز
سکھی تے آپنے اندر پالئی اوہ ایہہ چیز سی۔

□ اچھا ___ جناب ایہہ دسو پئی وڈے شیخ صاحب نے ماں بولی پنجابی
ہیر وارث شاہ تے کم کرن لئی ایڈے دھیان ایڈی نگاہ نال سکھی۔ پنجابی پڑھائی
لکھائی تے جاندی نہیں سی۔ اوہ جدوں ایہہ دیکھدے سن تے کہیں ایس دھرو
بابت وی کوئی گل کردے سن یاں نہیں؟

○ ___ شیخ صاحب دا زباناں بارے ورتارا ایہہ سی کہ دُنیا دیاں جنیاں وی
زباناں انسان سکھ سکے اوہ سکھیاں چاہیدیاں نیں۔ اوہناں آپ وی ایس گل
تے عمل کیتا۔ دس باراں زباناں اوہناں نوں آوندیاں سن۔

میں تہانوں اک مثال دیناں کہ جس ویلے اوہناں نے فائن آرٹس دی
سیریس سٹڈی شروع کیتی اے گریک آرٹ تے رومن آرٹ اوہناں نے سٹڈی
کیتا مینوں کہن لگے میں اوہوں سکول وچ ہوندا ساں بچہ ساں مینوں سمجھ
نہیں سی ایس گل دی کہ اوہ کیہہ گلاں کردے نیں ماں ساڈی ایڈی پڑھی لکھی
نہیں سی کہ اسٹیکچورل گنٹگو ہوندی۔ ایس واسطے اوہناں نے مینوں اک دوست
دے طور تے پالیا ہویا سی۔ اوہ میرے نال گلاں کر لیندے سن بھاویں اوہ میری
سمجھ وچ وژن یاں نہ وژن۔ مینوں آکھن لگے یار اوہوں تک میں گریک تے
رومن آرٹ نہیں سمجھ سکدا جدوں تک مینوں یونانی تے لاطینی زبان نہ آوندی
ہووے۔ میں چھوٹا ساں کیہہ گل کر سکدا ساں۔ کجھ دناں وچ کیہہ دیکھیا کہ
کیہدھرے گریک گرائمر پئی اے تے کیہدھرے لاطینی تے شیخ صاحب آپنے
آپ نوں ایہہ زباناں پڑھا رہے نیں۔ کجھ چر وچ اوہناں نے ایہہ زباناں سکھ
لیاں عبور دی حد تک۔ ایہہ سی اوہناں دا شوق تے اوہناں دی لگن دوجیاں

دوجا اوہناں دا شغف سی ہیر دے نال۔ اوہدا مینوں زیادہ پتہ اے اوہوں
میں سیانا ہو گیا ساں۔ اک واری اباجی کول کوئی رسکھ صاحبان آئے امرسوں
ایسہ گل اے کوئی 42-43 دی۔ اوہناں نال فارسی پنجابی تے اردو بارے گلاں
ہویاں۔ رسکھاں نے کہیا تہانوں گور مکھی نہیں آوندی تے پھیر ہیر اُتے تھی
کلہدا کم پئے کردے او۔ اک سردار صاحب ہس کے کہن لگے، شیخ صاحب
اساں تہاڈی کتاب ہیر نہیں چھاپنی جے تھی گور مکھی نہیں رسکھو گے۔

اباجی نوں پتہ نہیں کیسہ خیال آیا کہ خبرے گور مکھی وچ ہیر دے کوئی
اجسہ مینو سکریٹ ای نہ ہون جیڑے میری نظروں اوہلے رہ جان تے اصل کم
وچ کوئی گھانا رہ جائے۔ ایسہ سوچ کے اوہناں سٹھ سالوں توں چوکی عمرے
گور مکھی سکھنی شروع کیتی۔ اک بندہ پھریا رکتوں اوہ چاء تے میل دے وچکارے
ویلے اباجی نوں ادھا پونا گھنٹہ گور مکھی رسکھاندا ہوندا سی۔ رانج اوہناں نے
گور مکھی سکھی۔

سوانج دا بندہ پنجابی بارے بڑا اک دو وار مینوں یاد اے کہ ڈاکٹر باقر نال
گل پئے کردے سن کہ یار توں اور سنٹل کالج وچ پڑھانا ایں۔ ایسہ دس پنجابی
وچ کوئی منڈا ایم۔ اے کیوں نہیں کر سکدا۔ اوہ اردو فارسی سنسکرت وچ ایم۔ اے
کر سکدا اے۔ جیڑی ایس صوبے دی زبان اے اوہدے وچ ایم۔ اے نہیں کر
سکدا۔ دوسرا اے کہ تھی کالجاں وچ عربی پڑھدے او، فارسی پڑھدے او، ہندی
سنسکرت پڑھدے شام دیاں کلاساں فرنج جرمن دیاں میں پڑھاناں

پنجابی ساڈے بچے نہیں پڑھ سکدے۔ مینوں پتہ نہیں باقر نے ایہدا جواب
کیسہ دتا۔ پر اباجی نوں ایسہ بڑا احساس سی کہ ساڈی آپنی بولی ساڈے اپنے
صوبے وچ نہ صرف تعلیمی سطح اُتے نظر انداز کیتی جا رہی اے سگوں پنجاب
دے لوک پنجاب دی زبان نوں اوئی امپورٹنس نہیں دیندے۔ جیڑی کہ دنیا
وچ ہر زبان بولن والا آپنی زبان نوں دیندا اے۔ ایسہ ٹھیک اے اسی گھر وچ
بولنے آں پر پنجابی دی حیثیت کوئی نہیں۔ مینوں یاد اے کہ ساڈے رشتے دار
بڑے بڑے جیڑے اباجی نوں ملن آوندے ہوندے سن، چھکدے ہوندے سن

ہاں جی بھاء جی، پھیر ہیر تے ای لگے ہوئے اوتے ایہو ایہو جسے چٹھے سدھے
 ریمارکس جیہناں وچوں حقارت دی جھلک نظر آوندی سی پئی لوجی ایہہ وی کوئی
 کم اے، حافظ پڑھو، سعدی نوں پڑھو یاں پھیر تھی امیر خسرو نوں پڑھو۔۔۔ اوہ
 پھیر اک دو دفہ اباجی نے کہیا وی کہ بہہ جا اتھے میں تینوں سمجھاواں میں کیوں
 اپنی جانسوزی کر رہیاں۔ چھوٹا موٹا لیکچر دتا اوہناں نوں کہ ساڈی زبان اے کئی
 امیر اے (بیگم صاحبہ کولوں وڈے شیخ صاحب دے ہیر سٹن بارے دس پاوندے
 نیں) ایہہ اباجی دا پُراتا ٹھکر سی آکھیا ہویا سائیں پئی کوئی چنگی ہیر پڑھن والا
 آوے تاں اوہنوں ساڈی حویلی لے آتا۔۔۔ بے شمار بندے آئے۔ اکثر اباجی
 نوں چنگے نہیں لگے۔ اک سائیں جی مینوں پتہ نہیں اوہ ہندو یاں مسلمان سی
 ۔۔۔ میں سکول وچ ساں۔ اوہدے کپڑیاں توں لگدا سی کہ اوہ ہندو سی۔ اوہنے
 ہیر پڑھی تے اباجی نے اوہنوں گھر وچ رکھ لیا۔ حویلی وچ بیٹھاں مکر وچ دو
 کمرے سن سائیں نوں اوتھے رکھ لیونیں۔ جیہڑی روٹی اسی کھاندے ساں اوہو
 سائیں نوں وی دتی جاندی سی۔ نوکراں نوں حکم سی کہ سائیں صاحب جو کجھ
 کھن اوہناں اگے حاضر کرو۔۔۔ اوہ افیم وی کھاندا سی۔ افیم وی لیا کے دیندے
 سن۔ شکر اے شراب ساڈے گھر وچ کدی نہیں رہی اللہ دا شکر اے۔ اوہ وی
 کہندا تے لیا کے دینی پٹی سی۔ اباجی نے ہفتے وچ دو کہ تن دن دوپہراں ویلے
 آپ سائیں کول چلے جاتا یاں کول سد کے آکھتا ”سائیں جی ہو جائے۔“ گھنٹہ
 ڈیڑھ گھنٹہ انج اوہناں نے ہیر سٹنی۔

میں آئی ماں دے مرن اُتے اباجی نوں روندیاں نہیں ویکھیا۔ لوک نہیں
 روندے یاں آئی اولاد ساہنے نہیں روندے پر ہیر سٹنیاں میں اباجی نوں کئی
 وار روندیاں ویکھیا اے۔ اعجاز بٹالوی نے اک واری مینوں آکھیا، یار اوہ یاد
 ای تیرے اباجی ساڈے گھر بیٹھے سن اک بندہ ہیر پڑھ رہیا سی تے رومال
 کڈدے سن پتلون دی جیب وچوں تے اکھاں صاف کروے سن۔ میں کہیا
 بالکل یاد اے۔

ایہہ عشق اوہناں نوں ہیر نال سگوں ساری پنجابی شاعری نال سی شروع
 توں۔ اک کم ہور سی اوہناں دا پر جیہڑا نہ ہو سکیا۔ عمر ہور ملدی تے خبرے

ایسہ وی کر جانڈے۔ حالاں بڑی لمی عمر دیتی اللہ نے اوہناں نوں ___ ستاسی سال عمر سی اوہناں دی۔ اوہناں ایسہ کدی نہیں سی کہیا کہ یار ایسہ کم میرا رہ گیا اے یاں پورا نہیں ہو سکيا سو توں ایسہ کریں کم۔ اک چیز تے اوہ لکھنا چاہوندے سن پر اللہ نے اوہناں نوں موقع نہ دتا، ایسہ سی ___ میں انگریزی بولاں گا کیوں جو اوہناں دا پروگرام سی انگریزی وچ ای لکھن دا۔

A Comparison of Panjabi Epic poetry and European classical Epic Poetry.

مطلب ایسہ کہ گریک کلاسیکل پوسٹری دانتے نوں لے آؤ۔ گوئے نوں ایسہ اوہناں دے تن چار بندے نیں جیہناں نے اسمان دی حد تک اپڑ کے شاعری لکھی اے۔ اباجی دا خیال سی کہ ساڈی جیہڑی ایپک پوسٹری اے۔ ساری نہیں تے اوہدے وچوں کجھ حصہ۔ اوڈا ای وڈا اے جیڈی اوہ شاعری۔ یعنی Depth of Mysticism کہ ڈب کے لکھنا تے جیہڑی صوفی شاعری دا خاصا اے کہ تھوڑے لفظاں وچ اک ایسے خیال نوں اتار دینا کہ جیہدے تے تسی کتاب لکھ سکدے او۔ ایسہ کمال پنجابی پوسٹری وچ اے اردو وچ بالکل نہیں۔ فارسی تے ساڈے صوفی شعراء وچ ہے۔ ایہو ای گل یورپ دے عالمی شہرت دے بندیاں وچ اے۔ اوہ ایسہ چاہوندے سن کہ ایہدے بارے کسے نے کوئی کم نہیں کیتا۔

میں اوہناں نوں پچھیا۔ کہ تسی ایسہ کتاب لکھنی چاہوندے او پر ایسہ دسو پئی ہن تک ایسہ کم ہویا کیوں نہیں۔ ایہدا جواب اوہناں نے بڑے افسردہ ہو کے دتا سی کہ بیٹا اسی یورپی لٹریچر پڑھنے آں تے آپنے دا پتہ نہیں ہوندا۔ کجھ ساڈے وچوں آپنا پڑھدے نیں اوہناں نوں یورپی دا پتہ نہیں ہوندا۔ اوہناں دو چار بندیاں دیاں مثالوں وی دتیاں میں ناں نہیں لیٹا چاہوندے۔ بڑے بڑے عالم نہیں پر اک توں دو جے پاسے دا پتہ نہیں نیں۔ آکھن لگے مینوں اللہ نے کئی عمر وچ ای سوہنا موقع دتا میں ولایت تر گیا۔ چنگے لوکاں توں پڑھیا سنیا۔ چنگے یار دوست ملے کتاباں ملیاں تے مینوں ایس پاسے دا وی پتہ اے تے اوس پاسے دا وی۔ میں آپنی اوس پڑھائی لکھائی توں کیوں نہ فائدہ اٹھاواں۔ تے میرے خیال

وچ کوئی ہو رہندہ نہیں ایس بارے لکھن والا۔“
 بس ایسہ اک موضوع سی جسدے اتے اوہناں کتاب نہیں لکھی جدوں
 لکھن دا بڑا شوق سائیں۔

□ _____ کوئی نوٹس وغیرہ نہیں سائیں بٹائے؟

○ _____ کچھ پتہ نہیں _____ اباجی دا جدوں انتقال ہویا اوہ میری وڈی
 ہمشیرہ کول رہندے سن چھاوئی وچ۔ (بیگم صاحبہ کچھ چیتے کراندے نیں) اخترتے
 رضیہ میریاں دو بھیناں سن وڈیاں اخترتے ماشا اللہ اُجے زندہ نیں اوہ چھاوئی
 رہندے سن تے چھوٹی بھین رضیہ اتھے چوہڑجی۔ اباجی اوہناں کول ای رہندے
 سن سال چھ مہینے اک کول تے سال چھ مہینے چھوٹی کول۔ بیوی مر جائے تے پھیر
 آپنا گھر نہیں رہندا۔ میں باہر ساں۔ میں اتھے ہوندا تے ظاہر اے پھیر میرے
 کول ہوندے۔ تے اوہ مرے تے چوہڑجی پر پہلاں رہے چھاوئی۔ سامان اوہناں
 دا سارا چھاوئی پیا سی۔ میں اتھے نہیں ساں جدوں انتقال ہویا۔ میں تے اوہناں
 دے جنازے تے وی نہ اپڑ سکیا۔ رنج اوہناں دا سامان ضائع ہو گیا۔ رشتے
 داراں وی پرواہ نہیں کیتی۔

اباجی نوں ڈائری لکھن دی عادت سی۔ وڈی ساری کاپی خرید لیندے سن
 تے اوہدے وچ روز دی آپی ڈائری لکھدے سن۔ ساری عمر اوہناں ڈائری
 لکھی۔ مینوں اوہناں ڈائریاں وچوں اوکھیاں سوکھیاں ست اٹھ ای رمل سکیاں۔
 اوہ وی بڑی بھیڑی حالت وچ۔ ہمشیرہ دے گھر وچوں چھاوئیوں۔ باقیوں دا کچھ
 پتہ نہیں لگا۔ ایس لئی میں کچھ نہیں آکھ سکدا ممکن اے اوس کتاب دے
 نوٹس وی ہون۔ میرے تک تے بڑا کچھ نہیں پہنچیا۔ پر اوہناں دا ارادہ بڑا
 مستحکم سی۔

میرا خیال اے پئی اوہناں دے ذہن وچ سی کہ ایس کتاب نال لوکاں نوں
 اتھے وی تے یورپ وچ وی پتہ لگے گا پہلی واری کہ پنجابی شاعری کنی امیر
 اے۔

کیوں جو کچھ لوک ہے سن وی جیہناں نے ہیر دے ترجے کیتے پنجابی قصے
 اکھے کیتے اینڈرسن نے کیتے۔ ٹپل وغیرہ نے۔ پر اوہناں نوں سی کہ ساڈے

لوکاں نوں پتہ لگے کہ ساڈی پنجابی دی رہتل تے اوہی ریت کیڈی نگلڑی تے
 ودھیری اے۔ ساڈی زبان پنجابی کیڈی وڈی اے۔ ایہدے وچ اسی کیڈیاں
 کیڈیاں وڈیاں گلاں کر سکئے آں آسانی نال تے اردو وچ نہیں کر سکدے۔

□ _____ شیخ صاحب نے ہیر مٹی سواد آیا _____ ہیر دی پڑھت لڑی پر
 اگلی پرکھ پڑچول تے بڑا سر پڑلین والا کم اے۔ ایہہ تے نہیں کیہدھرے کہ
 ایہدے بارے کسے بندے نے اوہناں نوں کجھ دسیا آکھیا۔ جیویں سر شہاب
 دین نیں۔ شیخ صاحب دی اوہناں نال ڈھیر ملنی ورتنی وی سی۔ انج تے نہیں کہ
 شیخ صاحب نوں ہیر دے پاٹھ دی چھان پھنگ تے پرکھ پڑچول اتے چوہدری
 شہاب دین نے لایا۔ تسی ایس بابت کوئی جانکاری دینا چاہو گے؟

○ _____ میں تے بڑا چھوٹا ساں اوہوں _____ چوہدری صاحب دا انتقال
 ہویا اے پنجتالیس چھتالیس وچ۔ اسی چوہدری صاحب دے گھر دے قریب
 رہندے ساں شملہ پہاڑی دے ساہنے۔ نمبر اک ڈیوس روڈ تے۔ کوٹھی ہُن
 تک کھلوتی اے ڈھکی نہیں۔ چوہدری صاحب نال ای سی۔ ہر چوتھے پنجویں
 دن اباجی نے جانا چوہدری صاحب ول تے مہینے وچ اک دو دفعہ اباجی نے مینوں
 وی کہنا کہ بیٹے جانا اے چوہدری صاحب ول۔ مینوں بڑا شوق سی اباجی دے
 دوستان نوں ملن دا۔ ایہناں بڑیاں گیاں شپاں مارنیاں۔ ساڈے پلے کجھ پینا
 کجھ نہ پینا۔ ایہہ جیہڑی اباجی دی تے چوہدری صاحب دی دوستی سی بڑی گہری
 پتہ نہیں کدوں شروع ہوئی سی۔ مینوں پتہ نہیں۔ تسی ٹھیک فرماوندے او ہو
 سکدا اے اباجی نوں صلاح دین وچ چوہدری صاحب دا وی ہتھ ہووے۔ میرا
 اپنا خیال ایہہ ہے۔ اباجی نے مغل ہسٹری تے لکھنا شروع کیتا سی ہیر وچ
 دلچسپی توں پہلے۔ اوہ نتیجہ سی اوہناں دے ولایت وچ رہن دا جتھے اوہناں نے
 ریسرچ سکھی۔ ہسٹورین دا پہلا کم اے ڈاکیومنٹ نوں کمپیئر کرنا۔ کون سچ بول
 رہیا اے کون جھوٹھ۔ وکھو وکھ ہسٹورین اک واقعے نوں وکھو وکھ جو لکھ رہے
 ہوندے نیں۔ اوہناں نوں نتارنا پھیر ساویاں کرنا۔ پچھو کڑ ویکھنا۔ ایہہ جیہڑی
 اوہناں دی ٹریننگ سی ہسٹری دے سکالر ہون دی اوہناں دے بڑے کم آئی۔
 اوہناں سگواں ایہو ڈھنگ ہیر دے پاٹھ دی سودھ لئی ورتیا۔

دوسری گل اباچی نوں نرا ہیر نہیں سگوں شاعری ای لڑی ہوئی سی۔ میرا خیال اے ہندوستان وچ جیڑے لوک ساری عمر ادب پڑھاوندے رہے انگریزی دے پروفیسر اوہناں اوئی انگریزی شاعری نہیں سی پڑھی ہوئی جہنی اباچی نے پڑھی ہوئی سی۔ اباچی اخیر لے دم تک شاعری پڑھدے رہے۔ اخیرلی میٹنگ جیڑھی اوہناں نال مرن توں سال پہلاں جیڑھی میری ہوئی اوہدے وچ وی اوہ انگریزی شاعری دیاں گلاں کر رہے سن کہ یار مینوں شیلے دی فلانی نظم دی ہن جیڑھی سمجھ آئی اے اوہ سٹھ سال پڑھ کے وی نہیں سی آئی۔ ایہدے نویں معنے میرے تے گھلے نیں۔ اوہناں یورپ دیاں جہیاں زبانوں پڑھیاں سن اوہناں وی شاعری پڑھی۔ انگریزی شاعری بہت پڑھی۔ مینوں پڑھائی۔

یورپین شاعری وچ اک بہت وڈا عالمانہ رجحان اے۔ جیڑا ساڈے اصلوں گھٹ اے۔ ہن تک اردو ادب دے استادوں نوں پتہ نہیں کہ ایہہ فلانی کتاب فلانی بندے دی ہے وی اے کہ نہیں۔ کجھ کہندے نیں اوہدی ای اے کجھ کہندے نیں اوہدی نہیں۔ غالب دے دیوان دیاں کئی ٹیکشاں چھپ چکیاں نیں۔ مالک رام نے کم وی بڑا کیتا اے ہن تک تسی ایہہ نہیں کہہ سکدے سو فیصدی کہ غالب دا اصلی دیوان ہے کہ نہیں۔ باقی شعراء سودا، میر اوہناں دا تے خیر کافی متنازعہ معاملہ اے۔ یورہینز نے ایس معاملے وچ کمال کیتا اے۔ کہ پچھلے دو سو سال توں ٹیکھیول کرٹزمم باقاعدہ اک ڈیپارٹمنٹ اے ہریونیورسٹی وچ جتھے پروفیسراں دا کم ایہہ ہے پرانے شاعراں نوں کڈھ کے اوہناں دے نعیاں دا ٹاکرا کر کے اوہناں دا حتمی پاٹھ تیار کرنا جیڑا نرول پاٹھ ہووے۔ کوئی شبہہ نہیں ریکٹس نے لکھی اے ایہہ نظم۔ ایہدے وچ ایہہ لفظ کیکٹس دا اے یاں کیکٹس دا نہیں۔ ایہہ ساری بیک گراؤنڈ اباچی دے ذہن وچ موجود سی۔ ایس بیک گراؤنڈ تے ہسٹری اتے کم دی وجہ توں ایہہ میرا خیال اے کہ قدرتی گل سی اوہناں دے ذہن وچ ایہہ آونا کہ یار جیڑھی ہیر وارث شاہ اے ایہہ ہیر وارث شاہ ہے یاں نہیں۔ اک تے ایہہ پہلاں ای کیناں بندیاں نے لکھی۔ وارث شاہ پچھوں آیا اے ایس توں پہلاں ای چار بندے لکھ چکے نیں۔ ایس کر کے قدرتی طور تے اوہناں دے ذہن وچ خیال آیا کہ ہیر

وارث شاہ وچ بہت زیادہ رلا ہویا ہویا اے۔ وارث شاہ ایڈا وڈا شاعر اے۔ ایہوے شعراں نوں دکھریاں کر کے نزول کر کے اصل وارث شاہ نوں ریڈر دے اگے پیش کرنا میرا فرض اے۔ ایہہ نہ صرف میرا علمی فرض اے سگوں ایہہ میرا وارث شاہ دی سلامی بھرن وی اے۔

ممکن اے شہاب دین نے وی زور پایا ہووے۔ شہاب دین بڑا پڑھیا لکھیا بندہ سی۔ میں ایڈی وڈی لائبریری آپنیاں اکھاں نال کسے بندے دے گھر نہیں دیکھی جیڈی وڈی چوہدری شہاب دین دی لائبریری سی۔ اوہ کتاباں اوہناں نے پڑھیاں وی نہیں سن ہوئیاں۔ کاغذ وی نہیں سن کٹے ہوئے آپر۔ بڑا وڈا معرکے دا کتب خانہ سی چوہدری صاحب دا۔ اللہ دا شکر اے بہت سارا بچ گیا۔ اوہدے وچوں اوہے توں چوکھا کچھ اباجی دیاں کوششاں نال پنجاب یونیورسٹی نے خرید لیا۔ اوہوں وائس چانسلر سن خان بہادر میاں افضل حسین میاں سر فضل حسین دے بھائی۔ اوہناں نال اباجی دے سکے بھراواں وانگ تعلقات سن۔ اسی اوہناں نوں افضل چاچا کہندے ہوندے ساں میاں صاحب نہیں ساں کہندے ہوندے بچپن توں۔ اباجی نے چاچا جی افضل نوں آکھیا ایہہ خزانہ اے۔ ایہہ خرید لو۔ چوہدری صاحب تھوڑے جسے پیسے دے پیر سن اوہ عطیے دے طور تے نہیں سن دینا چاہوندے۔ اباجی نوں پتہ سی چوہدری صاحب دی طبیعت دا۔ اوہناں چوہدری صاحب نوں عطیہ دین دا کہیا وی نہیں۔ افضل صاحب تے اوہناں نوں آکھ دیکھ کے لائبریری دا 60 فیصد حصہ یونیورسٹی لائبریری اگے وکوا دتا۔ انج اوہ کتاباں بچ گئیاں، باقی لائبریری ممتاز دولتنامہ کول چلی گئی۔ اوہدا سانوں کچھ پتہ نہیں۔ ممتاز صاحب نال ساڈا کوئی تعلق واسطہ کدی وی نہیں رہیا۔

_____ اچھا جی کے کے صاحب اسان تہاڈا بڑا ویلا لیا اے۔ تساں مہر کیتی جو سانوں وڈے شیخ صاحب یعنی اپنے اباجی تے ہیر وارث شاہ دے سودھکار شیخ عبدالعزیز ہوراں بارے ایڈی بھرویں جانکاری دتی۔ اسیں تہاڈے بہوں زیادہ شکر گزار آں۔

پروفیسر کشن سنگھ

میلے شاہ نے اک تھاں کہا اے:

سچ آکھ منا کیوں ڈرنا ایں

ایس سچ پچھے توں ترنا ایں

سچ سدا ابادی کرنا ایں

پاکستان دے پنجابی سوجھوان نجم حسین سید نے ایسے سچ نوں مکھ رکھ کے صوفی شاعری تے قصہ ادب دی جو پرکھ پڑچول کیتی، اوس توں ہندوستان دے پنجابی لکھیار تے سوجھوان چنگے چوکھے جاٹوئیں۔ نجم حسین سید دی 1992 وچ ایسے سبندھ وچ چھپی تازہ توں تازہ کتاب دا ناں وی ○○ ”سچ سدا ابادی کرنا“ اے۔ ہندوستانی پنجاب وچ نجم حسین دا جوڑ پروفیسر کشن سنگھ نوں مینا جاندا اے، جیہناں دے چلائے دی پہلی برسی (26 نومبر) اے۔ ایسہ وی اک اتفاق دی گل اے کہ کشن سنگھ دی آخری پڑچول کتاب دا ناں ○ ”سچ پراٹا نہ تھئے“ وی نجم حسین دی ایسے ورھے چھپی کتاب ناں ٹھیک ملدا ملدا اے۔ ایسے اتفاق کارن گوربائی دی اک ”تک دی اٹل سچائی وی اگھر آوندی اے:

پر تھاء ساکھی مہا پرکھ بولدے

ساوی سگل جمانے۔ (پنا: 647)

بوہت سارے ودوان ایس گل ناں اک مت ہو چکے نیں کہ جے گوربائی، صوفی شاعری، قصہ شاعری تے پنجابی ادب دے بوہت سارے پکھاں بارے نرول سچ نوں جانتا ہووے تاں نجم حسین سید تے کشن سنگھ دے وچاراں دا علم بڑا ضروری اے۔ پر افسوس دی گل اے کہ کشن سنگھ دے پائے دے لکھیار نوں گزریاں اک سال ہو گیا ہووے، پر ایس دوران اوس دی یاد وچ اک وی سیمینار جاں گل بات دا پر بندھ نہ ہویا ہووے، پنجابی لکھیاراں، لکھیار ستھاں، یونیورسٹی دے پنجابی وبھاگاں (شعبیاں)، بھاشا وبھاگ تے پنجابی دے ناں اُتے ڈھول و جاوون والیاں کئی اکیڈمیاں لئی کئی شرم

دی گل اے۔ اج وی پنج سو سال پہلاں والی اجیسی حالت اے جد ایہہ کہیا گیا سی ○
 > سرم دھرم دوء چھپ کھلوئے کوڑ پھرے پردھان وے لالو۔“ مگھے شاہ تے ٹھیک ای
 متن سو سال پہلاں کہیا سی:

جھوٹھ بولیاں ای کجھ پچدا اے

سچ آکھیاں بھانہز چدا اے

رہ رہ کے جیسا کہندی اے

مونہ آئی گل نہ رہندی اے

کشن سنگھ آپ وی اجیہا رندتے فقر قسم دا آدمی سی کہ اوس نے نہ کدے اپنے
 جیون وی پچھو کڑ کے نوں دی نہ ایس بارے کجھ سینت کیتی تے نہ ای ساری عمر
 اوس نے آئی کے کتاب نوں چھاپن جاں چھپواون لئی کوئی تردد کیتا۔ ہاں لکھدا تے
 کھوج کردا اوہ ضرور رہیا 1950-51 وچ ”نویاں قیماں“ ناں دے رسالے وچ لکھن
 توں لے کے آئی موت دے اک سال پہلاں 1992 تک۔ اوس دی کھوج دے خاص
 پڑ وچ بابا فرید، وارث شاہ، بھائی گورداس، سکھ گورو صاحبان تے نویں ادب وچوں
 سیکھوں، گارگی، جسونت سنگھ کنول، گور بخش سنگھ تے گوردیال سنگھ آوندے نیں۔
 مارکسواد دے سماجواد دے نظریئے توں وی اوہ متاثر ہويا تے ایس دی ڈونگھی سار لے
 کے اوس ”کلچرل انقلاب“ ”آئے انقلاب کراہے کیوں پئے؟“ جیہیاں کتاباں رچ کے
 ویہویں صدی دے دوجے ادھ دیاں کمیونسٹ نیتیاں دا اک جائزہ پیش کیا۔ کشن سنگھ
 اجیہا پہلا مارکسواد پارکھ سی جس نے ایہہ رسدھ کرن دا وی جتن کیتا کہ گوربانی وڈا
 ادب اے، جس نے اک نویں جاگرت، آزاد بندے دا تصور وی پیش کیتا تے ایس
 دی سرجننا لئی سکھ گوروواں نے اک چنگی سھل گھالنا وی گھالی سی۔ ”ساہت دی سمجھ“
 لئی اوس نے آئی نوٹکی ودھی دی ویاکھیا ایسے نام دی کتاب وچ کیتی۔ کشن سنگھ
 اٹھونجا سال دا سی جد اوس دی پہلی کتاب ”سکھ انقلاب دا موڈھی گورو نانک“ پروفیسر
 پریم سنگھ پٹیالہ دے جتناں نال ساہت اکیڈمی ولوں چھپی۔ بعد وچ ”ساہت دے
 سوے“ ”ساہت دی سمجھ“ ”گوربانی دا سچ“ ”سکھ لہر“ گورویل سنگھ پنوں نے دی توں
 چھپوائیاں۔ ایسے طرحاں باقی چار کتاباں جسونت سنگھ کنول تے پنوں دی بھیج دوڑتے
 اثر رسوخ کارن چھپ سکیاں۔ ایہناں سطران دے لکھیار نوں پروفیسر کشن سنگھ نے

کوئی تن سال پہلاں ایسہ دسیا کہ ”پنوں صاحب نے اک وار میریاں چھپیاں ساریاں کتاباں دی اک اک کاپی مینوں بھجوائی سی، پر مینوں پتہ نہیں کہ اوہناں وچوں وی اج میرے پاس کوئی ہے وی جاں نہیں۔“

ایس طرحاں دا سی کشن سنگھ۔ جد تک کے مضمون جاں وچار نوں اپنے اندر اتار نہ لیندا، قلم بند نہ کر لیندا اوس نوں چین نہ ملدا تے جد اوہ لکھت کے رسالے جاں کتاب دی شکل وچ چھپ جاندى تاں اوس بارے بھل جاندا، کیونکہ اوس موجب چھپن بعد لکھت لوکاں گوچری ای رہ جاندى اے، لکھیار دا پھیر اوس اُتے کوئی دعوا نہیں ہوندا۔ زیندر محل موجب ”سارا جیون ات سادے ڈھنگ نال بتاون والے پروفیسر کشن سنگھ نے نہ کسے نوں اپنی گل کرن لئی کہیا تے نہ ای کسے نوں کرن دتی۔ میں اوہناں نوں ذاتی طور تے پچھلے اٹھ دس سال توں ای جانن لگیا سی۔ اوہ زجی وار وی رلے، اوہناں کہتے وی اپنے رُج دی گل نہیں کیتی۔ نہ کتے تصویر کھچاون دتی تے نہ کدے رسمی انٹرویو لئی تیار ہوئے۔ اوہناں دی سدا ای اکو گل ہوندى سی کہ ”میں جس ودھی نال ساہت نوں ڈی کوڈ کروا ہاں اوس نوں کوئی رسکھ کے اگے ورت لئے، تے بس۔“ اوہناں نوں سدا ایسہ فکر لگیا رہندا کہ ”ایسہ ودھی کہتے اوہناں دے نال ای نہ ختم ہو جائے۔“

ایہناں سٹراں دا لکھیار اک وار ایسہ دھار کے دلی پروفیسر کشن سنگھ نوں ملن لئی گیا کہ اوس دے پچھلے جیون بارے کجھ نہ کجھ اتہ پتہ ضرور کرنا اے۔ ایس دی خاطر مینوں پہلاں سارا اودھا دن، رات تے مڑناشتے توں بعد تن گھنٹے اوس نوں کریدنا پیا۔ پروفیسر کشن سنگھ سمجھ گیا کہ ہن ایسہ بندہ کجھ نہ کجھ جان کے ای ہلے گا۔ سو ایہناں تن گھنٹیاں وچ جو کجھ پتہ لگا اوس دا مختصر کجھ حاضر اے۔

لہور وں پٹی جاندى سڑک اے، پٹی توں چھ میل دی دتھ اُتے پنڈ بروالا (جو پہلاں ضلع لہور وچ تے ہن بھارت وچ اے) وچ کشن سنگھ دا جنم 10 اگست 1911 نوں اک واہی کرن والے عام جسے گھرانے وچ ہویا۔ بروالے تے آسل وچالے چار پنڈاں وچکار سڑک اُتے اک پھیویں جمات دے پنڈو سکول وچ اوس دی مڈھلی سکھیا ہوئی تے پھیر خالصہ ہائی سکول سرہالی توں دسویں 1926 وچ پاس کیتی۔ کشن سنگھ پڑھائی ودھیرے من لا کے نہیں سی کردا، جماندرو طور تے اتھرا سی، باپ دا چلاٹا اوس دی

اک سال دی عمر وچ ای ہو گیا سی تے بوہتا کشن سنگھ ہمار وی رہندا سی۔ پر پھیر وی
 دسویں اوس نے پہلے درجے وچ پاس کیتی، جس توں اوس دے بنیادی طور تے ذہین
 ہون دا پتہ ملدا اے۔ ایسے کارن خالصہ کالج امرسر اوس نے میڈیکل گروپ وچ
 داخلہ لیا۔ پر کتابی کیڑے ہون دا سبھا نہ ہون کر کے ایف. ایس. سی. میڈیکل وچ
 تیسرے درجے وچ پاس ہوئے، ایس لئی خالصہ کالج چھڈ کے لہور دے فارمین کر چھین
 کالج دی بی. ایس. سی. وچ داخلہ لیا، کیونکہ میڈیکل وچ داخلہ نہ ملیا۔ گھوٹا لاون دی
 عادت مڈھوں ای بی نہیں سی، ایس لئی دکھتاں نال بی. ایس. سی. کر کے مڑ خالصہ کالج
 امرسر انگریزی ایم. اے. وچ داخلہ لیا۔ اتھے وی پواڑا اوہو ای سی کہ سوالاں نوں رٹا
 نہیں لگاوتا، سگوں انگریزی لکھیاراں تے اوہناں دیاں کتاباں بارے وی آچی منجی رائے
 قائم کرنی اے۔ اجھے پڑھیار نوں امتحان وچ جو سہلتا ملیا کردی اے، اجیسی کشن سنگھ
 نوں وی ملی تیجے درجے وچ پاس ہوئے، 1933 وچ۔ شوق ٹیچر ہن دا ہويا، سو بی. بی. دی
 کیتی تے گیانی وی۔ خالصہ کالج وچ ای پہلاں اک سال پنجابی ٹیچر دی نوکری ملی، پر
 اگلے سال پروفیسر زرنجن سنگھ (ماسٹر تارا سنگھ دے بھرا) دی سفارش نال اوسے کالج وچ
 انگریزی دے لیکچرار بن گئے۔ کشن سنگھ دا آکھن اے کہ ”ایہہ ساری مہربانی پروفیسر
 زرنجن سنگھ دی سی، جو میرے اتھرے پن دے باوجود وی میرے مدگار رہے، نہیں تاں
 میں نہ کسے نوں نوکری لئی ترلا کرنا سی تے نہ ای میرے جسے تھرڈ کلاس ایم. اے. نوں
 کسے نے لیکچرار رکھنا سی۔ سو جد 1938 وچ لہور سکھ نیشنل کالج کھل گیا، جتھے زرنجن
 سنگھ پر نپل بئے، تاں سانوں وی اوتھے جانا پیا، کیونکہ زرنجن سنگھ دے نہ ہوندیاں
 میرے اوتھے بکے رہن دی آس گھٹ سی۔ لہور کالج وچ دی سٹینڈیٹ اک وار
 جواب دین لگی سی، ایہہ سوچ کے کہ کشن سنگھ کیونست وچاراں دا اے، پر اتھے وی
 زرنجن سنگھ ہوراں دی رکپا نال بچا ہو گیا۔ پھیر دیس دی ونڈ توں بعد جد زرنجن سنگھ
 دلی وچ پنجاب یونیورسٹی دے کیمپ کالج دے پر نپل بئے تے دی اوہناں نے اوس کالج
 وچ بلا لیا۔ ہور کسے نے تھرڈ کلاس والے نوں کیہ پچھنا سی؟ سو، ایس طرحاں 1960
 تک کیمپ کالج وچ رہے، پر اینیاں سالوں وچ وی کدے مڑ انگریزی دا امتحان دے
 کے اپنا ڈویژن امپروو کرن دی گل نہیں سوچی۔ کون گھوٹے لاوے، مغز پچی کرے۔ پر
 1960 وچ مڑ پواڑا کھڑا ہو گیا، جد کیمپ کالج توڑ دتا گیا تے ایس دے بوہتے ٹیچر ہور

کالجاں وچ جاں ودھیرے کر کے دیاں سنگھ کالج دلی وچ لگ گئے۔ اتھے وی ایس کالج دا دیوان انند کمار اندروں زرنجن سنگھ دا مخالف سی تے اتوں اتوں میرے تھرڈ کلاس ہون کر کے گل ای نہیں سی کردا۔ ہن آخری وار وی زرنجن سنگھ ہوراں نے ایس۔ سورن سنگھ منسٹرنوں کہہ کے بوہڑی کرائی تے میں سولہاں سال 1976 وچ رٹائر ہون تک اتھے رٹکیا رہیا۔ بھاویں میں تھرڈ کلاس ساں پر ٹیچر دے طور تے میں شروع توں ای کامیاب رہیا..... اک چنگا ٹیچر سمجھیا جاندا رہیا..... ایسے کر کے 1971 وچ سٹھ سال دی عمر وچ رٹائر ہون دی تھاں ایسے کالج والیاں نے مینوں پنج سال دی ایکسٹینشن دتی تے ایس طرحاں 65 سال دی عمر تک پڑھاوندا رہیا۔“

”ویاہ“ ویاہ دی گل سن کے کشن سنگھ کجھ ہور کنبھیر ہو گیا۔ ”سنگے ہوندیاں ای منگنی ہو گئی سی، جیویں پنڈاں وچ ہو یا کردا سی۔ پر ابے میں خالصہ کالج پڑھا ای ساں کہ ویاہ دا ساہا وی رمتھیا گیا۔ میں اجیسی شادی کیوں کر سکدا ساں؟ ابے پڑھ ای رہیا ساں۔ میں گھر چجا ای نہیں..... پر جد کجھ سے بعد گھر گیا، تاں مینوں گھر دے کسے نے پھٹے مونہہ وی نہیں کہیا۔ ایس لئی مانی مل گئی کہ منڈا سولھویں وچ پڑھا اے، جد کہ اوہنیں دنیں آس پاس دے چار پنج پنڈاں وچ صرف اک منڈا بی اے کر سکیا سی۔“

نوکری ملن بعد پروفیسر کشن سنگھ دی شادی تاں ہوئی سی، پر گھر والی دا سبھا اوس نوں راس نہیں آیا۔ ایس لئی زنانی نوں ایسہ سمجھا کے سدا لئی تور دتا گیا کہ اوہ اپنا پر بندھ ہور کیدھر کر لوے۔ اوس دی مڑ شادی وی ہو گئی، پر کشن سنگھ نے اپنی ساری عمر پنجابی ساہت تے خاص کر کے مدھ میگین ساہت تے سماج شاستری کھوج دے لیکھے لا دتی۔ اوس نے بھائی گورداس وانگ ”ایسہ جنم تمارے لیکھے“ دے واک اُتے پہرہ دا۔ پروفیسر کشن سنگھ 1956 وچ کیندری پنجابی لیکھک سبھا دے جلدھر وچ ہوئے پہلے اکھ وچ پنجاہ پنے دے لیکھ تے اوس اُتے ہوئی تن گھنٹے دی بحث نال پنجابی لیکھکاں تے پنجابی پیاریاں دے ساہنے اک سہل مار کسوادی پارکھ دے طور تے ابھریا تے پھیر اوس نے پچھانہ ول مڑ کے نہیں دیکھیا۔ جتھے کتے تے جدوں وی کسے لکھیار اکھ نے اوس نوں بولن جاں پرچہ تیار کرن لئی کہیا، اوہ سدا اوتھے پہونچدا رہیا۔ اوس دی حاضری نال ای گل بات دی علمی پدھراچی ہو جاندی۔ پر اج، جد اہسے ججن ”جاء مئے جیران“ تاں کیہ لیکھک سبھاواں تے لکھیاراں دا کوئی فرض نہیں بندا کہ اوہناں نوں کجھ یاد کر لیا جاوے۔

ادب واسدیواں جیون (اک علمی وچار وٹاندر)

آپنے پڑھا کاں نوں ادب دی کدیں نہ مکن والی ہستی بارے جانو کراون لئی اسیں تمہی لکیر جاندر
دے مل ورتن نال ہتھلا وچار وٹاندر ورتاوندے پئے آں۔ ایسہ وچار وٹاندر تمہی لکیر دے
ایڈیٹر سائیں پریم پرکاش دے آدم دا رٹا اے۔ ایسے وچ اوہناں نے چڑھدے پنجاب دے
جیہناں لکھیاراں سوجھواناں توں گل بات کردائی اے اوہناں دے ناواں دا دیروا کجھ رنج اے:
لالی، ستیش ورما، کرپال کزاک، جسیر محمد، بلدیو سنگھ دھالیوال، راجندر پال سنگھ۔ گل بات چالو
کرن والے تے اگے یہاں ٹورن والے پریم پرکاش آپوں نیں۔

___ * اسیں ایس گل تے بحث کرنی اے کہ ساہت دیاں سدیوی قدریاں کیہڑیاں
ہوندیاں نیں جاں اوہ کیہڑے تھہ ہوندے نیں، جیہناں نال ساہت دی عمر لمی ہوندی
اے۔ جیویں کوئی ساہت صدیاں توں ہن تک ساڈے نال اے۔ کوئی ساہت پنجاب
ورہیاں بعد جاں پنجہاں ورہیاں بعد پراٹا ہو کے اپنا آپ گوا بہندا اے۔

بلدیو: ساہت چ سدیوی قدریاں بارے دیکھدیاں سانوں ایسہ دیکھنا پیندا اے کہ انسانی
جیون دیاں سدیوی قدریاں کیہڑیاں نیں جیہناں نوں بندہ گواوٹا نہیں چاہوندا۔ وار وار
آپناوندا رہندا اے۔ ساہت چ جے اوہی قدریاں ہون گئیاں تے ساہت جیوندا
رہوے گا۔ ..... پر ساہت چ کلا دے روپ دے وی کجھ ہوندے نیں جیویں رمزیاں
نیں۔ جیہڑا ساہت رمزیاں چ رچیا جاندا اے، اوہ پرچاری نہیں ہے، اوہ ودھ سے تک
ساڈے نال رہندا اے۔ پر نرا رمزیاں اوہدے جیون دا پیمانہ نہیں بنڈیاں۔ پیمانہ تاں
زندگی بندی اے۔ کجھ ساڈے مذہبی جیون دے تے نیں۔ جیویں کہندے نیں، 'چ
سدیوی ہوندا اے۔ انساناں چ برابری دا آدرش سدیوی ہوندا اے۔

___ * جیویں جیون دیاں سدیوی قدریاں بدلدیاں نیں، اینویں ساہت چ وی تاں کجھ
بدلا رہندا ہوندا اے۔ ورما جی، تیس ایس نوں کیویں سمجھدے او؟

ورما: گل اینویں لگدی اے کہ ساہت نے گلاں تاں زندگی چوں ای لیشیاں نیں۔

زندگی نے ای ساہت چ پیش ہونا ہوندا اے پر زندگی چ اجیہا بڑا کچھ ہوندا اے، جیہڑا سانوں نظر نہیں آوندا۔ اوہ ساہتکار نوں نظر آ جاندا اے۔ مینوں لگدائے ساہت چ سدیوی قدراں تہ پیدا ہوندیاں نیں، جدوں اوہ زندگی دے بہوں روپاں تے بہوں پکھاں نوں پیش کرے گا۔ جیویں ساڈے اک جنے دے اندر کئی کئی روپ نیں۔ ہن تک سدیوی قدراں دا ساہت اوہی بنیا، جیہڑے بندے دے بدلے روپاں تے اوہناں دے نویں پکھاں نوں دس سکیا اے۔ مثال و بہوں، کھتلا ٹانگ چ کھتلا تے دشینت دو پاتر نیں۔ کالیداس نے اوہناں دوہاں پاتراں دے بہت روپ دکھائے۔ پر سے دے پڑھاک نے اوہناں وچوں وکھ وکھ روپ دیکھے۔ دشینت چنگا راجہ وی اے تے گدل وی اے۔ سو ساہت جدوں بندیاں دے اوہناں سروکاراں دی گل کرے گا، جیہڑے اوہناں دے دسدے بچ توں پرے دے نیں جیہڑے زندگی چ عام پکڑ چ نہیں آوندے۔ اوہی ساہت سدیوی قدراں والا ہووے گا۔

_____ * گل حالے وی تکھیرا منگدی اے وڈے بھائی (لالی) توں ایہنوں اگے تور۔ لالی: مینوں لگدائے کہ ساہت نوں زندگی نال اینا میل کے دیکھیا نہیں جا سکدا۔ کہتے ملدا وی ہووے گا۔ اوس نوں اسیں نقل کہہ سکاں گے۔ دوہاں دے تہ وکھرے وی ہو سکدے نیں۔ زندگی جد کلا بندی اے تاں اوہدے وچکار ایہیاں ہور گلاں آ جاندیاں نیں..... تصور تے کرت کاری۔ جیون تاں قدر اے، قدر کول کوئی تصور نہیں۔ تصور تاں کلاکار کول ہوندا اے۔ جے کوئی کہے کہ کوتا پھل ورگی اے جاں بچے ورگی اے، ایہہ ایویں گل اے۔ کوتا، کوتا ہوندی اے۔ جیہڑی پھل دی وی گل کردی اے تے بچے دی وی۔ اوہ وچھوڑے دی گل وی کردی اے تے ملن دی وی۔ نہ اوہ وچھوڑا زندگی ورگا ہوندا اے تے نہ ای ملن اوہو جیہا۔ اوہ کوئی دکھرا سنسار ہرجدی اے۔

_____ * میں لالی دی گل نوں ایس طرحاں سمجھدا آں کہ جیہنوں عام ساہت کار چ کہندے نیں، اوہ پورن حقیقت نہیں ہوندا۔ حقیقت دا کچھ حصہ ساڈے سفنیاں چ ہوندا اے تے کافی حصہ ساڈے تصور وچ۔ ایہناں رتاں رھیاں دے ملن نال ساہت دے روپ چ جیہڑا بچ ہرجیا جاندا اے، اوہ دسدے بچ نالوں دکھرا ہوندا اے۔ اوہ کلاکار دی آہنی دنیا ہوندی اے۔ جیہڑا اوہ برہما وانگوں رچدا اے۔ ایس طرحاں سماج

دیاں جیہڑیاں قدریاں قیرتاں ہوندیاں نیں، ساہتکار دیاں قدریاں قیرتاں اوہدے نالوں
 دکھریاں ہوندیاں نیں۔ ایہی گل سدیوی قدریاں جاں تاں تے وی ڈھکدی اے۔
 جیہڑی نھل، تہاڈا کیہ خیال اے؟

بھلا: مینوں لگدا اے کہ اہمہ بندے دی پچھان دا مسئلہ اے۔ جیویں اسیں کوئی تماشہ
 دیکھدے ہاں جس وچ بندے دا چہرہ کدے لہا ہو جاندا اے، کدے گول ہو جاندا اے
 تے کہتے کیہو جیہا، ایہیوں ساہتکار چتر ویاں بندے دا چہرہ ای اے، پر اوہدی نظر اے،
 جیہڑی بندے دی پچھان دیندی اے۔ ایسے طرحاں ونڈر لینڈ تے گلیور ٹریولز ورگیاں
 کہانیاں پیدا ہوندیاں نیں۔ پڑھا کاں واسطے اوہ اُن ڈٹھا سنسار ہوندا اے، پر اوہ
 ساہتکار دی نظر نے دیکھیا ہوندا اے۔ اوہدیاں آپنیاں سدیوی قدریاں نیں۔

_____ * اہمہ مثالوں ساڈے ساہت لئی نیں، جیویں پُران نیں، براہمن نیں، اپنیشداں
 دیاں کتھاواں نیں۔ ایسے طرحاں دنیا بھر دیاں پُرانیاں سنسکرتیاں دے سربے متھاس
 جیویں یونان دا، مصر دا تے بھارت دا _____ دیاں کہانیاں نیں۔ ایس بارے کہانی کار
 کپال کزاک کیہ کہندے نیں؟

کزاک: مینوں تاں انج لگدا اے کہ جیہڑیاں رچناواں کال جیتو نیں، اوہ دو قسم دیاں
 نیں اک تاں اہمہ سچ نیں جیویں چیخوف دی کہانی ”کلرک دی موت“۔ اوہ اجیہا سچ
 اے، جیہڑا کدے بدلدا نہیں۔ اک ہور اے، جیویں ”بڈھاتے سمندر“ اے۔ اوہ
 اک دکھری قسم دا سچ ہمہنگوے نے پیش کیتا اے۔ جیہڑے سچ بندے دے گھول دی
 گل اے۔ جدوں اسی یونانی دکھانت (ٹریجڈی) دی گل کردے آں تاں اوہ وی اہمہ سچ
 نیں، جیہڑے سمیاں نال بدلدے نہیں۔ اُنیہہ اکیہہ دا فرق پئے سکدا اے۔ اوہ
 سدیوی رہن والا سچ اے۔ سوال اہمہ پیدا ہوندا اے کہ اج اسیں جو کجھ لکھ رہے
 آں، کیہ اوہ کال جیتو ہووے گا؟ اوہناں نوں کال جیتو بناون واسطے رگن رتھ کے تے
 پائے جا سکدے نیں؟ اہمہ شاید ممکن نہیں۔ اصل وچ جدوں کوئی رچنا کردا اے،
 جیہڑے اوہدا سچ اپنے سے تک سوڑا اے تاں اوہ کال جیتو رچنا (لکھت) نہیں بن
 سکدی۔ جے اوہ چالو زندگی نالوں دو قدم اگے دی گل کردا اے.... میں نتارا کردیاں
 کہ نرول سونا گھٹا نہیں بن سکدا۔ اوہدے وچ رلا پاوٹا پیندا اے۔ جے کوئی ٹھیک
 ماتراں سچ رلا پاسکے تے آگوں دی گل کرے تاں اوہ کال جیتو (زمانے تے بھارو) لکھت

بن سکدی اے۔

_____ *کزاک دے ایس فارمولے بارے تماڈا کیسہ وچار اے؟

بلدیوہ جدوں اسیں کال جیتو لکھت جاں سدیوی قدریں دی گل کردے آں تاں میرے موہرے اک کہانی آوندی اے منجھ کال دی۔ ہیر رانجھے دی۔ اوہ بہت بندیاں نے لکھی پر وارث شاہ نے اوہدے وچ کیسہ پاتا کہ اوہ ہن تک چلدا ساہت بنیا ہویا اے۔ کہانی تاں سبھ دی اکو جیسی سی۔ جے آپاں اوہدیاں دتاں لہے لیسے تاں ساہت نوں سدیوی بتاون والے تے لہے جا سکدے نیں۔

_____ *اتھے سانوں ایسہ سوچنا بندا اے کہ پیر وارث شاہ دی ہیر دی قدر قیمت ہر اک سے چ اکو جیسی رہی اے؟

بلدیوہ میں ہور سانگے چ دی ایسہ گل کرنا چاہوندا سی کہ جیویں بندے دیاں کجھ مڈھلیاں پرورتیاں نیں، اوہ آد سے توں ساڈے نال نیں۔ جیویں کام (جنس) دی مٹھکھ اے جاں ہور مٹھکھاں۔ ایسہ اوہی نیں۔ ”ہیر“ وچ پیار دی جیہڑی آزادی دی گل اے، اوہ نیڑے دور جا کے کام دی مٹھکھ نال ای جڑ جاندی اے۔ ایہنوں جے کدے علمیت دا درجہ دے دتا جاوے تاں وی زنانی تے بندے دے وچکار دا بندھ ای رہندا اے۔ وارث نے اوہدے وچ ایسہ کجھ پایا کہ ایس بندھ دیاں بہت سیدھاں دکھا دیتاں تے ستیاں کلاں جگا دیتاں کہ اوہ پڑھاک نوں ہن تک نسی جاندیاں نیں۔ پھیر قدرتی اے کہ اوہ کرت جیویں منجھ سے دے بندے نوں بھندی رہی اے، اونویں اجوکے سے دے بندے نوں نہیں مٹھے گی۔ ”ہیر“ وچ پیار دا آدرش وادی تصور اے۔ اوہدے وچوں سریر غائب اے پر ہن سریر دا دخل نال نال ہوندا اے، جیویں ”لکیر“ دے ”پیار نمبر“ وچ تیس پڑھیا اے کہ ہن دے منڈے پیار دی گل کرن ویلے ”چوہا چوہی دے لڑن“ دی گل کرن توں سنگ نہیں کردے۔ اوہناں دا پیار گور بخش سنگھ والا روحانی نہیں رہیا۔ پیار قبضہ نہیں، پچھان اے۔ والی سوچ دا وی روپ بدل گیا اے۔ وارث دی ”ہیر“ نوں وی اوس زنانی توں نہیں دیکھیا جاوے گا، جیہڑی نال پہلاں دیکھیا گیا۔۔۔ ایہناں کہانیاں دا پندر سرجن کیتا جاندا اے تے پیار دے وچ جیسی پیار دی گل ملو ملی آجاندی اے۔

لالی: گل ایہناں نے ٹھیک کیتی اے۔ تصور بدلے نیں تے نکھیر دی بدلا

اے۔ پرانی وڈی شاعری دی تھیم ایہو اے، پیار تے جنگ تے موت۔ جدوں اسیں سدھوتا دی گل کرے آں تاں سانوں امہ تاں نتارا ہونا چاہیدا اے کہ ساہت کیہ اے؟ مڈھلا سوال اے کہ ساہت کیوں لکھیا جاندا اے؟ کیہدے لئی لکھیا جاندا اے؟ امہ مڈھلی گل اے، جیہدے بارے اسیں بہت گھٹ سچیت ہوندے آں۔ پیار دا کیہ، ساہت دا تصور کیہ رہیا۔۔۔ یونان چ، مصر چ، بھارت دے منجھ کال چ۔ الا واس کیہ سوچ کے رچدے سن، بھگتی رس دی کوتا۔ ساڈے کولوں بہت کجھ گواچ گیا۔ کالی داس پنچ گیا، چنڈی داس پنچ گیا، بے دیو پنچ گیا۔ کدے سنگمرش آ گیا۔ کدے کجھ ورجیا گیا۔ کدے ورجاں توڑیاں گئیاں۔۔۔ جیویں پنچ وکار دے گئے۔۔۔ کام، کرودھ، لوہہ، موہ تے ہنکار۔ پر ایہناں پنجاں بنا ساہت دی رچنا ای نہیں ہو سکدی۔ امہ مڈھلی تے نہیں۔ کوئی کنی ماتراں چ پاوئی اے، امہ ساہت کار دا اپنا مسئلہ اے۔ سچائی کیہ اے؟ سوہنپ کیہ اے؟ تیس ایہناں نوں لفظاں چ نہیں بن سکدے۔

بلدیوہ: تیس ایہناں نوں نرول امورت (ا۔ بسٹریکٹ) بنا کے وی نہیں رکھ سکدے۔ کئی ساہت دیاں جگتاں نوں وی تے۔۔۔۔۔

لالی: اوہ ٹھیک اے۔ تے تاں اوہو ای نہیں، پر اوہ گل دمور کولوں کیوں نہیں بندی۔ بلدیوہ: کیہ، ہن کوئی قصے رچ سکدا اے۔ بھاویں اوہ کیہڑیاں وی جگتاں ورتے۔ پھیر وی قصہ ساہت اوس طرحاں دی چھک نہیں پاوندا، جیہو جیسی ناول پاوندا اے۔ ورمہ: ساڈی گل ایس پاسے تر گئی اے کہ کیہڑے سے دا ساہت کیہڑیاں گلاں نوں اہمیت دیندا اے۔۔۔ ساڈی پسند امہ ہے کہ اوہ قدراں قیرتاں کیہڑیاں نہیں، جیہڑیاں ساہت نوں دیر تک جیوندا رکھدیاں نہیں۔ میرا خیال اے کہ بھاویں کسے بولی جاں علاقے دا ساہت ہووے، اوہ آپنیاں ہائی سچوایشناں نوں وی نال لے کے چلے گا، اوہدے چ ہر اک لکھیار دیاں آپنیاں کلا جگتاں وی ہوون گئیاں۔ پر سوال اوتھے ای کھڑا اے کہ کیہڑا ساہت ہے، جیہڑا ہر اک سے لئی ریلیوینٹ اے؟ بے ٹیکسپیر، ہن وی ریلیوینٹ اے تاں کیوں اے؟ میرا جواب امہ ہے کہ ٹیکسپیر نوں پڑھدیاں ہن وی احساس ہوندا اے ہر اک بندے نوں، کہ اوہدے وچ اک ہمٹ لکھیا ہویا اے۔ جس دا ”سدھارتھ“ کیوں ریلیوینٹ اے؟ اوہدی جگیا سا اے، آپنے

آپ نوں لبھن دی۔ اوہو ای ساہت سدیوی اے جیہڑا بندے نوں اپنے آپ دی تلاش لئی، جانن لئی جکیا سو بنا دیوے تے پھیراوس تلاش لئی مکتی پیدا کر دیوے۔ جیویں کزاک نے گل کیتی ”اولڈ مین اینڈ دی سی“ دی۔ سنگرش دی گل تاں بوہت ناولاں چ اے۔ کتے اوہ نازیاں دے دور چ ہے تے کتے کسے ہور نسل دا؟ پر ”اولڈ مین اینڈ دی سی“ دا سنگرش دنیا دے کسے وی کتے دے بندے دا سنگرش اے۔ اوہ سنگرش ساہت نوں سدیوی بناوندا اے۔ ایس گل دا تاں کوئی رولا ای نہیں کہ بچے کوئی کلا جگت ہووے گی تہ دے اوہ ساہت بئے گا۔

بلدیوے میں ایسہ کہیا سی کہ اسیں وارث دیاں کیاں گلاں نوں تاں سدیوی ساہت دے ناتے اپنا لیا، پر قصہ شاعری دا روپ چھڈ دتا۔

راجندرہ میرا خیال اے کہ دوہاں چیزاں دا اپنا رول اے۔ کچا مسالہ جہنے بننا اے، اوہ تاں بندے دیاں مڈھلیاں پرورتیاں نے ای بننا اے۔ دوجی گل ایسہ کہ ساہت نے اپنے سے دے سانگیاں چ ای ہوند لینی اے۔ تہی گل ایسہ کہ ساہت جیوندا او سے دا رہندا اے، جیہدی پکڑ موضوع تے گھڑی اے۔ کلا جگتاں دی جاچ اے۔ کئی وار انج دی ہوندا اے کہ بوہت سارے ساہت کار اک نمائندہ سوچ ٹال رکھ رہے ہوندے نیں۔ پر جیہدی کلا گھڑی ہووے گی، اوہو ای اگے آسکے گا دو بے پچھے ہٹ جان گے۔

ورما: ایہناں ای گلاں چوں اک نواں نکتہ اٹھیا اے۔ اوہ ہے کہ قصہ ساہت دی طاقت ساڈے کول سی، پر اسیں قصہ چھڈ دتا۔ کسے وی ساہت وچ کسے ویلے کوئی اک موضوع زوراں تے ہوندا اے۔ ایہدے کارن ہوندے نیں۔ جے اسیں دیکھنے پچھلے ویہاں کو سالان توں غزل اگے آرہی اے۔ مینوں لگدا اے کہ ہر اک دور دی اپنے طور تے کسے ودھانوں متاثر کردا اے۔ گریک ٹریجڈی دا پرچھاواں تہانوں چالو سے تک نظر آوندا اے۔ ”ایڈ پلس“ توں رُکے سارتر دے ”فلائیز“ تک تہانوں کتے نہ کتے ہیرو دی اپنے آپ نوں لبھن دی کوشش ساریاں ریتاں چ پئی لبھدی اے۔ اسیں قصہ تاں چھڈ دتا اے۔ اک روپ پر بندھ دے طور تے، پر قصے دی ساڈی بندیاں شاید ناول چ بدل گئی ہووے۔

محلہ: آپاں جنی وی گل کیتی اے، اوہدے چ بدلاء دی گل کتے کتے اُبھری اے۔ سماجی

چوایشناں کر کے بوہت کجھ بدلدا رہندا اے۔ پر جیہڑ کجھ نہیں بدلدا، اوہ ہے بندے دیاں مومل پرورتیاں۔ جیہدے وچ ساڈے سانجھے دکھ مسکھ رلے ہوئے نیں۔ اوہ پتھر ججک توں چلے آرہے نیں۔ دنیا ج لکھت دا سبھ توں پہلا پتھر لہیا ہووے گا تاں اوہدے تے لکھیا ہووے گا۔ فلاں فلاں نوں پیار کروا اے۔ ایسہ دنیا دی پہلی کہانی دا مضمون ہووے گا تے شاید دنیا دی آخری کہانی دا مضمون وی ایہو ہووے۔

بلدیوہ: میرا خیال اے کہ اوہ نکلتا تیس ٹھیک طرحاں نہیں اٹھا رہے۔ جیویں اسپیں زندگی ج سدیوی قدریاں دی گل کروے آن، پیار دی جاں مسکھ دی، میں ایسہ چھپنا چاہونداں کہ ساہت دے روپاں دیاں جگتاں وی کجھ اجیہیاں ہوندیاں نیں، جیہڑیاں سدیوی ہوندیاں نیں۔

کزاک: میرا خیال اے کہ اوہ جگتاں ہوندیاں نیں۔ ساہت دیاں نیہاں دی گل کردیاں جیویں میں ”کلرک دی موت“ دی گل کیتی، ماتحت دے سنتاپ دی، ایس طرحاں جیہڑی کہانی وی ہے ”دوستی دے کول پھل“۔ ہن ایسہ گلاں کیوں چنگیاں گلیاں کیوں کہ ایسہ کہانیاں ای رہنیاں نیں دنیا ج۔ جگتاں بارے میرا رنجی تجربہ ایسہ ہے کہ اوہ دو گلاں نیں۔ اک بندے دے اندر لے سنسار دی گل ہووے، اوہدے ج بوہت گھٹ تبدیلیاں آوندیاں نیں۔ اوہدے دکھ مسکھ سدیوی رہنے ہوندے نیں۔ دو جے کال جیتو ساہت وچ واپریاں دے بیت جان توں بعد دا ویروا ہوندا اے جاں واپرن توں پہلاں دا پیارا اے۔

ورما: دو نکیتیاں تے آکے گل کھڑ گئی اے۔ اک تاں اوہ قدریاں کیہڑیاں نیں، جیہڑیاں ساہت نوں جیوندا رکھدیاں نیں۔ ایس بارے ساڈی سہمتی اے کہ اوہو ای ساہت سدیوی ہو سکدا اے، جیہڑ بندے دیاں ہمیشہ رہن والیاں خواہشاں چتردا اے جاں وقتی حالات توں اُپر جا کے گل کروا اے۔ اگے بلدیوہ نے وی گل کیتی سی۔۔۔ چیخوف نے وی ”کلرک دی موت“ بارے لکھیا اے تے محمد نے ”دوستی دے کول پھل“ لکھی اے۔ پر ہور بوہت ساریاں اجیہیاں لکھتاں کتے نہیں بچیاں رہیاں۔ اتھے فیر بلدیوہ والی گل آوندی اے کہ لکھیاری کلا جگت کیہ اے؟ ورک دی کہانی ”دھرتی بیٹھلا بلد“ دا کوئی ڈونگھا مضمون تے نہیں ہے نا؟ پر شاید ایسہ چیخوف جاں ورک دی کلا ہے، جیہنے نکی گل نوں وڈی بنا دتا۔ ہن سدیو تالئی اک گل تاں مضمون

ہے تے دوجی کلا جگت۔

لالی: جگتاں دا مسئلہ اوہو ای ہے جو روپ تے مضمون دا۔ وچ اگے ودھو (پروگریسو) وی آئے۔ مضمون و جہوں اسیں امیر غریب تے سماج دے دکھاں دیاں گلاں کردے رہے۔ ایہہ نہیں کہ اوہ غلط سی پر اوہ اک پاسڑی۔ دوجے پاسے اکلے روپ دی گل کردے نیں۔ پر ایہہ اکو سکے دوپا سے نیں۔ ایہناں ج کوئی ورودھ نہیں۔ ایہہ نہیں کہیا جا سکدا کہ پہلاں ٹائم آیا کہ سس۔ ست تے روپ اکو گل اے۔ جدوں اسیں کلا جگتاں دی گل کردے آں تاں اوہدے وچ ای رلیا ہوندا اے ست۔ کہہ سولہویں صدی ج اجیہا ٹانگ لکھیا جا سکدا سی، جیہو جیہا ویہویں صدی ج لکھیا گیا۔ بلدیو: جدوں علمی پدھرتے نکھیر کر گے تاں تہانوں ست تے روپ نوں دکھ دکھ کر کے دیکھنا ای پوے گا۔

لالی: نہیں ہو سکدا۔ اوہدا لیکھا جو کھا نکھیر کے کیتا ای نہیں جا سکدا۔ ایہہ دوویں آپو وچ گھلے پلے نیں۔

بلدیو: ایہدے نال میرے من ج اک سوال ہو اٹھیا اے اوہ ایہہ کہ سدیوتا دا جیہر مسئلہ اے، ایہنوں ریلیٹیو طور تے ورتیے، رائج نہیں کہ ہر اک ویلے نے سدیوتا دے اپنے اپنے پیمانے بنائے۔ ایویں خاص خاص بندیاں نے وی اپنے وکھرے پیمانے بنائے۔ جیویں گربانی دا مول منتر اے۔ اوہدے ج کلا جگتاں نہیں پر سدیوی ٹیکسٹ و جہوں لیا جاندا اے اوہنوں۔ اوہدی سدیوتا آپنیاں ساہت جگتاں کر کے ہے جاں اوہدے اندر لی سوچنا جاں ست کر کے؟

(ا۔ تھے مذہبی گرنٹھاں بارے بحث ہوئی جیہڑی اسیں اپنی سوکھ لئی نہیں چھاپ رہے) _____ * کسے ودوان نے کہیا اے کہ کلا فیصلے نہیں کردی۔ کلا دے اپنے ارتھ متھے نہیں ہوندے۔ جد کوئی کلا فیصلے کردی اے تے اوہدے ارتھ متھے جاندے نیں تاں اوہ اپنے طور تے ختم ہون لگ پیندی اے۔ اوہدی سدیوتا مرن لگدی اے۔ ایہدے بارے.....

لالی: جدوں دھرم گرنٹھ رچے جاندے نیں تاں اوہناں بارے عمراں تک سوچیا تے ارتھ لہے جاندے نیں۔ بائبل ساری کوتا اے۔ فریم تاں بعد ج بندے نیں۔ کبیر دی وڈیائی دھرم کر کے نہیں۔

بلدیوہ میں کہتا ایسہ سی کہ کئی وار سوچنا (ہو کے) چ وی سد یوتا ہوندی اے بھاویں اوہ
کو تا ہووے جاں نہ ہووے۔

لالی: اخبار روز سوچناواں (خبریں) ہو کے (لیا وندا اے۔) تیس پڑھ کے سٹ دیندے اوہ۔
اوہ سوچنا سد یوی نہیں بندی۔ پر ساہت خبر دیندا اے، اوہ سد یوی ہو جاندا اے۔
کزاک: میرا اک سوال اے۔ جیہڑیاں وی اسیں کال جیتو لکھتاں پڑھیاں نیں، کیہ
انج نہیں لگدا کہ لکھیار آپ اوہناں وچوں متنی اے؟ اوہ ایس طرحاں لکھت چ رل
گیا اے کہ دسا نہیں۔

_____ * ایس سوال نوں ایس نظر ناں نہیں دیکھیا جا سکدا کہ جیہڑیاں لکھتاں کے
خاص تکئی توں جاں نشانے ناں لکھیاں جانیاں نیں، کیہ اوہناں وچوں سد یوی قدریں
گواچ نہیں جانیاں؟

محلہ: مینوں لگدا اے جیویں اسیں پنچھی پالدے آں۔ اوہدے پر کٹ کے اوہدی
اڈاری بنہ دیندے آں۔ نکتہ نظر (تکئی) انج سوڑا کر دیندا اے۔ کزاک نے جیہڑی
لکھیار دے متنی ہون بارے گل کیتی، اوہ وی پکی نہیں ہو سکدی۔ کدے لکھیار متنی
وی ہو سکدا اے تے کدے نہیں وی۔

راجندر: کئی لکھیار کے عقیدے جاں نکتہ نظر ناں باندھ نیں پھیروی چنگے لکھیار نیں۔
ایہدے الٹ جیہڑے باندھ نہیں اوہ وی ماڑے ہوندے نیں۔

محلہ: سارتر نے کہیا سی کہ کسے وی لکھیار لئی باندھ ہون وی شرط لازمی نہیں۔ جیہڑ
بندہ لکھیار اے اوہ اپنے طور تے باندھ ہوندا اے۔

بلدیوہ: جیہڑ لکھیار باندھ (کے جتھے بندی دا حصہ) نہیں اوہ لکھے گا کیہ؟

لالی: اسیں مڈھلے سوال ول آوندے آں۔ ساہت ہے کیہ؟ سد یوتا وی گل ایہناں
سوالاں دے سر تے کیتی جا سکدی اے کہ ساہت کیہ ہے؟ کوئی کیوں لکھدا اے؟
کیہدے لئی لکھدا اے؟

ورما: ایسہ تاں اسیں سوچ کے ہی ترے ہاں کہ ایہدا جواب ساڈیاں سوچاں چ شامل
اے۔

بلدیوہ: ہن اسیں ایس توں اگے جا چکے ہاں۔

لالی: گلاماں لئی ساہت نہیں لکھیا جاندا۔ گلامی دا ساہت ہو سکدا اے، پر گلاماں لئی

نہیں۔ رولانبرتھ نے ایس آدھارتے آزادی دا مطلب سمجھایا اے دیکھو تہاڈے کول
کرنے کو ناول 1947ء دے تے کرنے کو پائی پت بارے.....

بلدیوہ پر اوہدا مطلب ایہہ تے نہیں جے 47 بارے ناول نہیں تاں ناول ای نہیں.....
لالی: نہیں، اوہ لکھیا جائے گا پر اوہوں نہیں سی لکھیا جا سکدا۔ ہورے سو سال بعد
لکھیا جاوے۔

کزاک: ایہہ تاں جدوں کوئی وڈی گھٹنا واپر چکدی اے، اوس توں بعد ای سماپا کے
لکھ ہوندا اے۔

ورما: میں ایہنوں رو کرا ہاں..... سعادت حسن منٹو نے کہانیاں لکھیاں فساداں بارے،
بوہت سوہنیاں۔

لالی: میں چھوٹی دی نہیں، وڈی لکھت دی گل کرا آں۔

بلدیوہ: سدیو تا دے راہ چچ چھوٹی تے وڈی لکھت دا کوئی فرق نہیں ہوندا۔ کسے کوتا دی
اک لائن وی سدیوی ہو سکدی اے۔

لالی: اوہ تاں ٹھیک اے۔ کسے وی لکھیار جاں لکھت دا سارا کجھ نہیں پچدا ہوندا۔

محلہ: آپاں سدیو تا دی بحث چچ تصور دے رول دی گل نہیں کیٹی اچے تک۔

لالی: ایہہ تاں پہلا قدم اے، لکھت دی تاں بنیاد ای تصور اے۔

محلہ: بوہت سارا پرائٹ ساہت آپنے تصور صدقا ای امر اے، جیویں پرائن تے الف
لیلی دیاں کہانیاں۔

ورما: جے آپاں ایس گل نوں من لے تے بالمیک نے رامائن واپرن توں پہلاں ای
لکھ دتی سی تاں اوہ تصور ای ہے ساری۔

کزاک: ایہہ لوکاں دے بئے سچ نہیں۔ اینویں لوک گیت وی صدیاں توں ساڈے نال
چلے آرہے نہیں۔ کیہہ تہانوں ایس نہیں لگدا کہ جیہڑے لوک ساہت دے تے نہیں

اوہ وی سدیو تا چچ کتے نہ کتے شامل ہوندے نہیں؟

راجندر: میں اک ہور کجھ توں گل کرنی سی کہ کجھ گھٹناواں گھٹیاں نہیں جیہناں
بارے ساہت وی لکھیا جاندا اے۔ کجھ گھٹناواں اپر لکھیا سدیوی ہو جاندا اے تے کجھ

بارے نہیں ہوندا۔ سوال ایہہ ہے کہ اوہناں دی سدیو تا کجھے گھٹناواں دا حصہ ہوندا
اے جاں لکھن والے دی سمجھ سمرت ہوندی اے۔ جیویں نکسلی لہر بارے پریم پرکاش

نے ناول ”دستاویز“ لکھیا۔ کیہ اوہ گھٹنا ای ساڈی سی جاں ساڈے چج سمجھ سرت نہیں سی کہ اوہنوں مہان بنا دیندے۔ ایہدا جواب ایہہ (پریم پرکاش) آپ دین۔

* میرا تاں خیال اے کہ گل لکھت ساہت کار دے وس دی گل نہیں ہوندی۔ میں اپنے بارے کہاں کہ میرے وس وچ تاں ہے نہیں۔ مینوں نہیں پتا کہ کدوں کوئی لکھت ہوئی اے تے کدوں نہیں کہ اوہ چنگی ہووے جاں ماڑی مینوں ایہدا وی پتہ نہیں لگدا۔ جینوں میں چنگی کہانی سمجھ لیندا آں اوہنوں دو جے ماڑی کہہ دیندے میں تے جینوں میں ماڑی سمجھ کے بے وی نال چھو لیندا آں، اوہنوں ودھیا کہیا جاندا اے۔ اینویں جدوں میں دستاویز لکھیا، مینوں ایہہ وی خیال نہیں سی کہ میں ناول لکھ رہیا آں۔ جو کجھ یاد آندا گیا، میں لکھدا گیا دستاویز سمجھ کے۔

ورما: آپاں نوں لگدا اے کہ دستاویز پریم پرکاش دی ہستی دے برابر دا ناول نہیں پر مہاں شویتا دیوی دا ”1084 ویں دی ماں“ ایسے لہر بارے ودھیا ناول لکھیا گیا۔ کے وی لہر دا ساہت ایس کر کے ای ریلیوینٹ ہو سکدا اے جے اوہدے وچ سدیوی قدراں ہوون۔

بھلہ دیکھو اک گھٹنا تواریخ دا سچ ہوندی اے تے اوہو ای گھٹنا جدوں ساہت بندی تے تاں ساہت دا سچ بن جاندی اے۔ لیکن تواریخ دا سچ ضروری نہیں کہ سچ ای ہووے۔ اوہدے سچ سیاست دا دخل ہوندا اے۔ ہر سیاست اپنا اپنا سچ دکھاوندی اے۔ پر ساہت کار سدیوی قدراں دا سچ پیش کردا اے۔

راجندرہ مینوں جاچدا اے کہ تواریخ لکھت نوں پر سنگ دیندی اے۔ لکھت دی وڈیائی کلا کار دی آئی سمجھ سرت صدقے ای بندی اے۔

بلدیوہ: ایس ایہہ کہہ لیا کہ گھٹنا نے نہیں، سمجھ سرت نے گھٹنا نوں وڈیاں بناوٹا اے۔ پھیر ساڈے ساہتے سمجھ سرت امورت روپ وچ آگئی کیوں کہ سمجھ سرت کلا جگتاں راہیں پیش ہوئی اے۔ پھیر ساڈے ساہتے اوہو ای مسئلہ آجاوندا کہ اوہ کلا جگتاں کیہڑیاں نہیں۔

* ایس سمجھ سرت دے تے وی متھے نہیں جا سکدے اے کہ ساہت کار کوئی لکھت کمال دی کر دیندا اے تے کدے فضول لکھتاں لکھی جاندا اے۔

بلدیوہ: تیس سارے ایس گل تے اک مت ہووے گے کہ مہاں بھارت ساڈی سدیوی

قدراں والی لکھت اے پر اوہ ہر سے چ نویں نویں ڈھنگ تے قدر اں قیمتاں کر کے سدوی روپ چ ساڈے تک آئی اے۔

ورما اوہ ٹی وی سیریل نے تماڈے تک اپڑائی۔ اوہ اوس وسیلے دی خوبی وی اے۔ میں جیویں پہلاں گل کیتی سی کالی داس دی نکلتا توں۔ میرا وچار اے کہ جیہڑے تواریخ دا چ اے، اوہ اک پرتی چ اے۔ پر جدوں ڈو تکھی سمجھ سرت والا لکھیار اوہنوں رچدا اے تاں اوہدیاں بہوں پرتاں پیش کردا اے۔ ماہاں بھارت دی مہانتا وی ایسے کر کے ہے کہ دھر تراشر جیہڑے وڈا پاتر اے، اوہ بہوں پرتی اے۔ اوہ ماہاں بھارت دے دکھانت دا کارن اے۔ ایسے وید ویاس دی مہانتا اے کہ سارے پاتر بہوں پرتی نیں۔ ایہی سدیوتا دا مول منتر اے۔

بلدیوہ کیسہ ایہدا ارتھ ایسے چ اے کہ بندے نوں چورن بندہ دکھا دتا۔ اوہی سانوں ہیشاں اپیل کردا رہو گا کیونکہ سانوں اوہ اپنے سمپورن روپ نئے ملدا اے۔

* اک نکتہ ہو اے۔ اپنے پراناں چ اسیں پرما تما دا تصور جیہڑے دیوتیاں جاں نکتیاں برہما، وشنو، میش دے روپ چ کیتی اے، اوہ وی بندے دے گناں والی اے بھانویں تصور دی اڈاری کئے ای وڈے دیوتے، ماہاں نکتیاں والے بناوے، اوہ پھیر وی بندے دے وچاراں والے ای ہوندے نیں۔ کام، کرودھ، تے لوبھ، مود تے ہنکار وی اوہناں دے نال ای نیں۔

بلدیوہ ایسے وی کلا جگتاں دا حصہ اے۔ اوہو ای جگتاں سدوی ہون گنیاں، جیہڑیاں بندے دے اندر لے بندیاں نوں باہر کڈھن تے سمپورن بندہ پیش کرن۔ جیویں اک جگت ہے تاء وی۔ ایس قسم دا تاء سر جتا کہ بندے دیاں اندر لیاں تے باہر لپاں پرتاں اجاگر ہوئیاں.... انج رمز سر جتا اے.... ایہدے چ اک گل رہ گئی جیہڑی تیس اٹھائی سی، نکتہ نظر والی۔ ایسے وی ست تے جگتاں جنی ای ضروری اے، ایسے تاں ساہب نوں سدوی بناوندی اے۔ ماہاں بھارت والا بندہ اج کل دے بندے دا ویرن پیش کردا اے کیونکہ اوہدا نکتہ نظر ایڈا پرپک تے موکلا اے کہ اپنے جگ توں اگانہ دے بندے نوں وی اپنے تصور دے گھیرے چ رکھدا اے۔ اینویں جتھے بندی نال جڑت اے۔ اوہدے کر کے ای کوئی لکھیار سدوی قدر اں والیاں گلاں چھانٹ لیندا اے۔

ایسہ وی نکتہ نظر والا ای مسئلہ اے، ایس طرحاں ساڈے تن نکتے بندے نیں۔ اک
ست، اک سمجھ سرت جاں نکتہ نظر تے اک کلا جگتاں۔

___ * میرے نکتہ نظر والے سوال چچ اک پہلو ایسہ وی سی کہ کدے اسپیں خاص
سیاسی لہراں دے اثر بیٹھ لکھدے آں۔ ساڈے ساہت دا مقصد کے اک نکتہ نظر وی
سیاست نوں فائدہ پہنچانا ہوندا اے۔ جیویں اگے ودھو لہری۔ ایس توں پہلاں دیس
دی آزادی دی لڑائی سی۔ اوووں رام پرشاد بسمل نے لکھیا۔ سرفروشی کی تمنا اب
ہمارے دل میں ہے، دیکھنا ہے زور کتنا بازوئے قاتل میں ہے۔ اٹھنے سے دی سیاست
نوں ایہدا فائدہ پہنچایا پر ایہدے چچ ساہت والی سد پوتا نہیں۔ اینویں رنگسلی لہروا
ساہت سی۔

بلدیوہ اوہنوں تیس ساہت ای کیوں کہندے او۔

___ * نہیں، ساہت تاں ہے۔ پر ہر ساہت دا آپنا آپنا رول تے آپنی آپنی عمروی
اے۔ لہراں نوں لابھ پہنچاؤن والا ساہت لکھنا کوئی ماڑی گل نہیں۔ ساہت دے
آپنے طور تے کئی درجے ہوندے نیں۔ لہراں دا وڈا ساہت وی پیدا ہویا اے۔ وڈے
بھائی توں گل کر ایس بارے۔۔۔

لالیہ: آپنے ویلے چچ لہراں دا ساہت آپنے امر ہون دے بھلیکھے وی پاوندا اے۔
جیویں اردو چچ کیفی اعظمی، سردار جعفری دی شاعری۔ سانوں سارا کلام زبانی یاد ہوندا
سی۔ اوس دور چچ اوہہ لوک میرتے غالب دیاں غزلاں دی زندیا کروے سن۔
___ * اگے ودھوواں نے مرزا غالب تے روندرا ناتھ ٹیگور نوں اگے ودھو قرار دے
دتا سی۔ منٹو نوں بوہت زندیا سی۔

لالیہ: اوہناں چوں بوہتیاں دا ساہت خارج ہویا۔ مایا کوو سکی بوہت وڈا شاعر اے۔ پابلو
نرودا وی وڈا شاعر اے، پر اوہناں دی شاعری دا 1/3 حصہ نعرے بازی۔ جوش ملیح آبادی
دیاں بوہت کتاباں نیں۔ گریک دا اک شاعر اے، اوہدیاں بڑیاں کتاباں نیں۔ اوہناں
دا بوہتا ساہت خارج ہو رہیا اے، پر جو پچدا اے، اوس توں اوہدا مل پینا اے۔
کزاک: پہلاں لکھیار آپنے کجے ساہت نال جیوندا اے تے پھیر اوہدے سرتے جیوندا
اے، جیہڑ کجھ اوہدا پچدا اے۔ جیویں پنجابی چچ رشو کمار اے۔ کوئی کجھ لکھتاں نال
وی مہان ساہت کار بن جاندے نیں۔

لالی: دیکھو اردو دے وڈے کہانی کار کرشن چندر دیاں بوہتیاں کہانیاں ختم ہو گئیاں۔
راجندر سنگھ بیدی دیاں کہانیاں وی خارج ہو رہیاں نیں۔

_____ * اینویں اگے ودھو ساہت لہر دے اثر بیٹھ رچیا گیا 80 فی صد ساہت خارج ہو جاوے گا۔

کزاک: سوال ایسہ ہے کہ جدوں کوئی لکھ رہیا ہوندا اے کوئی ساہت کار، اوہ کیویں آکھ سکدا اے کہ اوہ جو کجھ لکھ رہیا اے اوہ کال جیتو اے۔

لالی: ایہدا فیصلہ ساہت کار تے اوہدے سے دے پار کھان نے نہیں کرنا، سگوں آون والے سے نے کرنا ہوندا اے۔

کزاک: پھیر اوہ کیویں جان سکدا اے کہ سدیوی ہون لئی کیہڑے تہ پیدا کرے۔

ورما: مینوں لگدا اے کہ آپاں گل لکھت دے نال نال لکھیاری وی کرن لگ پئے

آں..... لکھیاری تاں سائی دیاں لکھتاں وی لکھدا اے۔ رشو وڈا کوی اے۔ ہن جیہڑیاں

کو تاواں جاں گیتاں دی اوہدی کتاب چھپی اے، اوہ ماڑی اے۔ اوہ کسے دے کہن

تے لکھیاں ہوئیاں نیں۔ اوہ عام پدھر دے نعرے بازی والے گیت نیں۔ لہراں ج وی

ایسے طرحاں دی لکھت ہو سکدی اے۔ اوہدے وچوں کوئی چنگی وی ہو سکدی اے۔

کسے وی لکھیاری دیاں ساریاں لکھتاں کدے وی چنگیاں نہیں ہو سکدیاں۔ ایہدا فیصلہ

وقت ای کردا اے کہ کیہڑی لکھت بچے گی تے کیہڑی نہیں۔ ہن دے ماڑے حالات

بارے کرنا کجھ لکھیا گیا۔ ایسہ سارا بچنا تھوڑا اے۔

_____ * سے دی چھانٹی اکو وار نہیں پیندی ہر اک سے ج چھاننن دا عمل جاری رہندا

اے۔ کدے تاں کوئی ورلا ٹانواں ای ساہت کار آپنیاں لکھتاں کر کے سو سال جیوندا

اے۔

بلدیو: جے کوئی ساہت کار آپنے طور تے سدیوی قدراں بارے بوہتا ای سرت وند ہو

جاوے تاں اوہ بندے نوں اینا امورت بنا دیندا اے کہ اوہ بندہ ای نہیں رہندا۔

سدیوی قدراں دا اینا بھار وی نہیں پینا چاہیدا کہ اسیں ہائی سچ نوں اکھوں اوہلے کر

دیئے جیویں پریم پرکاش دیاں کہانیاں ج وکیل تے کلرک دی پچھان نہیں رہندی۔

راجندر: پھیر تاں جے اسیں پیار کہانیاں لکھیاں تاں کہاں گے کہ ایسہ منڈا بولدا اے،

کڑی بولدی اے۔

_____ * (پریم پرکاش) میری کسے وی کہانی وچ وکیل نہیں آیا۔ میں تاں بندے دی
ایسہ وی پچھان کراوندا آں کہ ایسہ جٹ اے، ایسہ براہمن تے ایسہ کھتری۔
بلدیوے ایسہ تاں تھی کرے ای او۔ جیہدے نال سچ ساہمنے آوندا اے۔ بھاویں
سدیوی قدریں گھٹ جاں۔

(سارے زور نال ہمدے نیں)

ورما: ایس گل نال سدیو تا دی ساڈی گل پوری ہوندی اے۔

پیارے بجن ڈاکٹر اظہر محمود چوہدری دے ابا جی اک سڑک حادثے وچ رب پیارے
ہو گئے نیں۔ ایس ڈاکٹر ہوراں دے دکھ وچ پورے پورے سیری آں۔ دعا اے پئی رب
سچا اوہناں دے ابا جی نوں جنتاں وچ تھان دیوے تے سمناں لگدیاں لائیاں نوں آپنا بھانا
من دی سکت۔ آمین

(ادارہ ماں بولی)

چپ دی واج

اجو کے وسیب نوں پھرو لئسے تاں انج جا پدا اے پئی ایس رہل تے سماج وچ لوکاں دی لوکاں نال سانجھ گھٹی جا رہی اے نہ صرف لوکاں دی لوکاں نال سانجھ گھٹ رہی اے بلکہ بندے دی آپنی ذات نال وی سانجھ نہیں نظر دی لنگھدے سے دے نال نال ایسہ وِتھ وی ودھیری ہوندی جا رہی اے ایس وِتھ نوں ممکن وچ اج دا سوجھوان تے لکھاری بہوں اہم کردار ادا کر سدا اے۔

جدوں ایس بشیر احمد شاد وی شاعری ”چپ دی واج“ پڑھنے آں تاں سانوں ایس گل دا پک ہوندا اے پئی اج دا لکھیار لوکائی نال جڑت دا قائل اے جڑت جیہڑی بندے نوں بندے دا دارو بناندی اے تے بندے نوں بندے دے نیڑے ہون دا درس دیندی اے تے جڑت ای اک دوجے دی پک نال پک جوڑ کے ظلم مٹان دا جتن کردی اے تے اجو کے دوغلے سماج نوں ایس گل دی بڑی لوڑ اے۔

شاد ہوراں دیاں نظماں اک باشعور تے با اعتماد سوجھوان دیاں نظماں نیں جیہڑیاں ایس سماج وچ ہون والے ہر بھیڑی ننڈیا کردیاں نظر دیاں نیں تے اوہ شعوری طور تے ایس ننڈیا دا احساس وی رکھدے نیں۔

اوہناں دی شاعری دے موضوع نویں تاں نہیں پر نویں انداز تے ڈھنگ نال گل اُپدان دا سبندھ ای اوہناں نوں نوں نکالتے نواں بنا دیندا اے اوہناں دی کتاب ایس دعا توں شروع ہوندی اے

بندی واناں دے بند خلاص کر دے
 پلمی پنجریاں وچوں ازاد کر دے
 میرے مالکا محکمے نوں دے روٹی
 ننگے پنڈیاں اُتے لباس کر دے

ایسہ اوہ دعا اے جیہڑی تہی دنیا دے و سیکاں دا ورد بن گئی اے۔ اک پاسے محکمہ ننگ اے تے دوجے پاسے رج اُتے مایا دی دوڑ بھج۔ ایس وِتھ نے لوکاں دی سوچ توں دکھ

اوہناں دے آپس دے رشتیاں دی ٹٹ بھج وچ وی اک اہم کردار ادا کیتا اے۔
جیہنوں شاد ہوراں آپنی اک نظم ”سنبان“ وچ انج بیان کیتا اے:

مایا دی بھاج وچ

انھیاں دے راج وچ

تری میری گل نہیں

ڈاڈھیاں دے رل نہیں

انھے واہ بھجنا

مونہ بھار ڈگنا

اج دا شاعر ایس گل دا احساس رکھدا اے پئی دھرتی تے نفرت دے بیج کھلارن تے لوکاں
نوں اک دوجے نال لڑان والے کیہڑے نیں کیونجو ملک وچ ہون والے سیاسی عمل نال
اوپدی جڑت گوڑھی ہوندی اے تے اوہ آپ وی اوس سیاسی عمل دا اک حصہ ہوندا
اے ساڈے ملک وچ مذہبی استحصال تے مذہبی اجارا داری اک اجیہا مسئلہ اے جیہنوں
ملک دا ہر واسی نہ صرف محسوسدا اے سگوں ایس نوں مُکان لئی بے چین وی اے۔
ایسے لئی تاں شاد ہوراں آکھیا اے:

علم دیاں درگاہواں وچوں

ڈھو کے عقلاں والے بوہے

نکلے شاہ دولا دے چوہے

اوہ اتھے ای چپ نہیں کردا سگوں سدھا ساہواں ہو کے آکھدا اے:

میں ڈروا میت نہیں وڑدا

جدوں وا ایتھوں رب نیا

گھر رب دے چوں رب نوں بھجا کے

میتاں وچ ملاں ویا

ساری دنیا دے امن ونجا کے

تے لڑنے دا ول ویا

ایہہ ہاسیاں دا ویری ہڈھوں لا دا

..... مولوی کدی نہیں ہیا

کل لوکاں نوں لڑاؤندا نہیں تھکدا
 اج اپنے ای جال وچ بھسیا
 مولوی ساڈی رہتل وچ نفرت دا استعارا بندا جا رہیا اے جیہڑا وسیب وچ لوکاں دا اڈھلا
 دشمن اے کیونجو اوہدے ان پانی دا مسئلہ ای تاں حل ہوندا اے کہ اوہ لوکاں نوں اک
 دوہے توں دکھ کرے تے اوہناں وچ ونڈ پاوے۔

ساڈی ملکی صورت حال کسے توں ملکی ہوئی نہیں اتھے سبھ اک دوہے دا استحصال
 کردے نظر دے نیں ملک دے آگو ہون یاں وڈیرے سبھ اپنی اپنی جھولی بھرن دے چکر
 وچ پئے ہوئے نیں اوہناں نوں ایس گل نال کوئی مطلب نہیں پئی لوکاں نوں اک ڈنگ
 دی روٹی بھدی اے یاں نہیں اوہ تاں بس اپنا ڈھڈ بھرن چاہوندے نیں۔

ہر پاسے ہر جائے دسدے ڈاڈھیاں دے سرنادیں
 سونے ورگے لوکی اتھے تل گئے مٹی ساویں
 گل وچ پا کے پاٹیاں رلیراں پوہ وچ ٹھروے بال
 دن سونے بانے تیرے ریشم پٹ ہڈھاویں
 کم کرتوت جنوراں ورگے شادا تیرے بولے اولے
 سانوں آکھیں کمی کاری آپ توں راٹھ سداویں
 یاں فیر حاکماں نوں بے حس وکھ کے آکھنا پیندا اے:

بے وس شوہدے حاکم ساڈے
 ایہناں کولوں کجھ نہیں ہونا

”چپ“ آپ جبردا استعارا اے تے جدوں چپ پوری رہتل تائیں رکھل جاوے تاں
 فیرنابری بن کے ٹھدی اے اتھے شاد ہوراں چپ نوں جذبے دی اواز دے طور ورتیا
 اے پر اوہناں دیاں نظماں ایس گل دی گواہی دیندیاں نیں کہ اوہ ”چپ دی واج“ توں
 لوک راج واکم لینا چاہوندے نیں۔

کئی تھاواں تے اوہناں دیاں نظماں وچ اک دوہروی نظر دی اے اک تھاں اوہ
 آکھدے نیں:

جیہنوں جیتی برابر جاندا سین
 اج اوہ تیرے ننگے سر وچ

مجتی بن کے وجی اے کہ نہیں

دوجی تھاں اوہناں دا "میل شاو نزم" انج ابھردا اے:

میرا عشق تے میرا ننگ نموس وی اے

رن دی خاطر کن پڑواواں جی نہیں کردا

اوہناں اپنے نزم تے مٹھے جذبیاں نوں وی شاعری وچ ڈھالیا اے اوہ جتھے لوکاں

تے ہون والے دھروہ دا ذکر کردے نیں اوتھے اک عاشق دے زوئے جذبے وی بیاندے

نیں:

چوڑا پیار دا توں پالے گورے

پاری ساڈے نال لالے گورے

گھنڈ مکھڑے توں اک واری چا سوئیے

تس ریکدیاں اکھاں دی بچھا سوئیے

بشیر شاد دی آپنے جذبے تے اصول نال اپنی گوڑھی کو مٹمنٹ اے پئی اوہ کسے طور

وی ایہناں بدلے کپروما تیز کرن لئی تیار نہیں بھاویں اوہناں نوں ایہدے لئی رکنی اوکھیائی

بھوگئی پوے تے ایہہ اک سچے شاعر دی خوبی ہوندی اے۔ اپنی اک نظم "نشے دے

وپاری" وچ اک تھاں آکھدے نیں۔

آل دوالے وسدے لوکی

نیکاں کولوں ندے لوکی

ربا مینوں سمجھ نہ آئی

کاہنوں مگدی پھرے خدائی

جے توں ایہناں اتے راضی

تیری ساڈی سانجھ نہ کائی

اوہناں دی شاعری وچ پنجابی شاعری دی روایت دے نال نال لوک گیتاں دا رنگ

وی ملدا اے تے اکھاں وی ورتوں وی جیہڑی اوہناں دی سوادلی زبان وچ ورتج کے

اوہناں دی شاعری دا روپ ہور نکھاردی اے۔

بشیر شاد ہوراں دی شاعری اجوکے دوجے شاعراں توں اڈ اپنیاں جڑاں اپنی دھرتی

تے پنجابی شاعری دی ریت وچ بڑیاں پکیاں تے ڈونگھیاں رکھدی اے ایسے لئی دوجے

شاعراں طرحاں پنجابی شاعری وی پرانی ریت دا اظہار اوہناں دے کول اک نعرہ بازی دی
 تھاں بڑا دھیرج تے سلکھنا لہدا اے جیویں دھرتی وسدے مینہ نوں آپنے اندر سموکے
 فیر چھلاں بوٹیاں دی شکل وچ اوہنوں اک نواں جنم دیندی اے ایویں ای بشیر شاد ہوراں
 دی پر سہشن وی نوہلی اے اوہناں دیاں نظماں وچ پنجابی دی ریت کدے ہیر وارث شاہ
 تے کدے سیف الملوک دیاں بحر اں وچ نظر دی اے ایس توں علاوہ بشیر شاد ہوراں
 پنجابی دی لوک ریت یعنی ماہیے تے بولیاں وچ وی آپنا اظہار کیتا اے بولیاں وچ خاص
 طور تے اک دو پھیڑ سانوں نظر دا اے کجھ بولیاں تے بالکل بولیاں دے وزن تے نہ
 صرف پورا متلدیاں نیں سگوں اک نوہلی یشک وی مار دیاں نیں جیویں:

میرے کھسے وچ روڑ
 ماہی میتھوں پھل منگدا

دل کڈھ کے کدوں دا میرا لے گئی
 اسی دے پھل ورگی

ایہدے نال ای اوہناں دیاں دو جیاں بولیاں نہ صرف ایہہ کہ اوہ بولیاں دے وزن
 توں باہر نیں سگوں اوہناں وچ کوئی اجیسی گل وی نہیں نظر دی:

تینوں ہسدی نوں پہلی واری ویکھیا
 تے موتیا حیران رہ گیا

توں ای نویاں محبتاں بنا لیاں
 تیری میری سانجھ مک گئی

ماہیا اوہناں نے کل تے اج نوں رلا کے لکھیا اے جیہدے وچ کئی ماہیے تے بڑے
 سوئے نیں:

چاول پئے سکدے
 پینڈے عمراں دے
 ورھیاں وچ نہیں مکدے

السی دے مچھل ماہیا
پتر غریباں دے
پئے وکدے مل ماہیا

پر کیدھرے کیدھرے دوجیاں ماہیاں دچ نہ صرف ایسہ کہ اوہ دل دی تھاں
دماغوں لکھے لگدے نیں سگوں نعرہ بن جاندے نیں جیویں:

مصری رل ہو گئی
روس دے وکھرن تے
امریکہ نوں گھل ہو گئی

چین دا کچ ہووے
دنیا توں جنگ مک گئی
تسی آکھو سچ ہووے

زروار دی کیہ لوڑ اے
مذہب دے ناویں تے
انسان مرا چھوڑے

بھارتاں پاتا تے بھٹنا وی پنجابی شاعری دی ریت دا حصہ رہیا اے جیویں شادی خاں
تے بردے پشوری دیاں بھارتاں یاں فیر ہیر وارث شاہ وچ ہیر دے ویاہ دے موقعے تے
جیریاں بھارتاں کڑیاں پاندیاں نیں شاد ہوراں وی بھارتاں دی ریت نوں اگے ٹوریا
اے تے سوہنا ٹوریا اے:

ہر اک لئی اوہدیاں مہلیاں تے ہاسے نیں
دلاں دیاں دکھاں نوں دکھانا اوہدا کم نہیں
کوئی نہیں جاندا ایسہ ہاسے وی پیاسے نیں

سپ دی زہر توں ڈاہڈی اوہدی زہر اے
مونہ تے نور اے فرشتیاں ورگا

دل وچ کھوٹ تے شیطاناں والا قہر اے
 ایس کتاب وچ اوہ اچھے سماج دے نیہہ اسارن دا جتن کروے نظر دے نیں جتھے
 پیار تے محبت خلوص تے بھائی چارے دے رنگ رکھنڈے ہوئے ہوں۔ اوہناں دی شاعری
 وچ ظلم دھروہ بے وسی تے سماجی دوغلی پن نوں مُکان دی جیہڑی سدھر لہدی اے اوہ
 اوہناں نوں اجوکی شاعری وچ اک وکھرا مقام دین لئی کافی اے اوہ مایوسی تے ناامیدی وچ
 وی آس دا دیوا بالن دے قائل نیں تے لوکائی نوں وی ایس چانن وچ شریک بناؤندے
 نیں۔

اوہناں دے گیت نظماں امن تے پیار دے اوہ مچے بول نیں جیہڑے پڑھن والیاں
 دے دل وچ آہنی پکی تھاں بناؤندے نیں۔

اوہناں یہاں تے نہیں رُودے سگوں آہنی یہہ آپ بناندے نیں تاں جو کلاسیک
 تے جدت دے ملاپ دا اک نو۔ کلا رنگ اگھڑ سکے۔ اوہناں دیاں کجھ نظماں اکو جیہا تاثر
 دیندیاں نیں انج لگدا اے پئی اوہ اپنی گل Repeat کر رہے ہوں تے ایہہ تاثر اوہناں
 دی شاعری دے بھرویں Impact لئی چنگا نہیں۔

پنجاب گھرانے دے بزرگ طہنئے استاد بابا محمد طفیل خاں نارووا لئسے رب دی رضا
 نال پورے ہو گئے نیں۔ رب سچا اوہناں دا جتناں وچ دسیا کرے تے اوہناں دے
 لگدیاں لائیاں نوں آپنا بھانا منن دی سکت دیوے۔ (آمین)
 (ادارہ مہینہ وار ماں بولی لہور)

لوک سیانپ (اکھان ویروا)

جٹ	جیہا	راٹھ	نہیں
جے	تھڑے		نہ
بٹنڈ	جیہا	بھانڈا	نہیں
جے	رڑھے		نہ
توت	جیہا	توڑا	نہیں
جے	رتڑے		نہ

اکھ لیکھا۔ راٹھ = راٹھ اوس رکلی نوں آکھدے نیں جیہڑی ڈنگراں دی ڈھاری یاں ڈھارے دے دوواں بھتاں نوں باہر نوں نکلن توں ڈکن لئی ٹھوکی جاندی ہاے۔ راٹھ دے معنے بٹنڈے نیں حتی گل تے اڑ جان والا۔ تھڑن = آپی گل توں پھر جان۔ اپنے رتے توں ڈھے پون۔ رڑھن = آپی تھان توں تک جان تے اپنا ٹکانا بدلن۔ بٹنڈ = کھو پھول پانی کڈھن لئی ماہل نال بھیا مٹی دا بھانڈا جو بعد وچ لوہے دا وی بنن لگ پیا۔ توڑا = لکڑی۔ رٹن = تریڑاں پے جاون پھٹ جاون۔

ایس اکھان وچ رتاں شیواں دے وصف بارے جاٹکاری دتی گئی اے تے ایسہ دیا گیا اے جیہا ایہناں تھان وچ اکھان اندر دے نقص نہ پین تاں ایسہ شیواں بڑیاں کاری دیاں نیں۔ جٹ پنجاب و سینکاں دی اک اجیسی لڑی اے جو اتھے بہوں گتری وچ نیں تے واہی بنی ہوئے کم نال جڑے ہوئے نیں اوہ دھرتی دا سینہ چیر کے فصلاں آپوں اگانڈے نیں تے حیاتی دے دوجے پکھاں دے لوکاں دے ان داتے نیں۔ اکھان گھرت سے پورا وسیب جٹ دے تابع سی کیونجو کھان پیون والیاں سبھے شیواں جٹ ای اگاوندہ سی تے حیاتی دے گٹڑے پکھ دا آگودی اوہ ای سی۔ ہر وسیب اندر ویلے دے نال نال کجھ قدراں اُسردیاں نیں تے پھیرا ہو ای ویسی قانون دی شکل وٹا لیندیاں نیں۔ اوس ویسی قانون دی انگھٹا کرن والے اوس وسیب دے مجرم ہوندے نیں۔ ایسہ وکھری گل اے

پئی ویسی قدر اں ہر دھرتی اندر وکھ وکھ وی ہو سکدیاں نیں۔ گل کر کے اوہدے اُتے پھرا
 دینا وی ساڈی دھرتی دی اک ویسی قدر رہی اے۔ ہر تو پھرتو ہون والے بندے نوں
 ساڈے وسیب اندر چنگی اکھے نہیں سی ویکھیا جاندا۔ ایس لئی ایس اکھاں وچ ایسہ گل
 دسی گئی پئی جٹ ایس دھرتی تے پئی مچی دا راٹھ اے پر جے اوہ اپنے بولاں دی پالنا کرے
 تے جے اوہ ویسی قدر اں پاروں اُسرے قانون دی لنگھنا نہ کرے تے۔ ایہدا اک
 مطلب ایسہ وی اے پئی جٹ ای ویسیب وچ اُچ پدھری تھاں تے کھلوتے نیں تے جے
 ایہناں اوس تھاں دے رُتے دی پالنا نہ کیتی مڑ حیاتی دے دو جے پکھ وی ویسی قدر اں
 نوں چھڑ دین گے تے وسیب کھیروں کھیروں ہو جاوے گا۔

رُٹڈا اک اجیہا بھانڈا ہوندا سی جیہنوں کھوہ دی ماہل وچ پرو کے تریہائی بھونیں دا پیچا
 کیتا جاندا سی۔ رُٹڈا نوں پانی پین تے ترسہ بجھاو کیتے وی ورتیا جاندا سی۔ پرانے ویلیاں
 وچ واہی وان جدوں ہل واہ کے تھکے ٹرے کھوہ تے آوندے تاں رُٹڈا نوں کھوہ توں وکھ کر
 کے اوہدے وچ پانی پا کے وکھریاں بہہ کے پانی پی لیندے۔ اوس سے ہر پند اندر کھیما
 مٹی دیاں رُٹڈاں بنا کے آوی وچ پکاندے تے پھیر سبھ کھوہاں والیاں نوں دیندے سن۔
 واہی وان اریڑیاں نالی سہو رُٹڈاں نوں اک اک کر کے بنہ دیندے تے ایسراں ماہل بن
 جاندی۔ رُٹڈا نوں بڑا چنگا بھانڈا متھیا گیا اے پر شرط ایسہ لائی گئی اے پئی رُٹڈا جیسی ہونی
 چاہیدی اے جو بھونیں تے دھریاں رُٹھ نہ جاوے۔ سدھی گل اے رُٹھن نال اوہدے
 چوں پانی ڈلہ جاندا اے تے بھونیں تے وچ کے اوہدے کنڈھے وی بھر سکدے نیں۔
 ایس لئی رُٹڈا جیسی ہونی چاہیدی اے جیہدا تھلا ذرا چھیتلا ہووے تے اوہنوں جدوں پانی
 دی بھر کے رکھیا جاوے تاں اوہ بھونیں تے ٹک جاوے۔ ماہل وچ پانی چھیتلے تھلے والی رُٹڈا
 دا ایسہ فائدہ ہوندا اے پئی اوہدے تھلے بیٹھ دو جی رُٹڈا مونہہ ہوندا اے تے جے رُٹڈا
 تھلا گول ستر دا ہووے گا تاں اوہ بیٹھلے رُٹڈا وچ پانی نوں پھیتی نہیں پین دے گا۔ کھوہ
 دی ماہل وچ بنھیاں رُٹڈاں اک دو جی دے نیڑے نیڑے ای ہوندیاں نیں۔ ایس لئی
 چھیتلے تھلے والی رُٹڈا بیٹھلے رُٹڈا وچ پانی دے پین نوں گھٹ ڈکدی اے۔ ایس اکھاں وچ
 ایسہ بھاد تا گیا اے پئی رُٹڈا بھانڈا تے بڑا ای چنگا اے پر بناون والے کھیما نوں ایس گل
 دا خیال رکھنا چاہیدا اے پئی اوہ رُٹڈا ڈول اجیہا ڈولے پئی رُٹڈا رُٹھے نہ۔

توت ویس پنجاب دا بڑا گھن چھاواں رکھ ہوندا اے تے ایہدی لکڑ بڑی چھیرھی

ہوندی اے۔ عام کر کے توت دی چھمک نوں بڑا پکا پیڈھاتے ان ٹٹ جائیا جاندا اے
 کیونجواہمہ وس کر کے پھیتی ٹندی بھدی نہیں۔ ایہدی لکڑوچ لفاوی ہوندا اے ایس
 لئی بوہتا بھار پین تے لف جان پاروں ایہہ ٹندی نہیں۔ دو جا ایہہ لکڑ بڑی سختی تے
 چھہری رگر والی ہوندی اے۔ ایہدی چھمک نوں دوہرا تیرا کر کے چھڈینے تے پھیر
 سدھی ہو جاندا اے۔ پرانے سمیاں اندر توت دے شہتیر وی کوٹھیاں تے پائی جاندا
 سن۔ کیونجواہنناں نوں گھن وی وس کر کے نہیں سی لگدا۔ پر ایہہ سبھ کجھ ہوندیاں توت
 دی لکڑوچ اک بڑا وڈا بھیڑ ہوندا اے پئی جدوں ایہدی لکڑ نوں وڈ کے سکایا جاوے تے
 ایہدے وچ وڈیاں وڈیاں تریڑاں پے جانداں نیں تے اوہ تریڑاں لکڑ دے اک سرے
 توں دو جے سرے تائیں اکسار پے جانداں نیں۔ ایس پاروں ایہہ لکڑ بے کار ہو جاندا
 اے۔ اک تے ایہدے شہتیریاں کڑی دا سوچ وی گواچ جاندا اے دو جا ایہدی
 پائیداری وی گھٹ جاندا اے۔ ایس لئی اکھان اندر ایہہ بچھا دتا گیا اے پئی توت دی لکڑ
 تے بڑی کم دی ہوندی اے پر جے ایہدے وچ پھٹاں نہ پین تے۔ پر پھٹاں عام طور تے
 توت دی سکلی لکڑوچ ضرور پے جانداں نیں۔ ایس لئی ایہنوں بے وساہی لکڑ ای سمجھا
 جاندا اے۔

لکھیار، شاعر تے سوجھوان عابد عمیق ہوراں دے اباجی رب دی رضاناں پورے ہو
 گئے نیں۔ اسیں عمیق ہوراں دے دکھ وچ پورے پورے سیری آں۔ دعا اے جو رب
 سچا اوہناں دے اباجی نوں جنناں وچ تھاں دیوے تے لگدیاں لائیاں نوں آپنا بھانا من دی
 سکت۔ آمین

(ادارہ ماں بولی)

نجم حسین سید
دی نویں کتاب
عام دنال دے نال

(شاعری)

چھپ گئی اے۔

مُل: 15.00

چھپواک: اُوم پبلشرز، فلیٹ 2، علی آرکیڈ،

14- مون مارکیٹ گلشن راوی لہور

”کہائیاں“ توں مگروں

مقصود بناتقب و انواں کہانی پراگا

سُچا تِلا

تے ہور کہائیاں

چھپ کے پھیلتی ای تہاڈے تائیں

اِپڑوسی۔

اوم پبلشرز دی نویں کتاب

چپ دی واج

(شاعری)

بشیر احمد شاہ

مُل = 40/00

فلیٹ 2، علی آرکیڈ، مون مارکیٹ

گلشن راوی، لہور

ساڈیاں کتاباں

8.00	نجم حسین سید	شاعری	کافیاں
12.00	"	"	چندن رکھ تے ویڑھا
7.00	"	"	بار دی وار
8.00	"	"	رت دے کم
12.00	"	"	کھے
15.00	"	"	شیش محل دی وار
"	"	"	عام دناں دے ناں
12.00	"	ڈرامہ	جنگل دار اکھا
10.00	"	"	تخت لہور
10.00	"	"	ہاڑ دے پھل
---	"	"	اک رات راوی دی
---	"	پرکھ پڑچول	سیدھاں
18.00	"	"	ساراں
12.00	"	"	سچ سدا اپادی کرنا
40.00	"	"	اکتھ کہانی
(پتھپیڈی پئی)	"	"	خاکو جیڈ نہ کوء
25.00	"	"	ری کرنٹ پیٹرز
10.00	مشتاق صوفی	شاعری	مٹی دا ماس
5.00	ناصر بلوچ	"	پتاں دے سد
10.00	غلام حسین ساجد	"	دنیا پھرے غمازی
20.00	منظہر ترمذی	"	جاگ دا سفنا
20.00	نادر علی	"	بول جھوٹھے تے سچے
20.00	شوکار بٹالوی	"	شرینہ دے پھل
45.00	"	"	" " " (پکی جلد)
40.00	بشیر احمد شاد	"	چپ دی دا ج
10.00	بارو	لوک گاؤں	پار چنانہوں
20.00	مقصود شاقب	کہانیاں	کہانیاں
20.00	اجیت کور	"	نہیں سانوں کوئی تکلیف نہیں
45.00	"	"	" " " (پکی جلد)
20.00	کرنا سنگھ دگل	"	میرس
45.00	"	"	" " " (پکی جلد)
30.00	جوڑنمارم-ث	"	ورک دیاں کہانیاں
			(ماں بولی ورک نمبر)

اوم پبلشرز

فلیٹ نمبر 2- علی آرکیڈ 14 مون مارکیٹ گلشن راوی لہور

مل ۱۰ روپیے